

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-DR-2013-0004**

**SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLERİN
SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE
ETKİSİ**

HAZIRLAYAN

Halil UÇAL

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Etem KARAKAYA

AYDIN- 2013

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-DR-2013-0004**

**SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLERİN
SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE
ETKİSİ**

HAZIRLAYAN

Halil UÇAL

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. Etem KARAKAYA

AYDIN- 2013

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Ana Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Halil UÇAL tarafından hazırlanan “**Sosyo-Kültürel ve Politik Faktörlerin Seçilmiş Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi**” başlıklı tez, 31.05.2013 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan)Prof. Dr. Sacit Hadi AKDEDE	Adnan Menderes Üni.	
Doç. Dr. Etem KARAKAYA	Adnan Menderes Üni.	
Doç. Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Sakarya Üniversitesi	
Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR	Adnan Menderes Üni.	
Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI	Adnan Menderes Üni.	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Halil UÇAL

İmza :

YAZAR ADI-SOYADI: Halil UÇAL

BAŞLIK: SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLERİN SEÇİLMİŞ
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ETKİSİ

ÖZET

Ekonomi insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların yaşayışları inanışları kültürleri ve politik kararları hayatlarına ve dolayısıyla ekonomik kararlara da yön vermektedir. Ancak hangi sosyolojik, kültürel ve politik değerlerin ekonomiye ne kadar etkisi olduğu tartışmalıdır. Bu çalışmada sosyal hayata ve kültüre çok büyük etkisi olan din faktörü ile politik hayata ve yine insanların yaşayışına etkisi olan demokrasi faktörünün ekonomiye etkileri incelenmiştir. Bu faktörlerin ekonominin önemli göstergelerinden özellikle dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerine etkisi ekonometrik çalışma yapılarak incelenmiştir. Din faktörü olarak İslam, Hıristiyanlık ve diğer dinler kukla değişkeni kullanılmıştır. Demokrasinin göstergesi olarak da sivil özgürlükler ve politik haklar endeksleri kullanılmıştır. 1994-2007 yılları arasında 71 ülkenin verileri kullanılarak panel veri analizi ile yapılan çalışmada din ve demokrasinin dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerine etkileri olduğu görülmüştür. Demokrasinin doğrudan yabancı yatırımları olumlu etkilediği ancak dış ticaret ve büyüme üzerinde olumlu etkisi olmadığı görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde Hristiyanlığın olumlu etkisi görülmesine rağmen İslam ve diğer dinlerin negatif bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu durum dış ticaret ve ekonomik büyüme için tersinedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Doğrudan Yabancı Yatırım, Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, Din, Demokrasi

NAME: Halil UÇAL

TITLE: THE EFFECTS OF SOCIO-CULTURAL AND POLITICAL FACTORS ON
SELECTED MACROECONOMIC VARIABLES

ABSTRACT

Economy plays an important role in human life. Beliefs, cultures and life styles, and thus the lives of people in political decisions are directed to the economic decisions. But how much the economy affected from which sociological, cultural and political values is questionable. In this study, the effect of religion and democracy, which are huge factors in social and political life on economy is investigated. The selected macroeconomic variables are foreign trade, foreign direct investment and economic growth. As religion Islam, Christianity and other religions dummy variables are used. As democracy, civil liberties and political rights indices are used. The effects of religion and democracy on selected macroeconomic variables are analysed by using feasible generalised least square (FGLS) panel data method using data of 71 countries and period from 1994-2007. According to results, religion and democracy have impacts on macroeconomic variables. Democracy has a positive effect on foreign direct investment but not on foreign trade and economic growth. Christianity has a positive impact on foreign trade but Islam and other religions have the negative effects. However, this situation is reversed for the foreign trade and economic growth.

KEYWORDS

Foreign Direct Investment, Foreign Trade, Growth, Religion, Democracy

ÖNSÖZ

Toplumun sosyal, kültürel ve politik özellikleri insanların yaşayış biçimlerini etkilemekte ve onlara yön vermektedir. Hayatın vazgeçilmezi olan ekonominin de toplumun özelliklerinden etkilenmediği düşünülemez. Buradan hareketle, bu tez ile makroekonominin en önemli unsurlarından dış ticaret, yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin toplumun sosyokültürel özelliklerinden din ve politik özelliklerinden demokrasiden nasıl etkilendiğini ortaya koymak ve bu konudaki bilimsel çalışmalara katkı yapmak amaçlanmıştır.

Bu tezin yazılmasında maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen başta tez danışmanım Doç. Dr. Etem KARAKAYA olmak üzere Doç. Dr. Şakir GÖRMÜŞ'e, Prof. Dr. Sacit Hadi AKDEDE'ye, Yrd. Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR'a, Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI'ya ve tüm iktisat bölümü öğretim üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez yazım süreci boyunca gece gündüz demeden her an bana manevi desteklerini ve sevgilerini esirgemeyen değerli eşim Hülya'ya ve oğlum Fatih'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSATRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
EKLER LİSTESİ	vi
TABLOLAR LİSTESİ	vii
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ	
1.1. SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLER	5
1.1.1.Sosyo-Kültürel Faktörler	5
1.1.2. Politik Faktörler	8
1.2. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER VE EKONOMİ	13
1.2.1. Din ve Ekonomi İlişkisi	18
1.2.1.1. İslam ve Ekonomi	23
1.2.1.2. Protestan Ahlak ve Kapitalizm	30
1.2.1.3. Diğer Dinler ve Ekonomi	34
1.3. POLİTİK FAKTÖRLER EKONOMİ İLİŞKİSİ	37
1.3.1. Demokrasi - Ekonomi İlişkisi	39
İKİNCİ BÖLÜM	
MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER	
2.1.MAKROEKONOMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ	44
2.1.1. Dış Ticaret	46
2.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	52

2.1.3. Büyüme	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MAKROEKONOMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ	
3.1. DIŞ TİCARET İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ	67
3.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ	72
3.3. BÜYÜME İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ	78
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
UYGULAMA	
4.1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İÇİN UYGULAMA	83
4.1.1.Verİ	83
4.1.2.Yöntem	88
4.1.3. Analiz	90
4.2. DIŞ TİCARET İÇİN UYGULAMA	96
4.2.1.Verİ	96
4.2.2.Yöntem	100
4.2.3. Analiz	101
4.3. BÜYÜME İÇİN UYGULAMA	105
4.3.1. Verİ	105
4.3.2.Yöntem	110
4.3.3. Analiz	111
4.4. ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	114
SONUÇ VE ÖNERİLER	122
KAYNAKÇA	124
EKLER	137

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Dinlerin Ülkelere Göre Dağılımı	137
Ek 2: 2007 Yılı için Dünya Özgürlük Haritası	138
Ek 3:Çalışmaya Dahil Olan Ülkeler	139
Ek 4: PR Endeksini Oluşturmada Kullanılan Sorular	140
Ek 5: CL Endeksini Oluşturmada Kullanılan Sorular	141

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Küresel Özgürlük Trendi	12
Tablo 2.1: Asya Bölgesinin Dünya İhracatındaki Payı	48
Tablo 2.2: Dünya İhracatında Çin ve Diğer Ülkelerin Payı	49
Tablo 2.3: Dünya Genelinde İhracat Payları(%)	50
Tablo 2.4: Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişimi	52
Tablo 2.5: Yıllara Göre Gelişen ve Gelişmiş Ülkelere DYY girişleri(milyar\$)	54
Tablo 2.6: Dünyada 5-14 Yaş Arası Çocuk İşçi Sayısı ve Oranları	55
Tablo 2.7: Dünyada 15-17 Yaş Arası Çocuk İşçi Sayısı ve Oranları	56
Tablo 2.8: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar(milyon\$)	61
Tablo 2.9: Ekonomilerin Ortalama Büyüme Oranları(%)	63
Tablo 2.10: Türkiye'nin 1990 ve Sonrası Büyüme Hızı(%)	66
Tablo 3.1: Demokrasi-Dış Ticaret ile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları	71
Tablo 3.2: Demokrasi-DYY ile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları	77
Tablo 3.3: Demokrasi-Büyüme ile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları	81
Tablo 4.1: Değişkenler Arası Korelasyon	87
Tablo 4.2: DYY için Birim Kök Testleri	89
Tablo 4.3: DYY için Birim Etkileri Testi	99
Tablo 4.4: DYY için Hausman Test Sonuçları	91
Tablo 4.5: DYY için Panel Veri Tesadüfi Etki Tahmin Sonuçları	92
Tablo 4.6: DYY için Levene, Brown ve Forsythe'nin Heteroskedastisite Testi Sonuçları	93
Tablo 4.7: DYY için Otokorelasyon Testleri Sonuçları	94
Tablo 4.8: DYY için Birimler Arası Otokorelasyon Testleri Sonuçları	94

Tablo 4.9:DYY için Panel Veri FGLS Yöntemi Tahmin Sonuçları	95
Tablo 4.10: Değişkenler Arası Korelasyon	99
Tablo 4.11: Dış Ticaret için Birim Kök Testleri	101
Tablo 4.12: Dış Ticaret için Birim Etki Testleri	102
Tablo 4.13: Dış Ticaret için Hausman Test Sonuçları	102
Tablo 4.14: Dış Ticaret için Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedastisite Sınaması	103
Tablo 4.15: Dış Ticaret için Otokorelasyon Testleri Sonuçları	103
Tablo 4.16: Dış Ticaret'in FGLS ile Tahmini	104
Tablo 4.17: Değişkenler Arası Korelasyon	109
Tablo 4.18: Büyüme için Birim Kök Testleri	111
Tablo 4.19: Büyüme için Birim Etki Testleri	112
Tablo 4.20: Büyüme için Hausman Test Sonuçları	112
Tablo 4.21:Büyüme için Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedastisite Sınaması	113
Tablo 4.22:Büyüme için Otokorelasyon Testleri Sonuçları	113
Tablo 4.23: Büyüme'nin FGLS ile Tahmini	114

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

CL: Sivil Özgürlükler

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

EKK: En Küçük Kareler

ENFSON: Yılsonu Enflasyon Oranı

FDI: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

FGLS: Olası Genelleştirilmiş En Küçük Kareler

GSMH: Gayrisafi Milli Hasıla

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

ILO: Uluslararası İşgücü Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

KAOPEN: Finansal Açıklık Endeksi

NAFTA: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEN: Dışa Açıklık Oranı

PR: Politik Haklar Endeksi

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

WEO: Dünya Ekonomik Görünümü

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik performansını yansıtan en önemli veriler makroekonomik göstergelerdeki değişimlerdir. Ülkelerin ekonomik performansları arasındaki farklar bu makro göstergelerin karşılaştırılmasıyla anlaşılabilir. En önemli makro göstergelerden biri de ekonomik büyüme verileridir. Bir önceki döneme göre ülke ekonomisindeki gelişmeyi ve büyümeyi gösteren bu veriler aynı dönemde farklı ülkelerin ekonomik performansını ölçmede çok önemli bir araçtır. Birçok çalışma ülkelerin ekonomik performansının bir göstergesi olarak ele aldığı ekonomik büyümeyi belirleyen faktörleri incelemiştir. Ancak birçok değişik çalışma da ekonomik büyümenin ülkenin beşeri ve politik özelliklerinden nasıl etkilendiğini göstermiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Max Weber'in çalışmalarında ortaya koyduğu din ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmasını referans olarak din ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Robert Borro ile Rachel M McCleary'nin "Religion and Economic Growth" adlı makalesi, Ulrich Blum ile Leonard Dudley'in "Religion and Economic Growth: Was Weber Wright?" adlı çalışması gösterilebilir. Ayrıca Robin Grier'in Amerika kıtasındaki sömürgeler(koloniler) arasındaki ekonomik farklılıkları açıklamak için yaptığı "The Effect of Religion on Economic Development: A Cross National Study of 63 Former Colonies" adlı çalışması da bu örneklerden biri olabilir. Ayrıca bu konuda yine Sriya Iyer (2007)'in, M. Noland (2005)'in ve Jacques Delacroix(1995)'in çalışmaları bulunmaktadır.

Ülkelerin ekonomik performansını gösteren ekonomik büyüme verilerinin yanında diğer bazı makroekonomik değişkenler de o ülkenin ekonomisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu çalışmada ise ekonomik büyüme ile birlikte dış ticaret ve yabancı yatırımlar da ele alınarak bu değişkenler ile beşeri ve politik faktörler arasındaki ilişkiler incelenecektir. Bu yönden de benzeri diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Artık günümüzde sadece ekonomik büyüme bir ülke için tek başına gelişmişlik göstergesi değildir. Özellikle dış ticaret bir ülkenin ekonomisinin dışarıya ne kadar açık olduğunu göstermektedir. Bir ülkenin ihracatı ekonomik büyümenin önemli etkenlerinden biri olan üretim düzeyindeki gelişmeyi ve bu ürünlerin dış talebini ortaya

koymaktadır. Örneğin Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin ekonomisi ihracata dayanmaktadır. Ayrıca ithalat da o ülke vatandaşlarının tüketim ve refah düzeyini tahmin etmede önemlidir. Dış ticaretteki toplam gelişme o ülkedeki üretim ve tüketimin gelişmesini açıklamada yardımcı olmaktadır. Zaten, Adam Smith'in mutlak üstünlük ve David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorilerinde ülkelerin birbirleri ile neden ticaret yapmaları gerektiğini açıklamasıyla dış ticaretin ülke refahını artırmadaki önemi teorik olarak da saptanmıştır.

Dış ticaret dışındaki önemli bir ekonomik gösterge de yabancı yatırımlardır. Yabancı yatırımlar ile ülkedeki gelişme potansiyeli arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Ekonomik performanstaki gelişme, ülke içindeki uygun politik ve sosyal ortam ülkenin yabancı yatırımları çekmesinde önem arz etmektedir. Ayrıca yabancı yatırımlardaki artış da ülke ekonomisini kalkındırmada önemli bir rol oynamaktadır. Yao ve Wie(2007) Çin, Ramirez(2006) Meksika, Djankov ve Hoekman(2000) Çek Cumhuriyeti, Marwah ve Klein(1996)Hindistan, Cuadros vd. (2004) Latin Amerika Ülkeleri, Fedderke ve Romm(2006) Güney Afrika'daki yabancı sermaye ile büyümenin güçlü ilişkisini ortaya konmuştur(Yilmazer,2010:249).

Yukarıda ele alınan büyüme, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenleri bir ülkenin makroekonomik görüntüsünü ve ekonomik ilerlemesini yansıtmak için önemli verilerdir. Bu sebeple bu çalışmada seçilmiş makroekonomik faktörler olarak kullanılmaktadır.

Çalışmada ele alınan büyüme, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler literatürde birçok kez konu olmuştur. Ancak bu çalışmada farklı bir açıdan bakılarak konu sadece ekonomik verilerle açıklanmayacak olup toplumun sosyal yapısı, kültürel özellikleri ve politik özellikleri ile bu ekonomik göstergeler arasındaki ilişki incelenecektir. Çünkü son zamanlarda yapılan çalışmalar bu değişkenlerin sadece ekonomik göstergeler ile açıklamanın yeterli olmadığını göstermektedir. Küreselleşen dünyada artık eğitim, dil ve din gibi sosyo-kültürel faktörler ile politik haklar ve sivil özgürlüklerin göstergesi demokrasinin de ekonomiyi etkilemedeki rolü ortaya çıkmaktadır. Örneğin, toplumda eğitilmiş insanların artması işgücünün daha üretken ve verimli olmasını sağlamak ve bu da üretime ve sonuçta

ekonomiye olumlu katkı yapmaktadır. Özellikle son yıllarda gelişen teknolojiye ayak uyduramayan ekonomiler diğer ülke ekonomilerinin gerisinde kalmaktadır. Kendi teknolojisini üretmek için gerekli sermaye ve beşeri faktörlerden yoksun olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin ekonomilerine bağımlı haldedir. Ayrıca gelişmişliğin önemli göstergelerinden biri olan sanayileşme ve hizmetler sektörünün ekonomideki payının artması yetişmiş insan gücüne bağlıdır. Sanayi ve hizmetlerde yeterli düzeye gelemeyen ülkeler tarım sektörüne mahkum olmakta ve vasıfsız işçinin yoğun olduğu bu sektörün ekonomideki payı yüksek kalmaktadır. Ayrıca, dil ve din gibi toplumun ortak özelliklerini yansıtan diğer sosyo-kültürel faktörlerin de ekonomideki önemi göz ardı edilmemektedir. Sonraki bölümlerde bahsedilecek tarihsel nedenlerle ortak dile ve dine mensup topluluklar ya da ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler daha fazladır. Bu da kültürel yakınlığın sadece politik ilişkileri değil ekonomik ilişkileri de etkilediğini göstermektedir. Max Weber'den başlamak üzere din ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırma da ekonomiyi kültürel faktörlerle açıklamaya çalışmıştır.

Demokrasi-ekonomi ilişkisini inceleyen çalışmalar, sosyo-kültürel faktörlerin yanı sıra politik faktörlerin de ekonomi üzerindeki etkilerini ortaya konmuştur. Özellikle politik istikrar ülkeyi ve tabii olarak da ekonomiyi yöneten politik otoritenin istikrarı ve demokratik anlayışı ekonominin gelişimini etkilemektedir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerin bir göstergesi olarak ele alınan demokrasinin artması ekonominin de gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü demokrasinin geliştiği toplumlarda özgürlükler ve serbestlikler artmakta, baskılar minimuma inmektedir. Daha özgür toplumlar diğer ülkelerle ilişkilerini daha hızlı geliştirebilmekte ve girişimci sınıfın artmasıyla ekonomi canlanmaktadır. Ayrıca demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde geleceğe yönelik kaygılar azalmakta ve yatırım imkanları artmaktadır. Özellikle yabancı yatırımcılar demokratik açıdan ilerlemiş ülkelerde yatırım yapmayı daha güvenli bulmaktadırlar. Ayrıca girişimciliğin ve üretimin arttığı bir ortamda ticaret de artacaktır.

Sosyo kültürel ve politik faktörlerin ekonomideki önemi, seçilmiş makro değişkenlerle olan ilişkileri ve bu konuda geçmişte yapılmış çalışmalar sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Yukarıda ekonomik büyümeyi etkileyen ekonomik faktörler dışındaki etkenleri inceleyen bazı makale örnekleri verilmiştir. Çalışmada kullanılacak olan özellikle dış ticaret ve yabancı yatırımları etkileyen faktörleri inceleyen bazı makaleler şunlardır. Jamus Jerome Lim ve Jesica Henson Decker(2007)'in "Democracy and Trade: an Emprical Study" adlı makalesinde demokratik ülkelerin daha fazla ticaret yapıp yapmadığını incelemiştir. Diğer bir örnekte de Rock Antoine Mehanna(2003)'nin "Do Politics and Culture Affect Middle East? Evidence From the Gravity Model" adlı yazısında yine amprik bir çalışma ile dış ticareti etkileyen politik ve kültürel faktörleri Ortadoğu Bölgesi için incelemiştir.

Bunlara ek olarak yine yabancı yatırımların da ekonomik faktörler dışındaki etkenlerden ne kadar etkilendiğini gösteren örnek makaleler bulunmaktadır. Örneğin Mathias Busse(2003)'nin "Democracy and FDI" yazısında politik haklar ve sivil özgürlüklerin yabancı yatırımcıların bir ülkeye yapacakları yatırım kararlarında etkili olup olmadığını incelemiştir. Daha birçok çalışmada demokrasinin makro değişkenler üzerine etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada da özellikle Max Weber'in çalışmasından yola çıkarak sosyo-kültürel ve politik faktörlerin, dış ticaret ve yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri araştırılacaktır.

Çalışmanın amacı da seçilmiş makroekonomik göstergelerin toplumun sosyolojik ve kültürel ve politik özelliklerinden etkilendiğini saptamaya çalışmaktır. Makroekonomik göstergeler olarak "Doğrudan Yabancı Yatırımlar", "Dışa Açıklık" ve "Reel Ekonomik Büyüme" değişkenleri seçilmiştir. Politik faktörler olarak demokrasi, kültürel faktör olarak da din tercih edilmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi yakalayabilmek için 71 ülkenin 1994-2007 yılları arası elde edilen verileri kullanılarak ekonometrik analiz yapılacaktır. Çalışmadaki verilerin 1994 yılı ve sonrasını kapsamasının nedeni soğuk savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni ortaya çıkan ülkelerin de çalışmaya dahil edilebilmesini sağlamaktır.

Çalışmada birden fazla ülke olması ve birden fazla yılın olması nedeniyle çalışma için panel veri analizi uygulanması uygun görülmüştür.

BİRİNCİBÖLÜM

SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Bu bölümde öncelikle toplumu etkileyen sosyal, kültürel ve politik etkenlerden bahsedilecektir. Daha sonra sosyo-kültürel faktörlerin din üzerinden ve politik faktörlerin de demokrasi üzerinden ekonomiye etkileri incelenecektir.

1.1. SOSYO-KÜLTÜREL VE POLİTİK FAKTÖRLER

Çalışmada sosyo-kültürel ve politik faktörlerin ekonomi ile ilişkileri araştırılmadan önce bu faktörlerin neler olduğu ayrı başlıklar halinde açıklanması gerekir. Bu faktörler toplumun sosyolojik ve politik yapısını ortaya koyan geniş bir çerçeve oluşturmaktadır. Ancak, çalışmanın amacından sapmaması için daha çok ekonomiye direk ya da dolaylı etkisi olan kültürel değerler ve politik göstergeleri açıklamak gerekir.

1.1.1.Sosyo-Kültürel Faktörler

Günümüzde araştırmacıların tespitlerinden birisi de, ekonominin sadece ekonomik göstergeler ile açıklanabilecek bir bilim dalı olmadığı şeklindedir. Ekonominin temelinde insan unsuru vardır. Tanımından da anlaşılacağı üzere insan ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağını inceleyen bir bilim olarak insanın olduğu her yerde ekonomik faaliyetlerin varlığından söz etmek mümkündür. Ülgener de insanı çoğunlukla devre dışı bırakıp olup bitene sadece mal ve para akımı gözü ile bakmanın ekonomik analizin zayıf tarafı olduğunu belirtmiş ve ekonomik analize insansız değil, insandan başlamak gerektiğini vurgulamıştır(Ülgener, 1983:15). İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları toplum ve sosyolojik yapının da ekonomiden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. O zaman, sosyolojik yapının da ekonomik ilişkileri etkilemesi kaçınılmazdır. Bu da ekonominin toplumun sosyolojik, politik ve kültürel anlayışından nasıl etkilendiğini ortaya koymak gerektiğini göstermektedir. Kalkınmanın

temel dinamiği, itici veya sürükleyici faktörü insandır. İnsan faktörünü harekete geçiren unsur ise yaşadığı toplumun sahip olduğu değerler, normlar yani kültürdür(Altay,2005:117).

Birçok ekonomist de özellikle ekonomik kalkınmayı incelerken sosyal, kültürel ve politik faktörlerin etkisini göz ardı etmemişlerdir. Ekonomik kalkınmanın temel göstergeleri kadar sosyal göstergelerin de önemi vurgulanmaktadır. Ekonomi, sosyoloji ile iç içedir. Bunun böyle olduğunu Sombart'ın "Modern Kapitalizm" adlı eserinde de görmek mümkündür(Erkan, 1998:47). Sombart kapitalizmin gelişmesinde konuya hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan yaklaşmıştır. 18. yy.'da Avrupa'ya hakim olan ve o kültürün gelişimine katkıda bulunan fikir hareketleri, ekonomide liberalizmin ve bireyciliğin doğmasına neden olmuştur. Bu her bireyin kazanç peşinde koşması anlamına gelmektedir. Yani her birey kendi çıkarını düşünmektedir (Altay,2005:130).

Sosyo-kültürel faktörleri incelerken toplumun yapısını açıklayan bazı sosyal göstergelerle birlikte toplumun ortak değerlerinin oluşmasında önemli bir faktör olan kültürel değerlerin de önemi büyüktür.

Toplumdaki sosyal yapıyı açıklayan özellikleri eğitim, okur-yazarlık, sağlık, yoksulluk, barınma, şehirleşme olarak sayabiliriz. Bu göstergeler özellikle ülkenin gelişmişlik seviyesini gösteren önemli verilerdir. Sayısal veriler gelişmişlik için birer sebepten ziyade sonucu vermektedir. Yani, bir ülkede ekonomik iyileşme ne kadar çok ise bunun sağlık, barınma ve yoksulluğa etkisi o kadar olumludur. Zaten araştırmacılar da her ne kadar ekonomik büyüme gerçekleştirse de bu göstergelerde iyileşme sağlayamayan ülkelerin gerçekten kalkınmış bir ülke sayılamayacağını öngörmektedir. Ancak bu göstergelerin içinde eğitim aslında bir sonuçtan çok sebep unsurudur. Özellikle eğitime yapılan yatırım ile toplumun eğitim ve bilgi seviyesinin yükseltilmesi beşeri sermayenin artmasını sağlamaktadır. Bu sayede de sanayi ve teknoloji ağırlıklı üretime geçiş için nitelikli işgücü sağlanmakta ve ekonomik kalkınma hızlanmaktadır.

Toplumun düşünce ve zihniyet yapısını şekillendiren kültür ve kültürel faktörlerin neler olduğu şu şekilde açıklanabilir.

Türk Dil Kurumu'na göre ‐kültür‐ şöyle tanımlanmaktadır: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere kültür, toplumda belli bir süreçte oluşuyor ve nesilden nesile geçiyor. Ayrıca kültür o toplum için görünmez bir yaşam alanı sınırı çiziyor. Kültür, toplumun sosyal yapısına yön vermekte ve o topluma kendisine özgü bir kişilik kazandırmaktadır. Ancak buradan kültürün statik olduğu sonucuna varmamalıyız. Her ne kadar temel değerler değişmese de kendi içinde dinamik bir yapıya da sahiptir.

Kültürü oluşturan başlıca unsurlar şu şekilde sayılabilir: Din, dil, gelenek ve görenek, sanat, dünya görüşü ve tarih. Özellikle dil, din ve tarihsel geçmiş ortak bir kültürün oluşmasında ve gelişmesinde en önemli unsurlardır. Özellikle aynı dili konuşmak bir toplumun kendi içindeki iletişimini güçlendirmekte, geçmişten gelen gelenek ve göreneklerini sonraki nesillere aktarılması korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Tarihte savaşlar, fetihler ve göçler sonucunda farklı kültürdeki toplumlar benzer dilleri konuşmaya başlamış ve ortak kültürlerini oluşturmuşlardır. Dilin farklı toplumlara yayılmasıyla birlikte o toplumun kültürel değerleri de yayılmıştır. Büyük Britanya Krallığı'nın dünya üzerinde yayılmasıyla Uzakdoğu'dan Amerika'ya kadar birçok ülkede İngilizce konuşulmaktadır. Yine İspanya ve Portekiz devletleri Güney ve Orta Amerika'da kendi dillerini kabul ettirmiştir. Rusça da eski Sosvetler Birliği ülkelerinde etkisini halen sürdürmektedir. Topluma kültürel değerlerini daha kolay aktarabilmek açısından aynı dili konuşmak önemlidir.

Bu duruma örnek verilebilecek diğer bir unsur da dindir. Din faktörünün de ortak bir kültürün oluşmasında önemli bir rolü vardır. Din ahlakın en önemli unsurudur. Toplumların dini unsurlara gösterdiği büyük saygı ve sevgi ve hatta bu uğurda savaşlara girmesi inanç sorununun sosyolojik yapı içerisinde ne kadar önemli bir yerde olduğunu göstermektedir. Tarihte savaşlar ya da göçler sonucu farklı dinleri benimseyen toplumlar artık o dinin gerektirdiği yaşam şekilleri nedeniyle eskisinden çok daha farklı bir sosyal ve kültürel yapıya dönüşmüşlerdir. Bunun en önemli örneğini Türk Toplumunun yaşadığı tarihsel gelişimler oluşturur. İslam öncesi Orta Asya Türk toplumları ile İslam sonrası Müslüman Türk toplumlarının yaşayış şekilleri çok

değişmiştir. Gelenek ve görenekler, gündelik yaşam şekli ve hatta ülkedeki yönetim anlayışı bile değişmeye başlamıştır. Bu sebeple özellikle din toplumun sosyo-kültürel yapısının tanımlanmasında çok önemli bir unsurdur. Tarihte din ve dini temsil edenler toplumu yönlendirici olmuştur. Örneğin müsülmanlar için cihad anlayışı ve hristiyanların kutsal topraklar için düzenlediği haçlı seferleri gösteriyor ki din toplumları savaflara götürecektir kadar etkindir. Özellikle Katolik dünyasının başı sayılan Papa'nın toplum ve devletler üzerinde önemli etkisi olmuştur. Ancak Rönesans ile birlikte bilim ve sanatın öne çıkmasıyla bu etki kırılmaya başlamıştır. Protestanlığın da ortaya çıkmasıyla daha farklı bir dini anlayış çıkmış ve bu toplumun sosyal yaşamını da değiştirmiştir. İslam dinine bakıldığında her ne kadar halifelik kurumu olsa da kişilere dayalı bir inanış söz konusu değildir. Ancak yine Müslümanlar arasında da farklılıklar olmuş ve mezhepler ortaya çıkmıştır. Son yüzyılda ise dinin toplumlar üzerindeki etkisi sekülerleşme ile birlikte azalmaya başlamıştır. Özellikle Rusya, Çin gibi ülkelerde komünizm ile birlikte dini inançlar geri plana itilmiştir. Ateizm bu dönemde yayılmaya başlamıştır. Ancak ateizmin nedenini komünist yönetimlere bağlamak yanlış olacaktır. Günümüzde modern batılı toplumlardan Uzak Doğu'ya kadar birçok ülkede dini inancı olmayan insanların sayısı azımsanmayacak derecededir. Dini değerlere verilen önemdeki değişimler toplumun kültürel yapısını da etkilemektedir. Toplum bir araya getiren inanışlar yok olmaya başladıkça bireysellik artmaya başlamıştır. Ben merkezli bir toplum sosyal ve hatta demografik yapının değişmesine neden olmuştur. Buna rağmen günümüzde altında güç, para gibi başka nedenlerin yattığı varsayılsa da dinin toplumları ve ülkeleri yönlendirmedeki etkisi devam etmektedir.

1.1.2. Politik Faktörler

Önceki bölümde ekonomiyi etkileyen sosyo-kültürel faktörler incelenmişti. Bu bölümde de toplumu yönlendiren ve yöneten politik kurumu ve bu kurumu şekillendiren politik kültürün açıklanması gerekir.

Politik davranışlar ülkenin yönünü ve hedeflerini belirleyen en önemli faktörlerdir. Ülkelerin yönetim şekli geçmişten günümüze çok değişmiştir. Geçmişte krallık ve imparatorlukların hakim olduğu dünyaya 20.yy.'da cumhuriyet, başkanlık ve benzeri diğer temsili yönetim sistemleri ile halkın yöneticilerini seçebildiği daha özgür,

demokratik ve katılımcı politik anlayış egemen olmaya başlamıştır. Özellikle imparatorlukları yöneten monarşik düzenler savaşlarla birlikte yıkılmış ve yeni yönetim sistemlerine geçiş olmuştur. Ancak politik rejimdeki bu köklü değişiklikler her ülke için aynı sonuçları doğurmamıştır. Bazı toplumlar yeni sisteme zaman içinde uyum sağlamış ve belli bir süreci izleyerek daha demokratik ve özgür bir politik anlayışı getirebilmiştir. Yani bir ülkede seçim sisteminin işler olması o ülkenin daha demokratik olduğunu göstermek için yeterli değildir. Seçim sisteminden tutun da yasal ve anayasal düzenin nasıl olduğuna kadar birçok ölçü o ülkedeki politik sistemin nasıl işlediği hakkında fikir vermektedir. Yönetim şekilleri aynı olsa bile işleyişleri açısından farklı olması ülkelerin politik kültürlerinin de farklı olduğunu göstermektedir.

Politik kültür kavramı da önceki bölümde açıklanan, toplumun yapısını oluşturan kültür bileşenlerine ek olarak toplumun politik anlayışını ortaya koymaktadır. Özer(1996) çalışmasında, belirli bir toplumda politik alana yansıyan, onunla ilgili olan kanaat ve inançların, tutum ve davranışların, o toplumun politik kültürünü oluşturduğunu anlatır(Akgün ve Buluş 2005:141).Türküne(2007) de politik kültürü, benzer şekilde, insanların politik duruş ve tavırları belirleyen inanç, değer ve semboller olarak tanımlamaktadır.

Bir toplumdaki politik kültür ve anlayışın nasıl olduğunu belirlemek için o toplumdaki politik düzenin ve toplumu yönetme biçiminin özelliklerini incelemek gerekir. Temsil sisteminde yönetim özellikle çoğunluğu elinde bulunduran politik gücün elindedir. Ancak aynı toplumda farklı politik anlayışa sahip insanlar ve topluluklar vardır. Bu yüzden bütün toplumu kapsayacak, hak ve özgürlüklerini koruyacak yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu da hukukun gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle adil bir hukuk düzeninin olmadığı bir yerde demokrasiden, hak ve özgürlüklerin olduğunu söylemek yanlış olur. İşte bu sebeple ülkedeki politik rejimi değerlendirebilmek için araştırmacılar demokrasi ölçütünü kullanmışlardır. Demokrasi de politik ve sosyal özgürlüklerden sivil haklara kadar birçok ölçüt kullanılarak tanımlanabilir(Mehanna,2003:159).

Demokrasi kelimesi Yunanca'da "halk" ve "iktidar" kelimelerinin birleşmesinden oluşan "Dimokratia" sözcüğünden türemiştir. Demokrasinin birçok

farklı tanımı olabilir. Hatta günümüzde, toplumlar demokrasiden farklı anlamlar çıkarabilmektedir. Bazıları için demokrasi çoğunluğun yönetimi olarak algılanırken bazılarına göre ise böyle bir tanım toplumdaki azınlıkların haklarını korumada yetersiz kalmaktadır. Sosyalist, liberal ya da muhafazakâr gibi farklı düşüncelerin farklı demokrasi anlayışları olabilmektedir. Sosyalist bir anlayışta eşitlik ön planda iken liberal anlayışta özgürlük ve serbestlik anlayışı ağır basmaktadır. Bu durum farklı demokrasi anlayışlarını da beraberine getirmektedir. Ancak, demokratik bir toplumda olması gereken en önemli unsur halkın kendi kendini yönetebileceği ya da yönetenleri seçebileceği siyasal bir yapının bulunmasıdır. Bunu sağlamanın günümüzde en yaygın yolu da seçimler ve siyasi partiler yoluyla parlamentonun oluşturulmasıdır. Tabii demokratik bir toplumda siyasi kurumların yanında sivil toplum örgütlerinin de olması gerekir. İşçi veya memurların ortak amaçlar doğrultusunda kurduğu sendikalar ya da işveren ve sanayicilerin ekonomiye daha fazla katkı sağlamak amaçlı kurduğu dernekler ve bunlar gibi belirli bir amaç için toplanan ve bir kamuoyu oluşturmaya çalışan sivil toplum örgütlerinin demokrasinin gelişmesine yaptığı katkı yadsınamaz.

Demokrasinin yönetim biçimiyle olan ilişkisine bakılırsa, parlamenter sistemin bulunduğu, temsili demokrasinin geçerli olduğu toplumlarda değişik yönetim şekilleri görülmektedir. Bilinen en önemli rejimlerden biri “Cumhuriyet”tir. Ancak halkın egemenliğini kendi elinde bulundurmasını sağlayan bu devlet şekli dini, sosyalist ya da seküler olabilmektedir. Ayrıca halkın kendini yönetme biçimi ABD’deki başkanlık sistemi ya da İngiltere’deki oligarşik cumhuriyet rejimi gibi değişik yöntemlerle kendini göstermektedir. İngiltere’de halen krallığın temsil edildiği bir sistem olmasına karşın kendini cumhuriyet olarak gören diğer bazı ülkelerden daha demokratik bir yönetim şekline sahip olduğu inkar edilemez. O yüzden, ülke yönetim biçimi her ne kadar demokratik görünse de bunun işlerliği daha önemlidir. Gelişmiş ve gelişmemiş toplumlarda fark ortaya çıkmaktadır.

Homojen olmayan toplumlarda demokrasinin işlerliği azalmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin çok farklı kültürel ve sosyoekonomik yapıları politik sistemlerin gelişmesini zorlaştırmaktadır. Handelman(2000) ekonomik olarak geri kalmış ve çok fazla aşiret ve kabilelerin olduğu Afrika kıtasında çok partiye dayalı sistemin bölgesel ve kabilesel anlaşmazlıklara neden olarak ulusal çözülmeye yol

açabileceğini vurgulamıştır (Akgün ve Buluş,2005:145). Bazı düşünürler tam anlamıyla demokratik ve özgür bir politik ortamın ülkenin bölünmesine zemin hazırlayacağı görüşündedir. Ancak bu görüşün aksine Akdede(2010) etnik çeşitlilik ve kutuplaşmanın demokratikleşmeyi anlamlı bir şekilde etkilemediği görüşüne varmıştır. Bununla birlikte 1990'lı yıllara bakıldığında dini açıdan daha fazla çeşitliliğe sahip ülkelerin daha fazla demokratikleşme deneyimi olduğu görülmektedir (Akdede,2010:103). Daha önce belirtildiği gibi bu durumda demokrasilerde eşitlik ve özgürlüğün ayrı değil birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekir.

Politik kültürün demokrasinin işleyişine etkisi burada önem kazanmaktadır. ABD'de geçerli sisteme göre insanlar iki siyasi grup arasında tercih yapmak zorundadır. Siyasi anlayış bu şekilde yerleştiği için bu durum toplumu rahatsız etmiyor. Ancak çok partili sisteme alışmış Türkiye gibi ülkelerde başkanlık sistemi hatta iki turlu seçim gibi yeni alternatif sistemlerin kabul edilebilirliği zordur ve birçok tartışmaya yol açmaktadır. Burada anayasal düzenin önemi ortaya çıkar. Ülkedeki bütün farklı toplulukların ve bireylerin temel haklarını koruma altına alabilen bir anayasa olması halinde yönetim biçimini tartışmaya gerek kalmaz. Fakat kültüre benzer şekilde tarihsel bir süreçle oluşan politik kültürün siyaset ve demokrasi anlayışını şekillendirmedeki etkisi yönetim şeklini oluşturmada da kendini göstermektedir.

Demokratik bir ülkenin özgür olmaması düşünülemez. Politik anlamda ve sivil hayatta yeterince özgürlük sağlayamayan ülkelerde demokrasilerden söz edilemez. Bu çalışmada da politik faktörlerden kasıt yönetim şekli değil ziyade politik ve sivil özgürlüklerin etkisiyle belirlenen demokrasi üzerinde durulacaktır. Bu konuda en önemli veriyi Freedomhouse¹ kuruluşundan alabiliriz. Freedomhouse birçok alanda ülkelerin politik haklar ve sivil özgürlük seviyelerini ölçerek bu veriler ile ülkelerin özgürlük seviyelerini ortaya çıkarmıştır. Bu ölçümü yaparken ülkelere 1-7 arasında değerler vermiştir. Özgürlük seviyesi 7'den 1'e doğru düştükçe artmaktadır. Buna göre ülkeleri özgür, kısmen özgür ve özgür değil şeklinde kategorize etmiş ve yıllara göre gelişimini göstermiştir. Dünyadaki özgür ülkelerin sayısı belli yıllar için tablo1.1'de verilmiştir.

¹ Freedomhouse, merkezi ABD'nin Washington DC şehrinde bulunan bir düşünce kuruluşudur.

Tablo 1.1: Küresel Özgürlük Trendi

Yıllar	Özgür	KısmenÖzgür	Özgür Değil
1976	42(%26)	49(%31)	68(%43)
1986	57(%34)	57(%34)	53(%32)
1996	79(%41)	59(%31)	53(%28)
2007	90(%47)	60(%31)	43(%22)
2009	89(%46)	62(%32)	42(%22)

Kaynak: Freedomhouse.org.

Küresel özgürlük trendi sonuçlarına göre 1970'li yıllarda özgür ülkelerin sayısı özgür olmayan ülkelerin sayısından daha fazlaydı. Tabloya göre 1976'da sadece 42 ülke özgür olarak tanımlanırken bu sayı 2007'de 90'a çıkmıştır. Yine 1976'da dünya nüfusunun %26'sı özgür olarak tanımlanan ülkelerde yaşar iken bu oran 2007'de %47'ye ulaşmıştır. Aynı durumda kısmen özgür ülke sayısı ve nüfusu da artış göstermiştir. Dolayısıyla özgür olmayan ülke sayısında ve nüfusunda ise tersi bir durum söz konusudur. Görülmektedir ki hem özgür ülke sayısı hem de özgür nüfusun oranı 40 yıl içinde iki katına çıkmıştır. Yıllar geçtikçe özgürlüğün dünyaya yayıldığı söylenebilir. Bu ülkelerin dağılımına bakıldığında ise Avrupa, Güney ve Kuzey Amerika kıtasında ve Avustralya'da özgür ülkelerin sayısı daha fazladır.

Demokrasi ve ekonomi arasındaki ilişki ilgili başlık altında incelenmiştir.

1.2. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER VE EKONOMİ

Eğitimin toplumun sosyolojik yapısının şekillenmesinde önemli bir rolü vardır. İkel çağlardan günümüze kadar toplumun gelişmişlik seviyesi eğitim seviyesi ile paralel gitmiştir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde toplumlar ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve günümüzde ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş şeklinde farklı gelişme aşamaları geçirmişlerdir(Kutlu,2005:92). Bu aşamalardan geçtikçe insanlar daha fazla bilgiye sahip olmuş ve bunları yeni döneme geçişte kullanmışlardır. Tarım, el sanatları ve hatta

ticarete, okullaşma ve okur-yazarlık gibi eğitim seviyesinin göstergeleri ekonominin işleyişinde çok önem arz etmezken sanayileşmeyle birlikte eğitimin önemi artmıştır. Hızla gelişen teknolojiye ayak uydurmak için insanlar sürekli daha fazla eğitime ihtiyaç duymuşlardır. Artık günümüzde insanlar neredeyse otuz yaşına geldiğinde bile hala eğitimlerini sürdürmektedirler. Artık sanayileşmenin de ötesinde bilgi çağına ulaşan insanoğlu için eğitimin sonu yoktur. Ülkeler birbirlerine üstünlük sağlamak için teknolojiye ve dolayısıyla bilgiye ve araştırmaya daha çok önem vermektedirler.

Eğitim aslında toplumun eski değer yargılarını ve tabularını yıkarak yeniliklere açık, çok yönlü ve daha özgür düşünebilen bireyler yetiştirerek sosyolojik yapıyı ekonomik gelişmeye hazırlamada büyük rol oynamaktadır.

Eğitimin toplumun sosyolojik yapısına yaptığı etkileri sunan görüşlerin yanı sıra ekonomistler de eğitimin ekonomik büyüme ve gelişmedeki etkisini incelemişlerdir. Merkantalistler'den Neoklasikler'e kadar birçok iktisadi akım eğitimin ekonomiye dolaylı bir katkısının olduğunu düşünmüşlerdir(Öztürk,2005:2). Merkantalistler beşeri sermayenin önemini vurgulamışlardır. Klasik iktisatçılar ise eğitimin nüfus artış hızını azaltarak ekonomik refahı arttırıcı etki yaptığını öngörmüşlerdir. Keynezyen İktisatçılar da eğitim harcamalarını yarı kamusal mal olarak görmüş ve kamu harcamalarında eğitime ayrılan payı artmıştır(Öztürk,2005:3).

Öztürk(2005) ise çalışmasında eğitimin iktisadi kalkınmadaki rolünü incelerken eğitim yedi etkisinden bahsetmiştir. Bu etkiler, gelir düzeyinde artış yaratma, gelirin adil paylaşımını sağlama, emeğin verimliliğini artırma, teknoloji yaratma ve yeni teknoloji kullanımını kolaylaştırma, düşük doğurganlık ve bebek ölüm hızı, demokratikleşme, siyasal istikrara ve toplumsal dayanışmadır. Özellikle eğitimin emeğin verimliliğini artırması ve teknolojik gelişmeyi sağlamasındaki önemi gözden kaçırılmaması gereken etkenlerdir. Daha iyi ve uzun süreli modern bilim alanlarında eğitim veren batılı ülkeler sanayileşmeyi geliştirecek yeni nesiller yetiştirmiştir. Ancak geri kalmış ülkeler hala modern eğitimle tanışmamış tarıma dayalı toplum yapısı ile katma değeri yüksek ürünler üreten bilgi toplumlarından çok geri kalmışlardır. Ekonomik hayatın değişmesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlarla

baş etmek ve dünyadaki ekonomik gelişmeye ayak uydurmak için daha bilgili ve eğitilmiş bireylere ihtiyaç vardır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerden teknoloji transferi ile kendi ekonomik büyümelerini gerçekleştirmeye çalışan az gelişmiş ülkeler yeterince başarılı olamamaktadır. Kendi teknolojilerini ve yaratıcılığını geliştiremeyen ülkelerin gelişmeleri sınırlı olmakta ve diğer gelişmiş ülkelere bağımlı bir konumda kalmaktadırlar. Ancak transfer yerine kendi araştırma geliştirme olanaklarını kurarak yetişmiş eleman ihtiyacını karşılayabilirse belki içsel büyümeyi gerçekleştirip kendi kendini besleyen ve geliştiren bir ekonomik sisteme ulaşabilirler. Gelişmiş ülkeler araştırma ve geliştirmeye büyük kaynaklar harcayarak diğer ülkelerden her zaman bir adım önde gidebilmektedir. Üretimin gereklerinden olan doğal kaynaklar, sermaye ve teçhizatın yanında en önemli etken eğitilmiş insan faktörüdür. Kalkınma çabasındaki ülkeler için gelişmenin ayak bağı yetersiz doğal kaynaklar ve sermaye kıtlığından ziyade yönetici arzındaki yetersizliktir (Ülgener,1983:16). Ülgener(1983) yetişmiş, iyi eğitilmiş ve girişimci insan unsurunun gelişme için gerekli en önemli faktör olduğunu vurgulamıştır.

Dil bir toplumun hatta bir milletin ortak değerlerinin en başında gelen bir unsurdur. Hatta bazen bir ülke içinde dahi birden fazla dilin konuşulması aynı bölgede birbirinden çok farklı toplulukların yaşadığının bir göstergesidir. Genellikle toplumun ya da o milletin adıyla özdeşleşen isimlerle belirtilen dil artık günümüzde geçmişte yaşanan göç, savaş, sömürgecilik gibi olaylarla birlikte sadece bir toplum ya da bir ülke için geçerli olmaktan çıkmıştır. Öyle ki artık günümüzde farklı kıtalarda olmalarına rağmen aynı dili konuşan ülkeler vardır. Özellikle coğrafi keşifler, artan sömürgecilik ve göçler dillerin yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Geçmişte büyük devletlerin sömürgesi haline gelen Güney ve Kuzey Amerika ülkeleri ile Uzakdoğu ve Afrika ülkelerindeki toplumların kendi yerli dilleri giderek ortadan kalkmış ve sömürgeci devletlerin dilleri hakim olmuştur. Güney Amerika'da İspanyolca ve Portekizce ağırlıkta iken Amerika'da İngilizce ve Kanada'da İngilizce ve Fransızca hakim olmuştur. Büyük Britanya İmparatorluğu Asya'da çok etkin olmuş, Hindistan ve çevresindeki ülkelerde İngilizce yayılmıştır. Afrika'da ise Fransız, İtalyan ve Hollanda sömürgeciliğinin yayıldığı bölgelerde bu ülkelerin dilleri yayılmıştır. Ayrıca aynı

kökten gelen bazı milletlerin de çeşitli nedenlerle farklı devletler kurması sonucu aynı dili konuşan birden fazla devlet ortaya çıkmıştır. Özellikle I. Dünya savaşından sonra Ortadoğu'da Arap olan ve Arapça konuşan birçok devlet kurulmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra kurulan birçok ülkede son yıllara kadar hala Rusça'nın etkisi devam etmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinin köken olarak Ruslara yakın olmaları bu etkinin devam etmesi için bir gerekçe olarak gösterilebilse de Orta Asya'daki Türk kökenli devletler uzun yıllar Rusça'nın etkisinde kalmışlardır.

Günümüzde Sovyetlerin dağıldığı, sömürgeciliğin yok olmaya yüz tuttuğu ve Fransız Devrimiyle yayılan milliyetçiliğin etkisiyle birçok yeni ülkenin doğduğu bir dünyada halen ortak dilleri konuşan birçok ülkenin var olması o dilin getirdiği kültürel etkilerin kaybolmadığının bir göstergesidir.

Bazı ülkelerin halen sömürge zamanı dilleri kullanmasında kültürel değişime uğramasının yanı sıra ekonomik etkenlerinin de olduğu unutulmamalıdır. Özellikle sömürgeci devletler gittikleri ülkelerin kaynaklarını kullanarak anakara ülkesiyle bir ekonomik bağ oluşturmuşlardır. Bu tür politik ve ekonomik ilişkilerin kurulması ve devamı için dünyada bazı dillerin hakimiyetleri artmıştır. Örneğin Amerika ve İngiltere gibi süper devletlerin kullandığı İngilizceyi bilmek diğer devletler için neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Bu gibi diller bazı ülkelerde resmi ikinci dil olarak kabul edilmiş, bazılarında da eğitim ve iş hayatında öncelikli dil haline gelmiştir. Bundan bir asır öncesinde kendi kültürünü tanıtmak ve hatta o kültürü yaşayan bir toplum oluşturmak için hem Türkiye'de hem de diğer az gelişmiş ülkelerde büyük devletler okullar açmışlardır. Her ne kadar günümüzde sembolik de olsa böyle okulların faaliyetleri devam etmektedir. Ama ilginç olan Türk okullarında ve üniversitelerinde artık yabancı dille eğitim daha çok tercih edilir hale gelmiştir. Tabii yabancı dilde eğitimin sebeplerinin başında dışa açık bir ülkenin insanlarını diğer devletlerle iletişim kurabilen, onları anlayabilen eğitilmiş gençlerin yetişmesini sağlamak ve bu gençliğin yine politik ve ekonomik alanda istihdam edilmesini kolaylaştırmaktır. Bu da gösteriyor ki küreselleşen bir dünyada ortak dilleri konuşabilmek ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynuyor. Özellikle önemli makroekonomik değişkenlerden biri olan dış ticaretin gelişmesinde dilin önemi artık yadsınamaz düzeydedir.

İki ülkenin aynı dili konuşmasının geçmişten gelen bir bağın göstergesi olduğu daha önce belirtilmişti. Bu geçmişten gelen politik bağlar ekonomik bağların da gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin aynı dili konuşan İngiltere ve Amerika arasında politik ve ekonomik bağların ne kadar güçlü olduğu tartışılmazdır. Sovyetlerden ayrılan ülkeler her ne kadar bağımsızlıklarını kazanmış olsa da Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)² ile yine Rusya ve birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerini devam ettirmekte ve geliştirmektedir. Günümüzde ortak dilin önemi özellikle ekonomik ilişkilerde çok hissedilmektedir. Dünya ekonomisi Çin ve Hindistan gibi nüfus ve yüzölçümü bakımından büyük olmalarının yanı sıra artık ekonomik gelişme olarak da birçok batı devletini yakalamış olmaları ile geleceğin ekonomideki süper devletleri olacakları artık herkes tarafından kabul edilmiştir. Özellikle ekonomisindeki gelişmeye kayıtsız kalamayan diğer devletler Çin ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmekte, birçok büyük şirket Çin'e yatırım yapmaktadır. Artık insanlar İngilizce'den sonra Çince'nin de önemli bir dil olmaya başladığını görmüşlerdir. Bu da gösteriyor ki dil ile ekonomik ilişki arasında sıkı bir bağ vardır.

Buraya kadar dil ve eğitim gibi sosyal olguların ekonomiye etkisinden bahsedilmiştir. Birçok çalışma da özellikle eğitim düzeyini ve dil birlikteliğini dikkate alan çalışmalar yapmıştır. Ancak çalışmanın kapsadığı yıllar ve kapsadığı ülke sayısı nedeniyle yeterli veri bulunamadığı için eğitimin etkisini inceleyen bir araştırma yapılmamıştır. Ayrıca dil birliği olan ülkeler arasında özellikle dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırım(DYY) akışını araştıran çalışmalar olmuştur. Bu çalışma ülkeler arası veriler kullanılarak yapılmadığı için dil birlikteliğini değişken olarak kullanmak anlamsızdır. Dünya üzerinde çok fazla dil kullanılıyor olması ve bu diller için ayrı ayrı kukla değişken konması çalışmanın uygulanabilirliğini tehlikeye sokacağı için yine dikkate alınmamıştır. Ancak kültürel birlikteliğin en önemli unsurlarından biri olan din faktörü sosyo-kültürel faktörleri temsil etmesi için seçilmesi uygun görülmüştür.

Din ve ekonomi ilişkisine girmeden önce dinin tanımını yaparak toplumdaki yerini göstermekte fayda vardır. Türk Dil Kurumu'nca din, "Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum"

² BDT'ye üye ülke sayısı Gürcistan'ın 2009'da ayrılmasıyla 11'e düşmüştür.

olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da görüleceği üzere din toplumsal bir kurum olarak algılanmaktadır. Her ne kadar din ve inanış her bir birey için farklı anlamlar içerebilse de ortak dini değerler ve ölçüler toplumun şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde tarih boyunca önemli rol oynamıştır. Geçmişten günümüze toplumlar arasındaki çatışma ve savaşlar her ne kadar güç, hakimiyet ve ekonomi için yapılmış olsa da bu mücadeleyi tetikleyen din unsuru göz ardı edilmemelidir. Özellikle İslam toplumlarında savaşlar ile yeni ülkelerin fethedilmesinin altında İslam'ı yaymanın da önemli rolü bulunmaktaydı. Ayrıca Hristiyanların düzenlediği haçlı seferlerine insanlar din ve Kudüs gibi dini semboller ve değerler için yönlendirilmiştir. Özellikle sömürgecilik faaliyetlerinde kilise ve dini görevliler rol oynamıştır. Afrika gibi kutsal bilinen dinlere inanmayan toplumlar Hristiyanlaştırılmıştır. Hatta günümüzde dahi din savaşları Ortadoğu'da Afrika'da ve Asya'da devam etmektedir. Hatta Amerika'nın Irak ve Afganistan işgallerinin arkasında Evanjelist dini inanışların yattığı düşünülmektedir.

Dinin tarihsel gelişmelere olan etkisinin yanında toplum içindeki etkisi de yadsınamaz düzeydedir. İnsanlar arasındaki ilişkilerden insanların yeme içmelerine kadar bir çok alanda dini kurallar bulunmaktadır. Her dinin kendine ait ayrı kurallarının olması toplumların da farklılaşmasını sağlamıştır. Bu farklılaşma toplum içindeki ekonomik faaliyetlere de yansımıştır. Bir sonraki konuda din ve ekonomi ilişkisini incelerken dinlerin ekonomiye bakış açılarındaki farklılıklar anlatılmıştır.

Dünyada Hristiyanlık, İslamiyet ve Musevilik üç ilahi kaynaklı din olarak kabul edilmektedir. Ancak bunların yanında çok yaygın olan Budizm, Hinduizm gibi mistik dinler vardır. Ayrıca Afrika ülkelerinde yerli değişik dini inanışlar da bulunmaktadır. Bunların dışında hiçbir dine inanmayan insanlar da bulunmaktadır. İnsanların belli bir dine mensup olması o dini tam anlamıyla yaşadıkları anlamına da gelmemektedir. Dine bağlılık konusunda bir hassas ölçüm imkanı olmadığı için o ülkede yaygın veya egemen olan dini inanışlar dikkate alınmıştır.

Dünya üzerinde dinlerin dağılımına bakıldığında en çok Hristiyan dinin yaygın olduğu görülmektedir. 2007 yılında yayınlanan ve dünya üzerinde dinlerin dağılımını gösteren şekilde(ek.1) Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa eski Sovyetler Birliği sınırları, Orta ve Güney Afrika ile Avustralya bölgelerinde Hristiyanlığın yaygın olduğu

görülmektedir. Eski Sovyet ülkeleri ve Rusya’da Ortodox mezhebi, Kuzey Amerika, Kuzey Avrupa, Güney Afrika ve Avustralya’da ise Protestanlık mezhebinin ve Güney Amerika, Güney Avrupa ile Orta Afrika’da da Katolik mezhebinin yaygın olduğu görülmektedir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya’nın Müslümanların yoğun olduğu bölge olarak görmek mümkündür. Güney Asya, Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinin ise daha çok Hinduizm, Budizm gibi mistik dini inanışlara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Afrika ve Güney Amerika’daki dağılım sömürgeci devletlerin dini inanışlarına bağlı olarak şekillenmiştir. İslam devletleri, Türkler ve Osmanlı Devleti’nin etkin olduğu Ortadoğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika bölgelerinde Müslüman nüfus yaygındır. Nüfus dağılıma göre bakıldığında Hristiyanlık’ın en çok nüfusa sahip din olduğu görülmektedir. Ancak Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin nüfusun çok fazla ve yoğun olduğu Güney ve Doğu Asya ülkelerinde yaygın olması bu dine inanan nüfusun da çok fazla olmasını beraberinde getirmektedir. Ek.1’de verilen harita sadece o ülkede hangi dinin daha yaygın ve daha çok inananı olduğuna göre belirlendiği için inançların nüfusa göre dağılımı farklılık arz eder. Pew Araştırma Merkezi’nin(Pew Research Center) 2012’de yayınladığı verilere göre 2010 yılı itibariyle dünya nüfusunun %32’si Hristiyan %23’ü Müslüman, %15’i Hindu, %7’si Budist’tir. İlginç olan ise herhangi bir dine inanmayanların oranının %16 gibi yüksek bir rakam çıkmasıdır. Geleneksel dinlere inanış da yaklaşık %6’dır. Yahudilerin dünya nüfusundaki yeri ise sadece %0,2’dir.

Çalışmamızın ana konularından biri olduğu için dinin ekonomik zihniyet üzerine olan etkileri ve din ekonomi arasındaki ilişkiyi gösteren amprik çalışmaları bir alt başlıkta incelemek daha doğru olacaktır.

1.2.1. Din ve Ekonomi İlişkisi

İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana hayatın içinde her zaman ekonomik bir faaliyet vardı. Gerçek anlamda ekonomiden bahsedilmesi ve bilim dalı olarak ayrı bir inceleme konusu haline gelmesi Adam Smith ve sonrasında ortaya çıkmış gibi görünse de aslında çok daha önceleri de ekonomi insan hayatının bir parçasıydı.

Günümüzde geçerli olan ekonomik kuralların dinden soyutlanarak ortaya çıktığı zannedilebilir. Hatta Katolik Hristiyan anlayışından kendini soyutlayan Protestan

anlayış ve onunla birlikte ortaya çıkan kapitalist düşünce tarzı günümüz ekonomisine yön vermektedir.

Din ile ekonomiyi bir arada görmek günümüz ekonomi anlayışına pek uymamakla birlikte ekonomiyi dini inanışlardan soyutlamak doğru bir davranış değildir. Çünkü insanoğlunun olduğu her yerde ekonomik bir faaliyetten bahsetmek mümkündür. Dinler sadece insanın nasıl inanması gerektiğini değil aynı zamanda nasıl yaşaması gerektiğini de ortaya koyan kurallar getirmiştir. Ekonomik faaliyetler için de bu geçerlidir. Bir toplumda ekonomik faaliyetlerini yürüterek yaşamaya çalışan insanlar için dinin bu alandaki görüşleri de önem arz etmektedir.

Din ile ekonomi kavramlarının bir arada incelenmesi ekonomi alanında çok alışık olunmayan bir durumdur. Ancak son yüz yılda kapitalizmin de gelişmesiyle birlikte din ile ekonomi arasında bağlantıların araştırılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle 20.yy.'ın başında Max Weber yaptığı çalışmalar ile dinin ekonomiyi etkileyen önemli unsurlardan biri olarak görmüştür. Ekonomik düzenin toplumun değerlerini etkilediği bilinmekteyken bunun tersinin de mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle kapitalizmin gelişimini Protestan din anlayışı ile özdeşleştirmiş ve Protestan inanca sahip ülkelerin ekonomik gelişmede ve kapitalist anlayışta gösterdiği gelişmeye dikkat çekmiştir. Özellikle Kalvinizm'in çalışmayı bir Tanrı buyruğu gibi görerek yeni başlayan sanayileşmeye ucuz ve disiplinli insan gücü olarak destek sağladığı ortadadır(Ülgener,1981:43). Durup dinlenmeden yaratılan servet, israfa ve gösterişe giden yolu kapalı olunca tekrar yatırıma ve üretime gider ve sonucunda kapitalizm ortaya çıkar(Ülgener,1981:43). Protestanlık, kârı da ücret kadar kutsal saydığı gibi, çok çalışıp çok kazanmak ve az harcamayı da kutsal saymıştır. Max Weber'e göre kapitalist girişimciler İngiltere, Hollanda, Almanya ve ABD'de Protestanlık sayesinde çoğalmıştır. Max Weber "The Social Psychology of World Religions" adlı eserinde Protestan ahlakının ve düşünce yapısının kapitalizmi nasıl şekillendirdiği üzerinde durmuştur(Goody,2003:1). Protestan ahlakı tutumluluk, ferdiyetçilik, çok çalışmanın faydalarına inanmak gibi temellere dayanıyordu. Dolayısıyla Weber Protestanlığı kapitalist gelişmenin nedeni sayıyordu. Bunun yanında Budizm ve Konfüçyus dinlerini gelişmenin engeli olarak görmüştür (Altay,2005:133) .

Sanayileşmeyle birlikte batılı devletler hızla gelişerek diğer devletler ile arayı açmıştır. Sanayi devrimi ve son yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler ile günümüzün gelişmiş ülkeleri genellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'daki batılı ülkeler olmuştur. Weber her ne kadar Protestan ahlak ile kapitalizmi eşleştirerek bu duruma bir açıklama getirirse de diğer dinlere mensup ülkelerin neden bu gelişmeye ayak uydurmadığını tam olarak açıklamamaktadır. Özellikle diğer batılı tarihçi ve araştırmacılar gibi Weber de İslam bahsinde tek yanlı düşünmektedir (Ülgener,1981:49). Bu yüzden, bazı araştırmacılar özellikle İslam ülkelerinin tarihinde birçok bilim adamı yetiştirmiş olmasına rağmen son yüzyıllarda neden geri kaldığını açıklamak için uğraşmışlardır. Özellikle ekonomik anlamda İslam ülkelerinin çok geri kaldığı görülmektedir. Müslümanlar Dünya nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturmasına rağmen dünyadaki gelirinden sadece %6 pay alabilmektedirler(Kuran,1997:44). Yabancı araştırmacılar da Hristiyan olmayan toplumların ekonomide neden geri kaldıklarını açıklarken İslam'ı yeterince anlamadıkları ve yanlış yorumladıklarını düşünen bazı Müslüman ve Türk yazarlar da kendi çalışmalarlarıyla literatüre katkıda bulunmuşlardır. Geçmişteki araştırmacılar olaya daha çok sosyolojik açıdan bakmışlardır. Daha çok ekonomik zihniyetler üzerinde durarak toplumun kültürel özelliklerinden nasıl bir ekonomi zihniyeti oluştuğunu ve bunun ekonomik gelişmeye nasıl etki yaptığını göstermişlerdir.

Adelman ve Morris(1980) dini faktörlerin ekonomik gelişmeye olan etkilerini incelediği çalışmalarında ülkeleri üç kategoriye ayırmıştır. Buna göre;

A kategorisindeki Hristiyan ve Yahudi toplumlar yüksek büyüme potansiyeline sahiptir.

B kategorisindeki İslam toplumları ise orta seviye büyüme potansiyeline sahiptir.

C Kategorisinde ise çok düşük büyüme potansiyeline sahip Budist ve Hindu inanışa sahip toplumlar bulunmaktadır.

Ancak bu ayrıştırma günümüzde geçerliliğini yitirmek üzeredir. Budist ve Hindu inanışa sahip Asya ülkeleri bu düşüncenin aksine çok hızlı bir ekonomik büyüme göstermektedir. Ancak bu hızlı büyümenin geleneksel inançlardan ne kadar destek

aldığı tartışılır. Gerek Asya ülkelerinde gerekse Müslüman ülkelerde batı yaşam tarzı ve kanuni düzenlemeler daha ağır basmaktadır. Bu da ekonominin önündeki geleneksel inanışların neden olduğu engelleri kaldırmaktadır.

Ancak son yıllarda bir çok araştırmacı ampirik çalışmalar ile din ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır.

Marcus Noland(2005) “Din, Kültür ve Ekonomik Performans” adlı çalışmasında öncelikle Weber’e göre dini inançların özelliklerine göre ekonomik davranışları etkileyebildiği görüşünü incelemiştir. Daha sonra dini eğilimler, ulusal kültürler ve ekonomik performans verilerini analiz edilmiştir. Çalışmada özellikle hem ülkeler arası hem de ülkeler bazında İslam dininin ekonomik performans üzerine etkisi üzerine odaklanmıştır. Yaptığı çalışmada ekonomik değişkenler ile dini değişkenler arasında regresyon analizi yapmıştır. Bağımlı değişken olarak toplam faktör ürünleri ile büyümeyi kullanmıştır. Bunları etkileyen bağımsız değişkenler olarak da kişi başı GSYİH, yatırım payları, hükümet payları, ticari açıklık, eğitim, İslam, Hinduizm, Budizm, Yahudi, Katolik, Ortodoks ve Protestan dinlerini kullanmıştır. Ayrıca aynı verilerle büyüme arasındaki uzun dönem ilişkiyi de ayrı bir regresyonda incelemiştir. Müslüman ve Araplar için ayrı bir çalışma da eklemiştir. Bunlarla birlikte Hindistan, Malezya ve Gana ülkeleri için ayrı regresyonlar yapmış ve bu ülkelerdeki farklı din gruplarının büyüme ile ilişkisini incelemiştir. Sonuç olarak dini eğilimler, dini inançların yoğunluğu ve kültürel eğilimlerin göstergeleri arasında korelasyon olduğu görülmektedir. Ancak ulusal kültürel değerlerin ulusal ekonomik performans üzerinde açıklayıcı bir gücü yoktur. Bazı eleştirmenlerin bahsettiğinin aksine İslam ile büyüme arasında bir zıtlık bulunmamıştır. İslam ülkeleri ile ilgili katsayı, analizlerde anlamlı çıkmamıştır. Yalnızca Malezya örneğinde anlamlı ve negatif çıkmıştır.

Barro ve McCleary(2003) “Din ve Ekonomik Büyüme” adlı çalışmalarında kiliseye gidiş ve dini inançların ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırmışlardır. Kültürün, toplumda insanların çalışma isteklerini, dürüstlüğünü, kişisel tercihlerini, yabancılara açıklığını etkileyerek ekonomik göstergeleri etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca din de kültürün önemli bir bileşimidir(Barro ve McCleary, 2003:1).Bu çalışmada da bilinmek istenen dindarlığın ekonomik performansa olan

etkisinin yanı sıra bunun tersini de göz önünde bulundurmaktır(Barro ve McCleary, 2003:1). Yani bu çalışma olaya iki yönden bakmıştır. İlk aşamada kiliseye katılım, cennete ve cehenneme inanış verileri bağımlı değişkenlerdir. Açıklayıcı değişkenler de kişi başı GSYİH, eğitim, şehirleşme oranı, genç ve yaşlı nüfus oranları, dinsel çeşitlilik, devlet dini, dinin düzenlenmesi, komünist rejim vs.dir. Regresyon analizinde SUR modeli kullanılmıştır. İkinci aşamada ise ekonomik büyümenin etmenlerini açıklayabilmek için belli dönemlerdeki kişi başı GSYİH büyüme oranları bağımlı değişken olarak dikkate alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler ise kişi başı GSYİH, yaşam beklentisi, okullaşma, bebek ölümü oranları, yatırım ve harcama oranları, dış ticaret açıklık oranı, enflasyon oranı, ticaret hadlerindeki değişim ve hukukun kanunları ve demokrasinin korunmasıdır. Bunun yanında dini göstergeler olarak da aylık kiliseye katılım, cehennem inancı, cennet inancı ve dini inançların oranları kullanılmıştır. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: ekonomik gelişmeyle birlikte dindarlık azalma eğilimi göstermektedir(Barro ve McCleary, 2003:36). Veri olan dini inançlara göre kiliseye katılımdaki artış ekonomik büyümeyi, azaltıcı etkidedir. Buna karşılık, veri olan kiliseye katılım için cennet cehennem ölümden sonraki hayat gibi bazı dini inançlardaki artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır (Barro ve McCleary, 2003:37). Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki, veri olan dini inançlara göre kiliseye katılımdaki büyüklüğün genel etkisi ekonomik büyümeyi azaltıcı şekildedir(Barro ve McCleary, 2003:38). Buradan, fakirlerin daha çok inançlı ve kiliseye daha sık gittikleri çıkarılabilir.

Grier(1997)'in makalesinde İngiltere, Fransa ve İspanya'nın sömürgelerinin ekonomik gelişmelerindeki farklılıkları karşılaştırmıştır. İspanyol sömürgesindeki Katolik mezhepli Latin Amerika ülkelerinin neden Kuzey Amerika'daki Protestan İngiliz sömürgesi ülkeler kadar gelişmediğini dini farklılıklar ile açıklamaya çalışmıştır. Sonuçta Protestanlık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Çalışmada 63 koloni ülkenin 1961-1990 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Bu 30 yıllık veriyi her ülke için altı adet beş yıllık ortalama gözleme dönüştürmüş ve bu ortalama değerleri hesaba katmıştır.

Blum ve Dudley(2001) çalışmalarında Max Weber'in tezinin doğruluğunu araştırmışlar ve dini inanışların toplumun uzun dönem ekonomik büyümesini etkileyip

etkilemediğini saptamak istemişlerdir. Çalışma 1500-1750 yılları arasını kapsamaktadır. O dönemde reel gelir verileri olmadığı için şehir nüfusunu gelir seviyesi olarak kullanmışlardır. Ayrıca okuma yazma oranı da açıklayıcı değişkenlerden biri olarak kullanılmıştır. Çalışmasında 90 Kuzey Avrupa, 226 da Güney Avrupa şehrini kullanmıştır.

1.2.1.1. İslam ve ekonomi

İslam'ın ibadet, inanç, ahiret gibi uhrevi alanlarda bulunduğu telkinlerin yanı sıra dünyevi işlerle ilgili de insanlara yol gösterici sözleri bulunmaktadır. İslam hukuku olarak bilinen 'Şeriat', Müslümanların hem diğer insanlarla, hem çevresiyle ve hem de yaratıcısı Allah ile olan ilişkilerini Kur'an-ı Kerim ve Hadisler temelinde düzenler. Bu yüzden İslami kurallara uygun bir hayatın içinde ekonomik faaliyetleri düzenleyen kurallar da bulunmaktadır. Bunlardan belki de en çok bilineni de faizin İslam'da yasaklanmış olmasıdır.

Ancak İslam'ın ekonomi ile ilişkisini sadece faize karşı olan tavrı ile sınırlamak yanlış olacaktır. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'deki birçok ayet de ekonomik faaliyetlerle ilgili konulardan bahsetmektedir. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'de emek, ücret, faiz, alış veriş, mal, para, karz(kredi), sermaye, ihtiyaç, fayda, zarar, kazanma(kar), eşyanın değerinin düşürülmemesi, zekat(vergi), ticaret, ziraat, gibi bir çok ekonomik konuda ayetler vardır. Bu açıdan bakıldığında din ile ekonomi arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülebilir. Zaten İslam'ın doğduğu dönemde özellikle de Arabistan bölgesinin iklimsel ve coğrafi şartlarında ekonomik faaliyetler daha çok ticaretle ilgiliydi. Hatta, İslam Peygamberi de ticaretle ilgilenmekteydi. Bir hadiste "Rızkın onda dokuzu ticaretle ve cesarettedir." diyerek ticaretin önemini belirtmiştir. Ayrıca Allah, Kuran'da Bakara suresinin 275. Ayetinde "Allah alış verişi helal faizi haram kılmıştır" buyurmaktadır. Buna benzer birçok ayet ve hadis Müslümanların ekonomik faaliyetlerini hangi ahlaki çerçevede ve nasıl yapması gerektiğini açıklamaktadır. Kuran ayetlerinin beşte biri de ekonomi ahlakından bahsetmektedir(Nasution,2009:116).

Modern iktisat anlayışı insanı rasyonel davranan kar ve fayda peşinde koşan ekonomi adamı(homoeconomicus) olarak tanımlamıştır. Dini inançlardan soyutlanmış bir ekonomi anlayışı hakim olmuştur.

Din ile ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen en önemli araştırmacılardan biri olan Max Weber kapitalizmi yazdığı yazılarda Protestan ahlaka dayandırmış ve katı Katolik Hristiyanlıktan ayırmıştır. Daha seküler diyebileceğimiz Protestanlığı kabul eden toplumlarda özellikle de Kalvenizm mezhebi inancına sahip toplumlarda kapitalizmin geliştiğini gözlemleyerek dini inançlar ile ekonomik gelişmişlik arasında bir bağ kurmuştur. Ancak, İslam dininin ise ekonomik büyümeyi desteklemediğini düşünmüştür. Weber'in İslam hakkındaki olumsuz düşüncelerine bazı araştırmacılardan eleştiriler gelmiştir. Weber'in görüşünün özellikle Ortaçağ'da Müslüman toplumların batılı toplumlara göre birçok alanda daha ileride olması ile çeliştiğini düşünmektedir(Nasution,2009:113). Sukidi(2006) çalışmasında Max Weber'in Protestanlık ve özellikle Kalvenizm ile İslam üzerine düşüncelerini, kadercilik, kurtuluşu arama, asketizm(dünyadan elini eteğini çekme) ve akılcılık olmak üzere dört başlık altında karşılaştırmaya çalışmıştır. Weber'in kadercilik anlayışında sadece dünya hayatında başarılı olanlar ahrette başarılı olmak için seçileceklerdir. Ancak İslam'da cennete girmek için zenginlik değil Allah'a itaat önemlidir. Ancak Allah'a itaatte sadece insan ile Allah arasındaki ilişkiler değil insanın diğerleri ile ve çevresiyle olan ilişkileri de önemlidir(Nasution,2009:117). Örneğin kul hakkı kavramı İslam'da önemli bir yer tutmaktadır. Hatta kul hakkını sadece insanların helalleşmesiyle ortadan kalkabileceği, Allah'ın kulun kula olan borcunu affetmediği yorumu yapılmıştır. Kalvenizm'e göre insan sürekli çalışmalı ve kazanç elde etmeli ve bunu yine üretime yöneltmelidir. İnsan çalışarak ibadet eder ve ahretini kazanır. Bu yüzden kazanmak ve zengin olmak sadece bu dünya için değil ahret için de önemlidir. İslam'da da kazanç önemlidir ancak bunun İslam'ın belirlediği helal çerçevede olması gerekir. İnsanlar fakir ya da zengin olabilirler ancak cennete girmek için ikisinin de şansı aynıdır, önemli olan Allah'a olan itaattir. Bazı insanlar İslam'da da Katolik anlayıştaki gibi fakir olmanın daha makbul olduğunu düşünmektedir. Ancak çalışmayı ve helal yoldan kazanç elde etmeyi teşvik eden İslam fakirliği de bir sınav olarak görmektedir. İslam'daki "Veren el alan elden üstündür" anlayışı da aslında zengin olmayı ancak bunu diğer insanlar ve toplum için kullanmayı teşvik etmektedir.

İslam'da ayrıca bir anlamda devletin vergi uygulamasına karşılık gelen "zekat" kavramı vardır. Zenginlerin kazançlarından ve varlıklarından alınan kırkta bir oranındaki zekat adil gelir dağılımını sağlamaya yardımcı olmaktadır. "Sadaka" vermek

de yine toplumda yardımlaşmayı teşvik etmektedir. Ayrıca vakıf kuruluşları da daha çok okul hastane gibi toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak yatırımlar yapmaktadır. Saydığımız bu kavramlar toplumdaki gelir adaletsizliğini azaltmakta ve toplumsal huzuru sağlamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca İslam'daki bu tip kavramlar kapitalist ruhtaki bireyciliğin aksine birlikteliği ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmektedir.

Günümüz ekonomisinde çok önemli bir yeri olan faiz uygulaması da İslam'da yasaklanmıştır. Faiz çok önemli bir finansal araç olmasına rağmen ekonomiye ve özellikle üretime ve büyümeye olan olumsuz etkileri bilinmektedir. İslam da faizi yasaklayarak insanların tasarruflarını üretime ve ticarete yönlendirmesini teşvik etmiştir. Faizi haksız kazanç olarak görmüştür. Bankacılıkta çokça kullanılan bu kavram Müslüman ülkelerde finansal piyasaların gelişmesini engellemiş gibi görünse de faizsiz bankacılık gibi alternatif sistemler ortaya çıkmıştır.

İslam tarihinde ekonomi ile ilgili görüşleriyle öne çıkan önemli yazarlardan biri de İbni Haldun'dur. İbni Haldun Mukaddime adlı eseri üç ciltten oluşmakta ekonomiden devlet yönetimine kadar birçok alanla ilgili görüşleri bulunmaktadır. Ekonomi kavramının şekillenmeye başladığı dönemlerden yüzyıllar önce Mukaddime adlı eserinde ekonominin temel prensiplerinden bahsetmiştir. Literatürde İbni Haldun ve ekonomi ile görüşleri hakkında birçok makale ve tez bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Jean David C. Boulakia'ya ait olan ve 1971'de Journal of Political Economy'de yayınlanan "İbni Haldun: A forteenth Century Economist" adlı makalesidir. İbni Haldun, bir tarih kitabı yazmış olmakla birlikte eserinde üretim, değer, bölüşüm ve dönüşümteorilerini geliştirmiş ve bunu genel bir ekonomik teoride birleştirmiştir (Boulakia,1971:1106). İbni Haldun'a göre üretimin en önemli faktörü insan işgücüdür. Üretimde bireysel çalışmanın yerine birlikte çalışmanın daha çok üretim sağlayacağını öngörmüştür (Boulakia,1971:1108). Her talebin kendi arzını ve bu arzın da birikmiş talebi yaratacağını söylemiştir (Boulakia,1971:1109). İnsan sermayesi ve yetişmiş işgücünün öneminden bahsetmiştir. Ürünün değerinin o ürün için harcanan işgücü ile ölçülebileceği fikrini ortaya koymuştur (Boulakia,1971 s.1109). Ayrıca altın ve gümüşün bir değer ölçü aracı olduğunu ve parasal standardı olduğunu savunmuştur. Metal parayı sadece değer ölçme aracı değil aynı zamanda saklama aracı olarak da kabul etmiştir (Boulakia,1971:1111). Arz talep kanunuyla belirlenmiş bir fiyat

teorisinden bahsetmiştir (Boulakia,1971:1111). Ayrıca, ücret, kar ve vergilerden bahsetmiş, kamu finansmanı ve ekonomisine değinmiştir (Boulakia,1971:1113). Devletin ekonomideki rolünün önemini ortaya koymuştur. Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi İbni Haldun'un bilinen ekonomi tarihindeki iktisatçıların birçok teorisine benzer ekonomiyle ilgili tahlilleri bulunmaktadır.

İbni Haldun'a göre Müslüman ülkeler ganimet ve onur gibi vaatler ile motive olan göçebe savaşçılar tarafından kurulmuştur. Fethettikleri yerleşik nüfusu kendine tabi kılmakta birleştirmekte ve organize etmektedir. Sonrasında da kendileri yerleşmektedir. Daha sonrasında gelen altsoyları refah içinde yetiştirmek ve atalarının yağmacı dürtü ve dinamizmini gösterememekteler. Sonuçta kendi çıkarlarını korumak pahasına devleti yeni taze ruhlu göçebelerin fethine karşı kırılğan hale getirmekteler. Buradan hareketle İbni Haldun'a göre ekonomik gelişmenin ana kaynağı yağmacılıkla motive edilmiş fetihlerdir. Değişim sağlayacak iç motorun eksikliği nedeniyle yeni fetihler olmadan devlet zayıflamaya başlar (Kuran,1997:54). İlk İslam devletlerinin gelişmesi fetihlere bağlı görülmekteydi. İbni Haldun'un yaşadığı dönem olan 14. yüzyıl dikkate alındığında, her yönden Avrupa'dan çok daha üstün bir İslam coğrafyası vardı. Buna rağmen kendisi bilimsel öğrenmedeki düşüğe dikkati çekmiş ve içsel etkenlerin fetih gibi dışsal etkenlere üstün gelmesiyle gerilemenin engellenebileceğini hissetmişti (Kuran,1997:55).

İbni Haldun gibi yine Halil İnalçık(1970) da Osmanlı'daki hükümdarların ticarete ve ticari yollara verdikleri öneme rağmen önceliğe kendi güvenlikleri için ekonomik istikrara verdiğini belirtmiştir. Fiyat kontrolleri, ihracat düzenlemeleri, kırsal bölgelerdeki vergi yükünü koruma ve en önemlisi de basit örgütsel değişimlerin kısıtlanması gibi zorlamalar toplumsal değişime uğrayan Avrupa ile baş etmede yetersizliğe neden olmuştur. Kısacası, Osmanlı'nın toplumsal istikrara odaklanmış iktisadi anlayışı iktisadi gelişme açısından kritik bir hataydı (Kuran,1997:55). İnalçık(1970)'ın ekonomik düşüşü açıklamasının merkezinde yeniliğe olan güvensizlik yatmaktaydı.

Yine Osmanlı iktisadı ile ilgili çalışmalar yapan Ülgener(1981) de Osmanlı'daki esnaf loncalarına dikkati çekmiştir. Loncalar kendi piyasalarındaki bölüşümü

sınırlandırmaya çalışırken tacirler için rekabetçi uygulamaları serbestleştirmişlerdir. İstikrarı arayan Osmanlı hükümlerleri da böylece sabit durumdaki esnafları gelip geçici tacirlere tercih etmiştir (Kuran,1997:55).

İslam'ın en önemli temsilcilerinden olan Osmanlı Devleti de var olduğu dönemde fetihlerle birlikte zenginleşmiş ve gelişmiştir. Ancak Avrupa'daki değişime karşı kendini yenileyemeyen ülke ekonomik ve askeri açıdan gerilemeye başlamıştır. Yeni coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa ülkeleriBaharat ve İpek Yolu gibi ana ticaret yollarına hakim olan Osmanlı'yı adeta baypas ederek yeni sömürgeler elde etmiştir. Sanayi Devrimi'ni ve Osmanlı'nın Batılı devletlere tanıdığı kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı'nın çöküşü hızlanmıştır. Burada Ülgener(1981)'in esnaflar ve tacirlerle ilgili tespiti de önem kazanmaktadır. Ticari üstünlüğün kaybedilmesi ve tacirlerin yeterince korunmaması ve bununla birlikte de esnaf kesimin rekabete kapalı olması iktisadi değişime ayak uydurmayı zorlaştırmıştır. Sanayi devrimi ve kapitülasyonlarla birlikte değişime ayak uyduramayan Osmanlı sadece politik değil ekonomik anlamda da gerilemeye başlamıştır.

İslam ve ekonominin tarihine bakıldığında ilk İslam devletleri ve sonrasında da önemli ölçüde Osmanlı Devleti öne çıkmaktadır. Bu yüzden çalışmalar daha çok bu devletlere ve özellikle de Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşmıştır.

Yabancı kaynaklara bakıldığında ise İslam ülkeleri dinin sebep olduğu bir değişmezlik ve reform karşıtlığı nedeniyle gelişemediğini anlatmaktadır. 1887-1907 tarihleri arasında Mısır'ın yöneticisi Lord Cromer(1909) İslam'ın reform ya da ıslah edilemeyeceğini, eğer edilirse onun artık İslam olamayacağını söylemiştir. Benzer bir düşünce de Fransız bilgin Ernest Renan(1883) tarafından savunulmuştur. Renan'a göre ilk İslam dönemi ve İslam'ı yayan Araplar fen ve felsefeye düşmandı. Her iki bilginin göre Müslümanlar Müslüman kaldığı sürece batılılaşamayacaklardır(Kuran, 1997:50). Yine başka bir batılı yazar Lewis de sorunu eğitimde görmekteydi. Öğrencilerin kendi görüşlerini kullanmasına izin veren, gözleme ve deneye dayalı bir eğitim sistemi yerine sınırlı bilgi öğreten ezber dayalı bir eğitim sistemi vardı. Ayrıca Müslümanların Avrupa'ya olan merakı Avrupalıların Ortadoğu'ya olan merakından daha azdı(Kuran, 1997:58). Lewis ilk İslam dönemindeki yenilikçiliğin 11. Yüzyıl sonrası

içtihatkapısının³ kapandığı görüşü ile birlikte değiştiğini bağımsız muhakeme anlayışının izin verilmediğini belirtmiştir (Kuran,1997:59).

Genel anlamda, Müslüman toplumların değişime kapalı olmaları ve statükoyu devam ettirmeye çalışmaları nedeniyle batıdaki gelişmelere ayak uyduramamaları batılı düşünürlerin İslam ülkelerinin geri kalmışlığını açıklamalarında kullanılmıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise sanayi devrimi ile başlayan batıda başlayan modern kapitalizm anlayışı İslam toplumları ile batı toplumları arasındaki ekonomik gelişmişlik farkını iyice açmıştır. Bütün bu söylemlere karşı Kuran(1997) İslam'ın ekonomik gelişmeye düşman olduğunu öngörmemektedir. Kamusal söylemler İslam'ın yorumlanmasında önemlidir ve döneme göre değişiklik göstermektedir. Kamusal görüşler İslam'ın ilk zamanlarındaki gibi değişken de olabilir ya da bir görüşün diğer rakiplerini susturmak için baskın olacak şekilde katı da olabilir (Kuran,1997:67).

Günümüzde görülüyor ki dünyada kapitalist bir ekonomi anlayışı hakim durumdadır. Hristiyan batı toplumlarında ortaya çıkan kapitalizm zamanla tüm dünyaya yayılmış ve kendi kuralları dışında işleyen sistemleri alaşağı etmiştir. Bu sisteme ayak uyduramayan komünist, sosyalist ya da İslami ekonomi anlayışların kendi ekonomik gelişimleri yetersiz kalmıştır. Ekonomik büyüklüklere bakıldığında Türkiye 2010 yılı itibariyle 17. sıradadır ve Türkiye'den daha önde bulunan ve çoğunluğu Müslüman olan başka bir ülke yoktur. Fakat Endonezya 2011 yılı itibari ile Türkiye'yi geçmiş 16. büyük ekonomi olmuştur. Türkiye de 18. Sıraya gerilemiştir. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde ayırım yapıldığında ise ortaya daha kötü bir tablo çıkmaktadır. IMF'nin 2011 Nisan raporuna göre 35 gelişmiş ülkenin içinde hiçbir Müslüman ülke yoktur. 2012 Nisan raporuna göre de bu durum değişmemiştir. Gelişmiş ülkelerin dağılımına bakıldığında ise Kuzey Amerika, Avrupa ve bazı Uzak Doğu ülkeleri ile Avustralya'nın olduğu görülmektedir. Türkiye de dahil diğer bir çok İslam ülkesi kendine ancak gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer bulabilmektedir. Dünya nüfusunun %20'si Müslüman olmasına rağmen Müslümanların dünya ekonomisindeki payı %6'da kalmıştır(Kuran, 1997:44). Güncel rakamlara göre ise İslam Konferansı

³T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinin kavramlar sözlüğü'ne göre "İçtihat, bir fıkıh terimi olarak, fakihin tafsili delillerden şer'i-ameli hükümleri çıkarmak için bütün imkanını harcaması demektir". Kısacası günün şartlarına göre İslam dinin iki kaynağı olan Kuran ve hadislere dayanarak hüküm çıkarmak anlamındadır.

Örgütü üyesi Müslüman devletlerin 2011 yılı itibariyle toplam ekonomik büyüklüğü dünyanın %8,4'üne ulaşabilmiştir. Son 10 yılda petrol fiyatlarındaki artış ile birlikte Ortadoğu'daki bazı Müslüman Arap devletleri zenginleşmiştir. Kişi başı gelir sıralamalarına bakıldığında Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri(B.A.E.) gibi küçük Arap Devletleri en üst seviyelerdedir. Petrolün getirdiği sermaye birikimi bu ülkelerin tüketim ağırlıklı gelişimini sağlasa da üretim açısından dünya ekonomisine katkı yapmamaktadır.

Ekonomide finansal sistemler teknoloji ve iletişimin de etkisiyle çok fazla gelişmiştir. Gelişen finansal sistemde bankacılığın yeri büyüktür. Bankacılık denince akla hemen faiz gelmektedir. Halbu ki, bankalar sermaye ile üreticileri bir araya getiren önemli bir araçtır. Borç vermek ve almak İslam'da yasak değildir. Faizin yasaklanmış olması borç alış verişini ortadan kaldırmaz. Nitekim günümüzde artık İslami bankacılık diye bir olgu vardır. Diğer bankacılık sisteminden çok da farklı olmayan bu sistemde insanlardan toplanan sermaye yine üreticilere aktarılabilir. Ancak burada risk paylaşımı söz konusudur. Paranın yönlendirildiği sektör kar elde ettikçe bu kar parayı finanse edenler ile paylaşılmakta ve buna da kar payı dağıtımı denilmektedir. Ancak finansal sistem o kadar çok gelişmiştir ki faiz ya da haksız kazançlar sistemde çok fazla yer tutmaktadır. Teknolojik gelişme ile herkes bilgiye hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Döviz, altın piyasası, emtia piyasaları, borsa ve diğer türev piyasalar anlık olarak takip edilebilmektedir. Ancak bunlara güvenmeyen, takip edemeyecek durumda olan ve dini sakıncası olduğunu düşünen insanlar bu tip yatırım araçlarını kullanmamaktadır. Üretime de gidemeyen sermaye yastık altı denilen şekilde saklanmaktadır. Bu kavram Weber'in "Zaman paradır, kredi paradır." şeklinde özetlediği anlayışa terstir. Çünkü Weber'e göre para boş durmamalı sürekli tekrar üretime yönlendirilmelidir. Müslüman ülkelerde az gelişmişliğin de etkisiyle borsa veya türev piyasalar gibi finansal yatırım araçları fazla gelişmemiştir. Ancak parayı sisteme aktarabilmek için faizsiz bankacılık sistemi ve bu sistemin getirdiği kar payı, sukuk⁴(faizsiz bono) gibi yeni finansal araçlar türemiştir.

⁴ Arapça sak kökünden gelmekte, sertifika veya vesika anlamını içermektedir. İslami finansman bonoları için kullanılır.(kaynak: Türkiye katılım bankaları birliği, katılım bankacılığı sözlüğü)

Dünya’da kurulu ekonomik düzene ayak uydurmaya çalışan Müslüman ülkeler de ekonomik gelişme sağlamaya başlamıştır. Örneğin Türkiye her ne kadar laik bir yönetim sistemine sahip olsa da insanların dini hassasiyetleri dünyevi işlerine de yansımaktadır. Ancak özellikle devlet kontrollü sisteme dayalı ekonomi 1980 sonrası liberalleşme ile global ekonomi ile entegre olmaya başlamıştır. Daha liberal bir ekonomi anlayışı beraberinde ekonomik büyüme ve gelişmeyi de getirmiştir. Özellikle de son on yılda Anadolu Kaplanları tabiri ortaya çıkmış ve daha muhafazakar Anadolu işletmelerinin çok hızlı bir gelişme göstererek işlerini büyüttüğü görülmüştür. Türkiye’nin yanı sıra çoğunluğu Müslüman olan Asya ülkelerinde Endonezya ve Malezya da önemli ekonomik büyüklüklere sahiptir. Hatta 2011 yılı itibarıyla, Endonezya cari fiyatlarla hesaplanan GSYİH’ye göre Türkiye ve Hollanda’yı geçerek dünyanın en büyük 16. Ekonomisi olmuştur. Bunların dışında yine daha çok doğalgaz ve petrole dayalı ekonomiye sahip Ortadoğu ülkeleri bulunmaktadır. IMF’nin açıkladığı gelişmiş ülkeler listesinde ne yazık ki Müslüman ülkeler yoktur. Ancak Avrupa Birliği ve 19 büyük ekonomiye sahip ülkenin oluşturduğu G20 topluluğunda Türkiye, Endonezya ve Suudi Arabistan bulunmaktadır.

1.2.1.2. Protestan Ahlak ve Kapitalizm

Hristiyanlık inancı bilindiği gibi Hz. İsa tarafından 1.yy.’da ortaya konmuş, havarileri ve takipçileri tarafından yayılmıştır. Hristiyanlık dini Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç ana kiliseye(kola) ayrılmıştır. Katolikler Vatikan’daki Papa’ya bağlıdır. Ortodoksların başı da İstanbul Fener Rum Patriği olarak bilinmektedir. Protestanlar için ise durum farklıdır ve ruhani bir liderleri yoktur. Protestanlık, 16. yy.’da Martin Luther ve Jean Calvin’in öncülüğünde Papa’ya karşı girişilen reform hareketi sonucu ortaya çıkmıştır. Reform sonrası ortaya çıkan dini akımlar Lutheryanizm, Kalvinizm ve Anglikanizm olarak üç ana kola ayrılmıştır. Gerçi Anglikanizm Protestan mezhebi olarak sayılmamakta ayrı bir batı kilisesi olarak görülmektedir. Dünya’da genelde Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile Okyanusya’da Protestanlık yaygındır. Ortodoks inanış da daha çok doğu Avrupa ülkeleri ile Rusya civarında yaygındır. Güney ve Orta Avrupa ile Güney Amerika ülkelerinde Katolik inanış yaygındır. Ayrıca Güney Afrika’da Protestanlık yaygın iken orta Afrika’da Katolik inanç yaygındır. Mezheplerin yayılışına bakıldığında Amerika ve

Afrika kıtasındaki mezhep dağılımının sömürgeci devletlerin dini inanışlarına göre şekillendiği görülmektedir. Örneğin, Katolik dine mensup Portekiz ve İspanya'nın sömürge alanı olan Güney Amerika'da Katolik inancının daha yaygın olması gibi.

Hristiyan mezheplerinin dünya coğrafyasındaki dağılımın ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkları açıklayabilmesi mümkün müdür? Weber'in görüşleri bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Öncelikle 19.yy.'da Almanya'daki Protestan ve Katolik nüfus arasındaki ekonomik farklılıklara dikkati çekmiştir. Zengin kesimlerin daha çok Protestanlığı tercih edenler olduğunu farketmiştir. Kapitalizm ile Protestanlık anlayışı arasında bir ilişkili kurmuştur. Batının ekonomik gelişimini kapitalizme ve kapitalist zihniyete bağlarken bu zihniyeti de Protestan ahlak anlayışında görmüştür.

Max Weber'in kapitalizm ve Protestan ahlak ile ilgili görüşlerine açıklık getirmeden önce Batı dünyasındaki ekonomik gelişmelere de bakmak gerekir. İslam'ın doğuşundan sonra kurulan İslam Devletleri ile İslamiyet Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmış hatta Endülüs Emeviler'i sayesinde Avrupa Kıtasına şimdiki İspanya tarafından girmiştir. İslam Coğrafya'sı o dönemde Uzak doğu'dan gelen kara ve deniz ticareti yollarına hakimdi. Fetihler sayesinde de ekonomik olarak sürekli zenginleşmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti ile devam etti. Akdeniz'e neredeyse tamamen hakim durumda bir Osmanlı Devleti ticari yolları kontrol edebilmekteydi. Ancak yeni coğrafi keşifler ile işler tersine dönmeye başladı. Yeni ticaret yollarını keşfeden Avrupa Devletleri Osmanlı'nın hakimiyetini kırdı. Yeni keşfedilen yerlerin zenginliklerini anakaraya getiren Batılı devletler zenginleşmeye başladı. 18. yy.'da başlayan sanayi devrimi ile birlikte Avrupa ekonomik açıdan bir sıçrama yaşadı. Sanayi devrimi için gerekli olan üretim malları için sömürgecilik kullanıldı. Bu dönemde Osmanlı Devleti de siyasi hakimiyet açısından gerilemekteydi. Yeni fetihlerin olmaması aksine toprak kayıplarının başlaması, Batıya verilen kapitülasyonlar ve sanayi devrimine ayak uyduramamanın olumsuz etkileri Osmanlı'yı ekonomik açıdan da Batı'nın gerisinde bırakmaya başlamıştı. Burada dikkat çeken olay sanayi devriminin Protestanlığın yaygın olduğu İngiltere'de başlamış olmasıdır.

Birçok ekonomist sanayi devrimini kapitalizm'in doğuşu olarak görmektedir. Ancak araştırmacılara göre aslında kapitalizm 15. yy.'da feodalizmin dağılmasıyla

başlar. Günümüzde bilinen kapitalizm ise gerçekte sanayi devrimi ile başlayan endüstriyel kapitalizmdir. Weber'in temel aldığı kapitalizm "Modern Endüstriyel Kapitalizm"dir. Kapitalizmin başlangıcı İspanya ve Portekiz gibi Katolik ülkelerde çıkmasına rağmen, Endüstriyel Kapitalizm İngiltere, Almanya Hollanda ve Amerika gibi Protestan ülkelerde gelişmiştir. Weber'e göre Endüstriyel Kapitalizm'in tamamlayıcı ve zorunlu olmak üzere iki temel şartı vardır. Tamamlayıcı şartları; burjuva sınıfının ortaya çıkması, kentleşme, endüstriyel teknolojinin gelişmesi ve rasyonel hukuktur. Tamamlayıcı şartlar kapitalizmin maddi vücudunu meydana getirir ve gereklidir. Ancak o vücudu canlandıran ve karakteristik özelliğini veren ruhtur ve o ruh da "Protestan Ahlak"tır (Torun,2002:90).

Weber'e göre Kapitalizm elde etme güdüsünün, kazanç uğraşısının, kar uğraşısının, olanaklı en fazla miktar parayı kazanma uğraşısının kendi içinde kapitalizmle doğrudan bir ilişkisi yoktur (Weber,2008:14). Aksine Kapitalizm sınırsız kazanma açlığının dizginlenmesidir ve hep yenilenen kazancın yani verimliliğin peşindedir (Weber,2008:15). Kar ve kazanç tutkusu tarihte her toplumda olmuştur. Ancak Weber'in kapitalizm anlayışı yüksek kar peşinde koşup bunu zevk için kullanmak değil sermaye birikimi sağlayıp tekrar üretimde kullanmaktır.

Weber Protestan Ahlak ile "Asketik Protestanlığı" aynı anlamda kullanmıştır. Asketik Protestanlığın başlıca dört farklı yorumu vardır. Bunlar: Kalvinizm, Pietizm, Metodizm ve Baptistlerdir. En yaygın olanı Kalvinizmdir ve Weber'in Protestan Ahlak anlayışı da temelde Kalvinist yoruma ve dünyevi Asketizm'e dayanır. Kalvinizme göre çalışmak Tanrı'ya hizmet ve ibadettir. Katolik anlayıştaki gibi insanların fakir yaşamasına gerek yoktur; eğer çalışıp zenginleşirlerse ibadetlerini yerine getirmiş olurlar. Dünyevi Asketik Protestanlık mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke karşı çıkmış, özellikle lüks tüketimi sınırlamıştır. Buna kazanç uğraşısını Tanrı'nın isteği olarak görmüştür(Weber,2002:147). Tüketimin sınırlandırılması ile kazanç peşinde koşmanın serbest bırakılmasının sonucu tasarrufa zorlama ve sermaye birikimidir. Yüksek sermaye tüketilmeyip tekrar üretime döndüğü için de ekonomik gelişmeyi desteklemiştir. Ayrıca Kalvinist inanç en önemli finansal araçlardan biri olan faizi yasaklamamıştır. Aksine yastık altı denebilecek tasarrufları faiz ve kredi sistemi ile üretime yönlendirmiştir.

Sonuç olarak Protestan ahlakın özündeki Kalvinist görüşler ile kapitalizm örtüşmektedir. Weber'e göre kapitalizm'in iki şartından biri olan Kapitalizm'in ruhunu Protestan Ahlak oluşturmaktadır. Weber'e göre başlangıçta Protestan ahlak iktisadi gelişmeyi belirlemiştir. Ancak geliştikten sonra kapitalizm Protestanlığa yön vermiştir. Aslında bu tespit günümüz dünyasında anlaşılan kapitalist sistemin Weber'in görüşlerinden neden farklı görüldüğünü bize açıklayabilir. Asketizm, zamanı boşa harcamayı günah sayan, lüksü ve tüketimi kabul edilemez bulan ve çalışmayı Tanrı'nın şanına hizmet etmek olarak gören bir inanç sistemidir. Dünyayı saran kapitalist sistemin halen bu güdülerle hareket ettiğini söylemek güç olsa gerek.

Günümüze gelindiğinde Buhar Makinesi'nin buluşuyla başlayan Sanayi Devrimi'nden bu yana dünya çok hızlı bir değişim ve gelişim göstermiştir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise 20. yy.'da batı dünyasının dünya ekonomisine hakim olduğu açık olarak görülmektedir. Kapitalist sistemin hakim olduğu ekonomik düzen batılı ülkelerin gelişmesini desteklemiştir. Son 20 yıllık değişimler dikkate alınmaz ise Batı Hristiyan dünyasının ekonomideki üstünlüğü ortadadır. Sadece ekonomik değil sosyal açıdan da gelişmişlik düzeyine bakıldığında en üst seviyelerde Hristiyan devletler görülmektedir. Özellikle Protestan Amerika, Almanya ve İngiltere son yıllara kadar dünyadaki en önemli ekonomilere sahipti. G-7⁵ ve G-8⁶ gibi oluşumlar dünyanın sanayileşmiş ve en gelişmiş ülkelerini kapsıyordu. Bunların içinde Japonya hariç diğer ülkelerin tamamı Hristiyan toplumlardan oluşmaktaydı. Sanayileşmiş 7 ülke(G-7) 1990'lara gelindiğinde dünya ekonomisinin yaklaşık %65'ini temsil etmekteydi. Ancak son 20 yılda bu durum giderek gelişmekte olan ülkeler lehine kaymaktadır. 2011 yılı itibariyle bu 7 ülkenin dünya ekonomisindeki payı %50'nin altına düşmüştür.

Sonuç olarak günümüzde de halen en büyük ekonomilere sahip ülkelerin içinde Hristiyan toplumların önemli bir yer tuttuğu gerçektir. Kendi içinde ayırım yapıldığında ise yine Kanada, Almanya, İngiltere ve Amerika gibi Protestanların da Katolikler kadar yoğun olduğu devletler hem siyasi hem de ekonomik anlamda en güçlü ülkelerdendir.

⁵ G7 ülkeleri: ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada ve Japonya'yı kapsar. Avrupa Birliği de Avrupa Komisyon Başkanı tarafından temsil edilir.

⁶ G8 ülkeleri: G7 ülkelerine Rusya'nın katılmasıyla oluşmuştur.

1.2.1.3. Diğer Dinler ve ekonomi

Dünya toplumlarında ilahi dinlerden olan İslam ve Hristiyanlık'tan başka çok değişik dinler de bulunmaktadır. İlahi dinlerden biri de Musevilik'tir. Yahudiler Musevi inancına tabidir ve Kutsal kitapları kendi içinde beş kitaptan oluşan Tevrat'tır. Günümüzde Yahudi ve Musevi aynı anlamda kullanılmaktadır ancak biri dini diğeri ise bir ırkı temsil eder. Dünya'nın birçok ülkesinde Yahudi bulunmaktadır. Ancak II. Dünya Savaşından sonra 1948'de Ortadoğu'da Yahudi devleti İsrail kurulmuştur ve diğer bölgelerden buraya göç başlamıştır. Şu an en çok Yahudi nüfusu yoğunluğuna sahip devlettir. İsrail'in Yahudi nüfusu yaklaşık beş milyondur. Ancak ABD'de de yaklaşık bir o kadar Yahudi yaşadığı bilinmektedir. Geri kalan diğer Yahudi nüfusu da başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelere dağılmıştır.

Yahudilerde bireysel anlamda ticaretle uğraşma ve servet birikimi uygun görülmektedir. Borç ve faiz alıp verme konusunda farklı uygulamalar vardır. Ödenmeyen borç yedi yılın sonunda iptal edilir. Ayrıca faiz de yasaklanmıştır. Ancak bu uygulamalar Yahudi olmayan insanlarla olan ilişkilerde farklılık gösterir. Yahudi olmayanlardan faiz almak yasak değildir ve ayrıca borç için de 7 yıl zamanaşımı yoktur ve iptal edilmez. Belki de birçok ülkede yaşayan Yahudi'nin ekonomi içinde finansör olarak öne çıkmalarını açıklayabilir. Tevrat genel anlamda bireysel zenginliğe karşı değildir. Günümüzde ise İsrail her ne kadar tek Yahudi devleti olsa da dini gelenekler göre değil seküler bir anlayışa göre yönetilmektedir. Konum itibarıyla Ortadoğu coğrafyasında bulunan devlet Müslüman ve Arap devletlerle çevrilidir. Kurulduğu yıldan bu yana çevre ülkeler ile savaşlar yaşamıştır ancak savaşlardan galip çıkmıştır. Ekonomisi yüksek teknolojik araç gereçlere başta olmak üzere sanayi, tarım ve elmas işletmeciliğine dayanır. Siyasi olduğu kadar ticari ilişkilerde de ABD ve Avrupa devletleri öne çıkmaktadır. İsrail ekonomisi güvenlik sorunlarına ve yaşanan savaşlara rağmen düzenli bir ilerleme kaydetmiştir. GSMH'si 1991 yılında 70 milyar ABD Doları'na yaklaşan İsrail'in 2007 yılı itibarıyla bu rakam 167 milyar ABD Doları'na çıkmıştır. Kişi başı gelir olarak da 25bin ABD Doları'na yaklaşmıştır. Toplam dış ticaret hacmi de 2007 yılında 110 milyar ABD Doları'nı aşmıştır. Dış ticarete açık veren bir ülkedir.

İlahi dinlerden başka Budizm, Hinduizm, Şinto veya değişik yerel dinler de bulunmaktadır. Hinduizm özellikle Hindistan, Nepal'de yaygındır. Ancak Bangladeş gibi çevre ülkelerde de az da olsa inananlar bulunmaktadır. Hinduizm dininin hakim olduğu ülke çok az olsa da en kalabalık ülkelerden biri olan Hindistan'da yaygın bir inanış olması nedeniyle dünyada en çok nüfusa sahip dinlerden biridir. Hinduizm çok eski ve mistik bir dindir ve bir kurucusu yoktur. Hinduizm, sığır eti yemenin yasak olduğu, vejetaryenliğin yaygın olduğu, öldükten sonra tekrar dünyaya geldiği (reenkarnasyon) inanışına sahip, kast sisteminin uygulandığı, meditasyon ve yoga gibi kavramların kaynağı olan, çok mezhepli ve çok tanrılı bir dindir.

Budizm, Kuzey Hindistan'da yaşayan ve Budha olarak bilinen Siddharta Gautama tarafından kurulmuştur. Ancak, daha sonra Asya'nın farklı yerlerine yayılmıştır. Budizm'in yaygın olduğu başlıca ülkeler Çin, Japonya, Tayvan, Singapur, Güney Kore, Tayland, Kamboçya ve Moğolistan'dır. Japonya'da Budizm ile birlikte Şinto inancı da yaygındır. Görüldüğü gibi İlahi olmayan dinlere inan toplumların çoğu Güney ve Doğu Asya ülkelerinde görülmektedir. Afrika ülkelerinde ise Şamanizm ve yerel inanışlar olmakla birlikte sömürgecilikten ve fetihlerden dolayı ilahi dinler de yaygındır.

Asya ülkelerinde Budizm gibi ilahi olmayan mistik dinler daha çok yaygındır. Ancak bunların yanında dini bir inanıştan ziyade felsefi öğretileri olan Konfiçyus'un önemli bir etkisi vardır. Özellikle Çin, Japonya, Kore ve Tayvan gibi günümüzde ekonomik olarak çok hızlı gelişme gösteren ülkelerde bu felsefe takip edilmektedir. Konfiçyus felsefesi sosyal hayat yönlendiren belli kurallar içermektedir.

Bunların yanında hiçbir dine inanmayan ve Tanrı kavramını reddeden Ateistler de bulunmaktadır. Yine Çin, Kuzey Kore gibi Asya ülkelerinde Ateizm yaygın olsa da kendini herhangi bir dine bağlı görmeyenler İsveç, Fransa, İngiltere gibi Avrupa devletlerinde de çokça görülmektedir.

Budizm ve benzeri mistik inançların ekonomi ile ilişkisine bakıldığında günümüz ile geçmiş arasında farklı görüşler olduğu görülmektedir. Özellikle bu çeşit inanışların yaygın olduğu ülkelerdeki son 20-30 yıllık ekonomik gelişmeleri araştırmacıları yeniden düşünmeye sevketmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi

Adelman ve Morris(1980) ülkeleri üç farklı kategoriye ayırmış ve Budist ve Hindu nüfusun olduğu ülkelerin bulunduğu kategoriye çok düşük büyüme potansiyeli olan ülkeler olarak kategorize etmiştir. Ayrıca Max Weber'e göre de Budizm ekonomik başarı arayan bir toplumun zihinsel temeli olamaz(Schumann 2007:2). Weber'e göre nirvanaya ulaşmaya konsantreolan kişiler ekonomik etkinlik için gerekli sosyal etkileşimi sağlayamayacaktır. Bu nedenle de Budizm sosyal ve ekonomik gelişme için gerekli teşviki üretemeyecektir(Schumann 2007:2). Ancak Schumann(2007)'a göre artık bu görüşler günümüz dünyasında geçerli görülmemektedir. Özellikle Asya ülkelerinde batı tarzı düşünce ve yaşam geleneksel davranışların yerini almıştır. Bu da dinin engelleyici yönünü kırmıştır(Schumann 2007:2).

Çin bundan 200 yıl kadar önce dünyanın üretiminin üçte birini sağlıyordu. Ancak 1900'lü yıllarda Çin ekonomisi geriledi ve Mao Zedong döneminde dünyanın en fakir ülkelerinden biri haline geldi. Bu dönemdeki gerilemenin suçu konfüçyanizm'e atılmış ve Komünizmin yetkin olduğu Mao döneminde Konfüçyanizmin etkisi kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak asıl değişim Mao döneminde hakim olan Marksist anlayışın terk edilerek son otuz yılda tekrar konfüçyan ekonomik liberalizme dönüşle olmuştur.(Schumann 2007:1)

Son otuz yılda Çin ve bölgesindeki diğer ülkeler ekonomik anlamda çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyi Chen(2007) özetle sosyalist anlayıştan vazgeçek daha liberal bir anlayışa geçişle açıklamıştır. Ancak bu tam anlamıyla liberal bir anlayış değildir. Stiglitz(1996) Japonya ve Güneydoğu Asya ülkelerindeki ekonomik büyümeyi hükümetlerin çok önemli sorumluluklar almasına bağlamaktadır.

1.3. POLİTİK FAKTÖRLEREKONOMİ İLİŞKİSİ

Politik faktörler ülkenin politik yapısını ortaya koymaktadır. Toplumun hem sosyal alanda hem de ekonomik alandaki yönünü belirlemede ve gerekli düzenlemeleri yapmada yetkili kurumlar politik kurumlardır. Bu sebeple ülkedeki politik sistemin hangi anlayışa sahip olduğu ekonomisinin yolunu çizmede belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin liberal bir politik anlayışı benimseyen toplum ile komünist ya da sosyalist bir politik anlayışı benimseyen toplum arasında hem yönetim hem de özellikle ekonomik anlamda büyük farklılıklar vardır. Liberal anlayışla, mülkiyet hakları başta olmak üzere ekonomik alanda tanınacak serbestlik ve ekonomik özgürlüklerin artmasının ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini olumlu yönde etkileyeceği kabul edilir(Dursun,2005 s.189). Liberal anlayışa sahip bir politik sistemde serbest piyasa ekonomisi geçerli olmakta ve ekonomik özgürlükler ve bireysel haklar korunmaktadır. Ancak devlet kontrolünün en üst düzeyde olduğu korumacı ve hatta dışa kapalı ekonomiler genellikle demokrasinin ve politik özgürlüklerin kısıtlandığı ülkelerdedir. 1990'ların başında Sovyetlerin dağılmasıyla komünist bloğun yıkılması serbest piyasa ekonomisinin daha çok ülkeye yayılmasını sağlamıştır. Kapitalist sistemin kurduğu düzen bütün dünyayı etkisine almıştır. Ancak tabii ki her ülke bu yeni ekonomik düzene ayak uydurmakta zorlanmış ve birçok ekonomik krizle baş etmek zorunda kalmıştır. Weber'in çok çalışmak ve getiriye tekrar üretime kanalize etmek şeklinde özetlediği kapitalist zihniyet buna sosyal ve kurumsal anlamda yeterince hazır olmayan ülkelerdeki ekonomilerin baş edemeyeceği sorunları da beraberinde getirmiştir.

Halkın temsil yetkisi verdiği siyasetçiler ile yönetimde söz sahibi olan hükümetler politik devamlılıklarını sağlayabilmek için vatandaşların sosyal ve ekonomik haklarını ve konumlarını iyileştirmek zorundadır. Özellikle ekonomik büyümenin yanında kalkınmanın da sağlanması gelir dağılımında eşitliğin sağlanması seçmenlerin dikkate aldığı unsurlardır. Özellikle demokratik toplumlarda seçim gibi cezalandırıcı bir sistem ekonomik başarısızlıkları affetmemektedir. Bunun en güzel örneğini Türkiye 2000-2001 kriziyle yaşamıştır. Her ne kadar koalisyon hükümeti de olsa en yüksek oyu alan sol bir parti krizden sonra meclise dahi girememiştir. Bu da göstermektedir ki demokratik sistemler, ülkeyi yöneten politik kurumlar üzerinde baskı yapmakta ve risklerden kaçınmaktadır. Quinn ve Wooley(2001) bu konuya dikkat

çekmiş ve ekonomideki dalgalanmaların politik sonuçları olacağını ve demokrasilerde yöneticilerin demokratik olmayanlara göre ekonomik riskten daha çok kaçındığını öne sürmüşlerdir.

Ayrıca sadece demokratik bir yönetim değil politik istikrar da bir ülkenin ekonomisini önemli derecede etkileyebilmektedir. Politik sistemi henüz tam oturmamış ülkelerde ekonominin yönetiminde belli bir kural ve düzeni olmaması her hükümet değişiminde yeni bir sistem ve uygulamaların yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Politik çıkarlar da buna eklenince ekonomiye müdahaleler artmaktadır. Özellikle yolsuzluk, rüşvet gibi düzeni bozan alışkanlıklar sistemin adil işlemesine engel olmaktadır. Bu tip sorunlar daha çok devletin ekonomide çok fazla yer aldığı toplumlarda görülmektedir. Devletin sadece düzenleyici ve koruyucu sistem olması gereken ekonomide kamunun iktisadi kurumları ile piyasada büyük aktörlerden olması hem serbest piyasanın gerektiği gibi işlemesini engellemekte hem de bu kurumlar politik rant merkezleri olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar Adam Smith gibi bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler anlayışı 1929 ekonomik buhranı ile sarsılsa da Keynes'in müdahaleci anlayışı da 1970'lerden sonra yine liberal serbestliğe dönmüştür. Ancak en son 2009'da yaşanan küresel ekonomik kriz ile ekonomideki serbestliğe sonsuz bir tolerans gösterilemeyeceği inancı yaygınlaşmıştır.

Her dönemde, devletin ekonomideki rolünün ne kadar olması gerektiği tartışma konusudur. Geçmişte gelişmekte olan ülkelerin sermaye ve teknolojik yetersizlikleri korumacı anlayışın yaygın olmasına neden olmuştur. Ancak 1980'lerden sonra özellikle dış ticarete korumacılık anlayışından süratle uzaklaşmıştır. Daha önceleri ekonomik dezavantaj olan dışa açıklık aynı ekonomiler için bir avantaja dönüşmüştür. Yine bu konuda en iyi örnek Türkiye'dir. 1980 öncesi ithal ikameci ve korumacı bir dış ticaret politikası yürüten Türkiye 1996'ya gelindiğinde zamanlar çok tartışılan Avrupa ile gümrükleri kaldırmıştır. Bu antlaşmanın zararı ve faydaları halen tartışılmakla beraber toplam ticarete nasıl bir artış sağladığı ortadadır. 1996 yılında AB ülkeleri ile yapılan toplam ihracat 36 milyar \$ iken 2011 itibarıyla bu rakam 150 milyar \$'ı geçmiştir. AB

ülkelerine yapılan ihracat 1996'dan 2011'e kadar 5 kat artmıştır. AB ülkelerinden yaptığımız ithalatın ise sadece 3,8 kat artmıştır⁷.

Politik istikrar ve yönetim anlayışının ekonomik büyüme ve dış ticarete yaptığı etkiler kadar yabancı yatırımlar üzerine de etkisi bulunmaktadır. Gerek doğrudan yabancı yatırımlar gerekse de portföy yatırımları küreselleşen dünyada çok rahat bir şekilde bir ülkeden diğerine gitmektedir. Yeterli sermaye birikimini yapan ekonomilerdeki yatırımcılar kazanç elde etmek için kendi ülkelerinden farklı ekonomileri de dikkate almaktadırlar. Portföy yatırımcıları riskin ve dolayısıyla kazancın yüksek olduğu ülkeleri tercih etmekte ancak krizlerin olduğu zamanlarda güvenli liman olan getirisi az ama riski de az olan gelişmiş ülkelere dönmektedirler. Ancak daha uzun yatırımları içeren doğrudan yatırımlar için seçilecek ülkelerin riskinin az olması gerekmektedir. Günümüzde özellikle yatırımcılar ülke seçiminde politik istikrarı gözetmektedir. Çünkü politik istikrarsızlığın ülkedeki ekonomik faaliyetleri de olumsuz etkileyeceğini göz önüne alan yatırımcılar riskli bölgelerde uzun vadeli yatırım yapmaktan kaçınırlar.

Çalışmada politik faktörleri temsil etmek için demokrasinin seçilmiş olması nedeniyle sonraki konuda demokrasi ile ekonomi arasındaki ilişkiler incelenecek ve bu konudaki çalışmalardan örnekler verilecektir.

1.3.1. Demokrasi - Ekonomi İlişkisi

Önceki bölümde ekonomiyi etkileyen sosyo-kültürel faktörlerin özellikle de dinin etkisinin nasıl olduğuna dair çalışmalar incelenmiştir. Bazı araştırmacılar da din ve kültürel etkenlerin yanı sıra demokrasi gibi politik etkenlerin de ekonomiye etkisini göz ardı etmemişlerdir.

Öncelikle demokrasi ile ekonomi ve özellikle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışan araştırmaların kaynağında şu vardır. Bilindiği gibi batılı ve gelişmiş devletlerde demokratik anlayış ve özgürlükçü yaşam tarzı daha yaygındır. Ancak gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde ise politik istikrarsızlık ve anti demokratik uygulamalar daha fazladır. Bunu çalışmada kullanılan ve Freedomhouse

⁷ Veriler Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı resmi internet sitesinden alınmıştır.

kuruluşunun açıkladığı sivil haklar ve politik özgürlükler endeksi ile oluşturulan dünya özgürlük trendi verilerinin ek 2 'deki dünya haritasındaki dağılımından da anlayabilmekteyiz. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ülkeleri özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan şeklinde üç kategoriye ayıran kuruluşun yayınladığı sonuçlara göre özgür ülkeler Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Okyanusya kıtalarında daha fazla iken Asya, Afrika ve Ortadoğu'nun çoğunluğu özgür olmayan ülkelere olmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerin dünyadaki dağılımıyla örtüşmektedir.

Verilen haritaya göre daha çok gelişmiş ülkelerin özgürlük seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu gözlem, araştırmacıları demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasındaki ilişkiyi bulmak için çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Ancak ilişkiyi sadece bir yönden değil iki yönden de incelemişlerdir.

Demokrasinin, politik ve sivil özgürlüklerin, yolsuzlukların ve yönetim rejimlerinin ekonomiye olan etkileri değişik şekillerde incelenmiştir. Ancak modern dünyada liberal ekonomi anlayışı geçerlilik kazanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkeler ekonomide daha özgürlükçü bir anlayış benimsemiştir. Buradan hareketle liberal veya diğer bir deyişle özgür ekonomi anlayışı ile demokrasi arasında bir ilişki olup olmadığı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Fukuyama(1998) liberal demokrasideki gelişme ile ekonomik özgürlüğün kardeşliğini son 400 yılın en dikkat çekici makro politik fenomeni olarak görmüştür. Politik özgürlüklerin ekonomik özgürlüğün de önünün açılmasına yardımcı olduğu görüşü yayılmıştır. De Haan ve Sturm(2003) yaptıkları çalışmada 1975-1990 yılları arasında görülen ekonomik özgürlükteki artışın bir anlamda politik özgürlüğün seviyesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine De Melo ve diğ.(1996) 26 geçiş ekonomisiyle ilgili yaptıkları çalışmada ekonomik liberalizasyon ile politik özgürlükler arasında yüksek oranda pozitif korelasyon bulmuştur. Bir başka çalışmada da Dethier ve diğ.(1999) komünizm sonrası 25 ülkenin 1992-1997 dönemini içeren araştırmalarında buldukları sonuca göre demokrasi ekonomik liberalizasyonu kolaylaştırmıştır. North(1993) da ekonomik büyümenin gerekli bir koşulu saydığı iyi belirlenmiş ve uygulanmış mülkiyet haklarının güvencede olmasının sadece politik ve medeni hakların güvencede olmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Olson(1993) da ekonomik büyüme için mülkiyet ve sözleşme haklarının güvenliğinin korunmasının öneminden bahsetmekte ve bu hakların korunması için de demokrasinin sürekliliğinin

gerekli olduğunu ifade etmektedir. Sirowy ve Inkeles(1990) ise demokrasideki gelişmeler, politik ve medeni hakların artması ekonomik gelişmeye en yakın sosyal şartları oluşturmaktadır. Helliwell(1994), Quinn ve Wooley(2001), Tavares ve Wachiar(2000) ve Comeau(2003)'ün çalışmaları da demokrasinin ekonomiye etkilerini inceleyen araştırmalara örnek olarak verilebilir.

Bazı çalışmalarda ise demokrasinin ekonomik gelişmeye olan katkısının tersine ekonomik gelişmenin ülkedeki demokrasi anlayışına olan etkisi incelenmiştir. Bu konuda Burkhart ve Lewis-Beck(1994), Londregan ve Poole(1994) ve Feng(1997) ekonomik gelişmenin demokrasiyi arttırıcı bir etkisi olduğuna dair ampirik açıdan da destekleyici sonuçlar bulmuştur. Huber ve diğ.(1993) de ekonomik büyümenin demokrasiye etkilerini tartıştıkları çalışmalarında kişi başı gelirden çok endüstrileşme ve şehirleşme ile değişen toplumdaki sınıf ve sosyal yapının demokrasi için önemli olduğu sonucuna varmıştır.

Demokrasi ile ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer bazı çalışmalarda iki ülke arasındaki ticarete bakılmıştır. Özellikle ülkelerin hangi ülkelerle neden daha çok ticaret yaptığı sorusuna yanıt ararken demokrasinin etkisinin olup olmadığı tartışılmıştır. Yapılan çalışmalarda demokratikleşmenin dış ticarete olumlu katkıları gözlenmiştir. Özellikle daha çok demokratik olan ülkelerin kendi aralarında daha fazla ticaret yaptığı gözlenmiştir. Bu konuda Mansfield ve diğ(2000), Bliss ve Russett(1998), Lim ve Decker(2007) ve Morrow, Siverson ve Tabares(1998)'in çalışmaları göstermektedir ki demokratikleşme ülkeler arasındaki ticareti arttırmada rol oynamaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmış olması beklenen bir durumdur. Çünkü ülkeler demokratikleştikçe ekonomik anlamda da daha liberal ve dışa açık politikalar benimsenmektedir. Korumacı anlayış yıkılmakta ve global ekonomik düzene entegre olan ülkenin dış ticareti de olumlu etkilenmektedir. Ancak son dönemde demokratikleşme konusunda yeterince ilerleyemeyen Uzakdoğu, Ortadoğu ve Asya ülkelerinin de dış ticareti gelişmektedir. Bu durum demokrasi ile dış ticaret arasında her zaman pozitif ilişki olacağını göstermemektedir. Nitekim Li ve Reuveny(2003) dış ticaret ve demokrasi arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Bu konuda Çin ve Hindistan gibi ülkeler örnek gösterilebilir.Çin dış ticarete büyük gelişme göstererek dünyanın en büyük ihracatçısı

konumuna gelirken siyasi ve sivil özgürlükler açısından batılı ülkeler seviyelerine henüz ulaşamamıştır.

Ayrıca dış ticaretin de demokrasiye ve demokrasiyi yaymada etkisini inceleyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Örneğin, Rigobon ve Rodrik(2004) ticari açıklığın demokrasiye negatif etkisi olduğunu belirtmiştir. Ancak Lopez-Cordova ve Meissner(2008) ise 1870-2000 yılları arasındaki üç dönemi incelediği çalışmalarında ticari açıklığın ülkenin demokratikleşmesini artırmada rolü olduğunu göstermiştir.

Demokrasinin ekonomiyle ilişkisini inceleyen diğer bir önemli alan da doğrudan yabancı yatırımlardır. DYY'ler genellikle sermaye birikimi ve tasarrufların daha fazla olduğu gelişmiş ülkelerden dünyanın değişik ülkelerine akmaktadır. Bu sermayeyi çekebilmek için ülkelerin cazip olanaklar sunması gerekir. Demokratik bir ülkenin ekonomik anlamda daha özgür ve liberal politikalar uyguladığı için daha fazla DYY çekmesi beklenir. Bu durum son yıllarda değişim göstermiştir. Demokratik olmayan ancak dünya ekonomisine de entegre olmaya çalışan ülkeler son yıllarda çok fazla DYY çekmeyi başaramamıştır. Bazen yolsuzluk, rüşvet gibi olumsuzlukların yaygın olduğu ve daha az demokratik siyasi yönetimin olduğu ülkelere daha fazla DYY gitmesi bir çelişki gibi görünebilir. Ancak küresel büyük firmalar siyasi otorite ile iyi ilişkiler kurabildiğinde o ülkede yatırım yapmak daha kolay hale gelebilmektedir. Firmalar düşük üretim maliyeti ve büyük talep potansiyelini gördüğü ülkelere riskli de olsa daha fazla yatırım yaparak küresel rekabette avantajlı konuma geçmeye çalışmaktadır.

DYY ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da farklı sonuçlar bulmaktadır. Genellikle demokrasinin DYY'leri ülkeye çekmede olumlu etkisi görülmüştür. Ancak bazı çalışmalarda ise negatifişki çıkmıştır. Örneğin Pierpont(2007) Asya ülkeleri için, Adam ve Filipaios(2007) da OECD dışı ülkeler için negatif ilişki bulmuştur. Ponce(2010) ise yaptığı çalışmada sivil haklar ile DYY arasındaki incelemesinde ters u şeklinde bir ilişki bulmuştur. Sivil haklar arttıkça DYY de artmaktadır ancak azalarak arttığı için bir düzeyden sonra DYY'yi azaltmaktadır. Yine en son çalışmalardan Mathur ve Sing(2013)'in gelişmekte olan ülkeler için yaptığı araştırma sonucuna göre demokrasi ile DYY arasında negatif ilişki bulunmaktadır.

Demokrasinin ekonomideki farklı değişkenler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar genellikle demokrasinin sosyal ve politik hayatta yol açtığı değişmeler yoluyla ekonomiyi etkilediğini gözlemlemiştir. Özellikle politik özgürlükler ve medeni haklardaki gelişmeler, mülkiyet haklarının korunmasının sağlanması, dışa açık ve daha serbest ekonomi politikalarının benimsenmesi gibi etkenler ülkedeki demokrasiyi ve ülkeye olan güveni arttırmaktadır. Dolayısıyla da ekonomik büyümenin önündeki anti demokratik engeller kalkmaktadır. Özellikle de serbest piyasa işleyişi için gerekli olan mülkiyet haklarının korunması ve güvence altına alınması hem ülke içindeki girişimciler hem de ülke dışından gelecek olan yatırımcılar için büyük önem arz etmektedir. Dünya ekonomisinde hakim olan liberal anlayış devletlerin ekonomiye müdahalesinin minimum düzeyde olmasını tercih etmekte, özelleştirmeyi teşvik etmekte, dış ticaret, paranın dolaşımı, fiyatlar belirlenmesi üzerindeki engellerin kaldırılmasını tercih etmektedir. Devletin kişilere, kurumlara ve piyalara müdahalesinin en aza indiği demokratik bir ülkede ekonomik gelişme de kaçınılmaz olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Bu bölümde ülkelerin ekonomik görünümünü yansıtan makroekonomik değişkenlerden bahsedilecektir. Özellikle ekonominin temel göstergelerinden dış ticaret, ekonomik büyüme ve yabancı yatırımlar ayrı ayrı incelenecektir.

2.1.MAKROEKONOMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ

Makroekonomi, ekonominin bütününün ana unsurları ile ele alındığı bir alandır. Ekonomideki toplam gelir, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel düzeyi gibi değişkenlerin nelerden etkilendiğini ve ekonomide tam istihdam, fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme gibi temel hedefleri nasıl elde edebileceklerini inceler.

Enflasyondan işsizliğe, dış ticaretten vergilere, milli gelirden büyümeye kadar bir çok ekonomik gösterge makroekonominin ilgi alanına girer. Bu göstergeler bir ülkenin ekonomik durumunun fotoğrafını çeker. Ülkenin genel politikalarının, firmaların ve vatandaşların ekonomik davranışlarının şekillenmesinde makro göstergeler önemli rol oynar. Küreselleşme ile birlikte sadece o ülke için değil diğer ülkelerin politik davranışlarını ve yabancı firmaların ve hatta vatandaşların ekonomik görüşlerini ve davranışlarını dahi etkilemektedir.

Bir ülkenin ekonomik durumunu anlamakta yardımcı olan makroekonomik göstergelerin başında büyüme, milli gelir, enflasyon, işsizlik, dış ticaret, yatırımlar, devlet harcamaları gelmektedir. Özellikle milli gelirdeki büyüklük önemli olmakla birlikte artış oranı ya da büyüme oranı da ekonomideki gidişatı göstermesi açısından bir o kadar önemlidir. Bunun yanı sıra, kişi başına düşen gelir toplam gelirden çok daha önemli bir gösterge konumundadır. Çünkü Çin gibi ülkelerin toplam geliri çok yüksek olsa da çok büyük nüfusa sahip olması nedeniyle kişi başına düşen gelirin çok düşük kalmasına neden olmaktadır. Bu da, ülkenin çok büyük bir ekonomiye sahip olduğunu ancak gelişme ve refah düzeyinin toplam nüfusu için yeterli olmadığını göstermektedir.

Makroekonomik göstergeleri oluşturan temel etkenler ülkedeki ekonomik faaliyetlerin ve buradan elde edilen sayısal değerlerin bütünüdür. Bu göstergeler birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte her biri ayrı bir çalışma alanıdır. Günümüzde, bir makroekonomik veriyi açıklamak için, hangi verilerin ya da değişkenlerin etkilediğini bulmak için artık sadece ekonomik sayısal verilere bakmak yeterli olmamaktadır. Çalışmanın amacından da yola çıkılırsa büyüme, dış ticaret, yatırımlar gibi birçok makroekonomik verinin oluşmasında sosyal ve politik faktörler de artık gözden uzak tutulmamaktadır. Ancak, ekonominin ana göstergelerinden biri olan ekonomik büyümenin siyasi ve sosyolojik yapı ile ilişkisi araştırmacıların daha çok dikkatini çekmiştir. Büyüme oranları ülkelerin ekonomik gelişmesini karşılaştırmada önemli verilerdendir. Sosyal, kültürel ve özellikle de din faktörünün ekonomi ile ilişkisini inceleyen çalışmalarda bu faktörlerin ekonomik büyümeye etkisi incelenmiş ve dolayısıyla gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında kıyaslamalar yapılmıştır. Dinin yanı sıra demokrasinin de ekonomik büyüme üzerine etkisi hakkında çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerin daha demokratik bir toplumsal yapıya sahip olmaları demokrasinin ekonomik gelişmeye olumlu etkisi olduğu kanısını akla getirmektedir.

Bu çalışmada ise önceki araştırmacılardan farklı olması açısından büyüme ile birlikte dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerine odaklanılmıştır. Özellikle son otuz yılda dünya üzerindeki hemen her ülkenin diğer ülkeler ile siyasi ve ticari ilişkileri artarak sürmektedir. Ulaşım ve teknolojideki gelişmeler ile dış ticaret daha ucuz ve kolay hale gelmiş ve ülke ekonomisine katkısından dolayı yönetimler dış ticarete verdikleri önemi arttırmışlardır.

Dış ticarete ihracatın büyüklüğü ülkenin üretim kapasitesini ve diğer ülkeler ile rekabet edilebilirliğini göstermektedir. İthalat ise yapılış amacına göre farklı anlamlar içermektedir. Ara mal ithalatı üretimde kullanılma amacını taşıırken, nihai malların ithalatı da direk tüketim amaçlıdır. Özellikle ara mal ithalatı bu konuda ülkenin eksikliğini göstermekle birlikte sonuçta üretimde kullanılması hatta ihracat amaçlı üretimde kullanılması ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Nihai malların ithalatı da ülkedeki harcama gücünün artışının bir göstergesidir. İthalat ve ihracat toplamı da ülke ekonomisinin dışa açıklığını gösteren önemli bir veridir. Zira, dışa açıklık oranı toplam ticaretin milli gelire bölünmesiyle elde edilmektedir.

Tabi ki, küreselleşme denilen kavram bu alanda da kendini hissettirmektedir. Küreselleşme ile sadece mal veya hizmet ticareti etkilenmekle kalmamış, şirketler ve dolayısıyla yatırımlar da ülke sınırlarını aşmıştır. Üretim yapan veya hizmet sunan firmalar uluslararası yatırımlara yönelerek küreselleşmeye katkıda bulunmuştur. Doğrudan yabancı yatırım denilen bu tip yatırımlar ile uluslararası firmalar artmaya başlamıştır. Bir Kore firması Türkiye’de açtığı otomobil fabrikasıyla Avrupa’ya ihracat yaparken bir Türk firması Rusya’da bir içecek fabrikası kurabilmektedir. Uluslararası firmalar gittikleri ülkede yaptıkları yatırımlar ile o ülkenin ekonomisine, istihdamına ve büyümesine katkı sağlamaktadır. Özellikle de sermaye yetersizliği bulunan gelişmekte olan ülkeler için DYY’ler çok büyük önem arz etmektedir.

Dış ticaret ve DYY’ler ülke ekonomisinin büyüme, işsizlik, enflasyon, vergi gelirleri ve harcamalar gibi diğer birçok makro verilerine dolaylı ya da doğrudan etki edebilmektedir. Bu sebeple büyümenin yanı sıra bu iki gösterge ve belirleyicileri üzerine çalışma yapmak uygun görülmüştür.

2.1.1. Dış Ticaret

Dış ticaret, bir ülkenin diğer ülkeler ile yaptığı mal ve hizmet alım satımıdır. Son yirmi yılda bir çok ülke ekonomisinin dışa açık hale gelmesiyle dış ticarete hızlı bir ilerleme olmuştur. 1983’te dünya toplam ihracatı 1,8 trilyon ABD Doları iken 1993’te bu rakam 3,6 trilyon ABD Doları’na çıkmıştır. 2009 yılı itibari ile ise 12 trilyon ABD Doları’na çıkmıştır. Özellikle serbest ticaret antlaşmaları, AB, NAFTA gibi gümrük birliğini kapsayan antlaşmalar ve ülkelerin birbirleriyle yaptığı ticaret antlaşmaları ile dış ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır. Ayrıca, 1990 sonrasında Sovyetler Birliği’nin dağılması ve doğu bloğu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve 1995’te Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması ile küreselleşme hızlanmıştır (Yılmaz,245). Bu gelişmeler dünyada dış ticaret hacminin hızlı bir şekilde artmasına katkı sağlamıştır.

Dış ticaretteki artış ve serbestleşme üretimde rekabeti arttırmıştır. Artan rekabet neticesinde üretimde verimlilik ve düşük maliyetler önem kazanmış firmalar daha ucuza daha kaliteli ürünlerle piyasada bulunmaya başlamıştır. Artık, politik çekişmelerden çok ekonomik ve ticari savaşlar ülke yönetimleri için daha önemli hale gelmiştir.

Dış ticaretteki gelişmelerin ülkelerin ekonomisine farklı yönlerden yaptığı etkileri şöyle toparlayabiliriz:

Firmalar dış ticaret ile daha büyük pazarlara ulaşabilmekte, artan talebi karşılamak için üretimini arttırmaktadır.

Üretim artışı için yeni yatırımlar yapılmakta ve bu da istihdam artışını sağlamaktadır.

Uluslararası rekabet nedeniyle daha kaliteli üretim yapılmakta ve kaynaklar daha verimli kullanılarak maliyetler düşürülmektedir.

Rekabet edebilir ve daha verimli bir üretim için Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine (AR-GE) önem verilmekte ve teknolojik gelişme sağlanmaktadır.

İhracattaki artış ile ülkenin döviz geliri artmakta ve üretim amaçlı ara mal ithalatı için de döviz sağlanmaktadır.

Üretim amaçlı ucuz mal ithalatı sayesinde üretim maliyetleri düşmekte ihraç malların rekabet edebilirliği artmaktadır.

Uluslararası rekabetin sağladığı etki ile ülke içindeki tüketiciler de daha kaliteli ve ucuz ürünleri piyasada bulabilmektedir.

Dış ticaret iç pazarın düzenlenmesine de yardımcı oluyor. Fazla üretim ihraç edilebiliyor yetersiz üretim ithalat ile karşılanabiliyor.

Dünyadaki birçok ülke dış ticareti ekonomik kalkınmada önemli bir araç olarak kullanmıştır. Özellikle Doğu Asya ülkeleri yaptıkları ticaret hamleleriyle kalkınmada önemli yol almışlardır. Özellikle katma değeri yüksek teknoloji ürünlerinde yaptıkları atılımlar ile dünya dış ticaretindeki paylarını hızla arttırmışlardır. Çin'in de içinde bulunduğu Asya ülkeleri 90'lardan itibaren dünya mal ihracatındaki paylarını neredeyse ikiye katlamıştır. Tablo 2.1'de de belirtildiği gibi Asya bölgesinin dünya ihracatındaki payı 1990'da %16 iken bu oran 2007'de %29'a çıkmış ve sonrasında da artmaya devam etmiştir. Burada Çin'in ve Güney Kore'nin etkisi açıkça görülmektedir. Çünkü Çin ve

Güney Kore'nin içinde bulunduğu Doğu Asya ülkelerinin ihracattaki payı %8'den 2012 itibariyle %18,5'e çıkmıştır. Batı Asya olarak tanımlanan Türkiye ve Arap Orta Doğu ülkelerinin içinde bulunduğu bölgenin de ihracattaki payı özellikle 2000 yılından sonra hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak burada Petrol fiyatlarındaki artışla birlikte Suudi Arabistan ve B.A.E. gibi özellikle petrol ve doğalgaz ihracatı yapan ülkelerin ihracatlarındaki artışın etkisi görülmektedir.

Tablo 2.1: Asya Bölgesinin Dünya İhracatındaki Payı(%)*

	1990	2000	2007	2012
Asya	16,8	24	29	34
Doğu Asya	8	12	15,6	18,5
Güney Asya	1,3	1,4	2	2,4
Güney Doğu Asya	4,1	6,3	6,2	6,8
Batı Asya	3,3	3,6	5,2	7

Kaynak: Uctadstad.org

*Sadece gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır.

Dış ticarete hangi ürünlerin ithal ve ihraç edildiği de büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler daha çok sanayi ürünleri ihraç etmekte az gelişmiş ülkeler ise daha çok tarım tekstil ve madem gibi işlenmemiş ya da katma değeri çok düşük ürünleri ihraç etmektedir. Sanayi ürünlerinin katma değeri çok yüksek olduğu için gelişmiş ülkeler dış ticarete avantajlı konumdadır. Ancak son yıllarda gelişmekte olan ülkeler de sanayi üretimini arttırarak gelişmiş ülkelere rakip olmak için uğraşmaktadır. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkeler gerek yabancı yatırımları ülkesine çekerek gerek teknoloji transferi yaparak özellikle teknolojik ürünlerin üretimine hız vermiş ve katma değeri yüksek sanayi ürünlerine yönelmiştir. Daha düşük maliyetli ürünler de dünya piyasasında rekabet edebilmelerini sağlamış ve ihracatlarını arttırmıştır. Uluslararası firmalar da rekabet güçlerini kaybetmemek ve maliyetlerini düşürmek için Çin, Tayvan, Hindistan gibi ülkelere yatırım yaparak o ülkelere ihracata yönelmişlerdir. Özellikle Çin, dünyanın en büyük ihracatçıları olan ABD, Almanya ve Japonya'ya yetişmiş ve hatta geçmiştir.

Tablo 2.2:Dünya İhracatında Çin ve Diğer Ülkelerin Payı(%)

	1990	2000	2007	2012
Çin	1,8	3,8	8,7	11,2
ABD	12	12,1	8,2	8,4
Almanya	12	8,5	9,4	7,7
Japonya	8,2	7,4	5,1	4,3

Kaynak: Unctadstat.org

Yine gelişmekte olan ülkeler içinde sayılan Türkiye de son on yılda dış ticarete önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Otomotiv sektörü öncülüğünde sanayi ürünlerindeki ihracatı artmıştır. Ancak aynı zamanda ithalat artışı da engellenememiştir. Sanayileşme, hammadde ve enerji ihtiyacını arttırmıştır. Yetersiz kaynaklara sahip ülkelerin ithalatında özellikle enerji ve ara mal ithalatı önemli yer tutmuştur.

Son on yılda batı olarak bilinen gelişmiş ülkelerin dış ticarete artık eskisi kadar güçlü olmadığı ve üretimin doğu olarak bilinen gelişmekte olan ülkelere kaymakta olduğu görülmektedir. Bu da dış ticaretin dünyadaki dağılımını ve akışını değiştirmektedir. Son 17 yıllık dış ticaret verilerine bakıldığında 1995'te dünya toplam ihracatı 5,12 trilyon \$ iken bunun ancak %27'sini gelişmekte olan ülkeler yapmaktaydı. Ancak 2011 yılına gelindiğinde ise 18 Trilyon \$'lık toplam dünya ticaret hacminin %43'ünü gelişmekte olan ülkeler yapmıştır. Bu dönem içinde gelişmiş ülkelerin ihracattaki payı da %69'dan %52'ye düşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin 2011 yılı itibariyle yapmış olduğu 7,84 trilyon\$'lık ihracatın yaklaşık 2 trilyon \$'ını Çin tek başına yapmaktadır.

Kuzey Amerika ülkelerini dünya ihracatındaki payı 1983'te %18 iken 2009'da %12'ye kadar düşmüştür. Buna karşılık Asya ülkelerinin payı %19'dan 29'a çıkmıştır.

Tablo 2.3: Dünya Geneline İhracat Payları(%)

		1990	1995	2000	2007	2012
Gelişmiş Ülkeler:	Toplam	72,5	70	65,7	58,3	54
	Amerika	14,9	15	16,4	11,2	10,9
	Asya	8,6	8,9	7,9	5,5	4,7
	Avrupa	47,6	44,7	43,5	40,4	33,7
Geçiş Ekonomileri	Toplam	3,9	2,3	2,4	3,9	4,6
Gelişmekte Olan Ülkeler:	Toplam	24,1	27,7	31,9	37,8	44,4
	Afrika	3	2,1	2,3	3,1	3,4
	Amerika	4,2	4,4	5,6	5,6	6,1
	Asya	16,8	21	23,8	29	34,8
	Çin hariç	22,3	24,8	27,9	29,1	33,2

Kaynak: Unctadstad.org.

Dış ticaretteki bu artış ile birlikte gelişmekte olan ülke ekonomileri yüksek büyüme oranlarına ulaşmaya başlamıştır. Üretim artışı geliri de arttırmakta ve insanların alım gücünü olumlu etkilemektedir. Bir yandan üretim ve ticaret artarken iç talep de artmakta ve bu yine üretim ihtiyacını tetiklemektedir. İç talebi karşılamada yetersiz kalınca da ithalat kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye’de son 30 yılda dış ticarete önemli değişimler yaşanmıştır. 1980 öncesi ithal ikameci anlayışın yerine 1980 sonrası daha serbest bir ekonomi anlayışı gelmiş ve ülke ekonomisi dışa açılmaya başlamıştır. Ancak tam olarak bir serbestlik söz konusu değildi. Sonuçta, rekabet gücüne henüz ulaşamayan bir ekonominin dışa açılması kaçınılmaz sorunları da beraberinde getirebilirdi. 1995’te Gümrük Birliği antlaşması ile birlikte Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki gümrük duvarlarının kalkmasıyla dış ticarete ciddi değişimler olmaya başlamıştır. İlk yıllarda bu konu çok tartışılmış, Türk sanayisinin ve üreticilerinin henüz rekabet edebilir düzeyde olmadıkları ve bu işten zararlı çıkılacağı bazı çevrelerce düşünülmüş olsa da yıllar sonra bu birliğin yerli sanayicilerin lehine döndüğü de görülmektedir. Türk tüketiciler daha kaliteli ürünler ile karşılaşmış ve içerideki üreticiler de rekabet koşullarına ayak uydurmak için

üretimlerinde iyileşmeye gitmek zorunda kalmışlardır. Daha sonra da özellikle otomotiv ve beyaz eşya gibi sektörler gelişerek ihracata önemli katkılarda bulunmuştur.1994 yılında motorlu kara taşıtları vb. ihracatı 300 milyon\$ iken 2007 yılı itibariyle 15,9 milyar \$'a ulaşmıştır.

Tüm dünya ile birlikte Türkiye'deki serbest ticaret anlayışı ihracatta büyük atılımlara neden olurken ithalatta da büyük artışlara neden olmuştur. Özellikle enerji ihtiyacındaki artış bu konuda üretici konumunda olmayan Türkiye'nin ithalatında önemli bir yer kaplamaktadır. Yetersiz sanayi ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek maliyet düzeylerine sağlama isteği üreticileri ara mal ithalatına yöneltmiş ve bu da dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen ülkenin bir tarım toplumu olarak kalmayıp sanayi toplumuna dönüşmesi, katma değer artışı sağlamış, diğer ülkeler ile rekabet edebilirliğini arttırmış ve ülke ekonomisinin büyümesine olumlu katkı yapmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakıldığında son 15 yılda kriz yılları hariç toplam dış ticaretinin düzenli olarak yükseldiği görülmektedir. 1996 yılında toplam dış ticaret hacmi 66 milyar \$ seviyelerinde iken bu rakam 2002'de 87 milyar\$'a çıkmıştır. Ancak 2001 ağır krizin etkilerinden kurtulmaya başlayan Türkiye'de 2002 yılı sonrasında dış ticarete büyük sıçrama yapmıştır. 2004'te toplam hacim 160 milyara çıkmış ve sonrasında 2008'de 330milyar \$'ı aşmıştır. 2009 küresel krizin etkileri Türkiye'nin dış ticareti üzerinde de görülmüş 2009'da 243 milyar \$'a düşen toplam dış ticaret hacmi 2011 itibariyle yine kriz öncesi seviyeleri geçerek 375 milyar \$'a çıkmıştır. 2011 itibariyle toplam ihracat 134 milyar \$'ı aşmış ancak ithalat da 240 milyar \$'a ulaşmıştır. Son 15 yılda İhracatın ithalatı karşılama oranı %60'lar civarında seyretmiştir. Kriz dönemlerinde bu oran ekonomideki daralmayla birlikte %70'lere çıkmış olsa da 2011 itibariyle %56'ya düşmüştür. Burada tabii ki ithalatta hangi ürünlerin daha çok yer kapladığı da önemlidir. Büyüyen bir ekonominin vazgeçilmezi enerji ithalatta büyük yer tutmaktadır. Özellikle petrol fiyatlarındaki artış bu alandaki ithalat hacmini arttırmıştır. Ancak ihracat arttıkça ara mal ihtiyacı ve bununla birlikte ara mal ithalatı da artmaktadır.

Tablo 2.4: Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişimi

Yıllar	İhracat (milyar \$)	İthalat (milyar \$)	Toplam Ticaret (milyar \$)	İhracat/İthalat(%)
1990	12,9	22,3	35,3	58,1
1995	21,6	35,7	57,3	60,6
2000	27,8	54,5	82,3	51
2005	73,5	116,7	190,3	62,9
2007	107,3	170,1	277,3	63,1
2009	102,1	140,9	243,1	72,5
2011	134,9	240,8	375,7	56
2012	152,5	236,5	389	64,5

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

2.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırım, bir ekonomide yerleşik bir işletmenin başka bir ülkede uzun süreli bir ilişki kurmak amacıyla yaptığı uluslararası yatırımdır (IMF,1993:86). DYY bir ülkedeki işletmenin diğer bir ülkeye üretim amaçlı yaptığı sermaye akımıdır.

Uluslararası firma ya da girişimci diğer bir ülkede yapmak istediği yatırımı satın alma, ortak olma ya da sıfırdan oluşturma gibi değişik yollarla yapabilir. Ev sahibi ülkedeki bir işletmeyi tamamen satın alarak ya da belli oranda ortak olarak sermaye aktarımı yapar. Ya da şirket sıfırdan bir işletme kurar, sermaye getirir ve gerekli yatırımları yapar. DYY'yi diğer finansal yatırımlardan ayıran en önemli özellik kalıcı olmasıdır ve amaç piyasada uzun süreli kalmaktır. IMF'nin tanımında da uzun süreli bir ilişkinin amaçlandığı belirtilmiştir. Bu açıdan sıcak para da denilen kısa süreli portföy yatırımlarından çok farklıdır.

DYY'lerin girdikleri ülkeye çok önemli katkıları olabilmektedir. Satın aldığı ya da ortak olduğu işletmeye kattığı sermaye ve yönetim anlayışı ile işletmeyi büyütme ve ekonomiye olan katkısını artırmaktadır. Yeni kurulan işletmeler sayesinde istihdam ve üretim artmaktadır. İşsizliği azaltması ve ekonomik büyümeye olan katkıları nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından DYY'lerin önemi daha da

artmaktadır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde sermaye stoğu düşük tasarruf oranları nedeniyle yeterli olmamaktadır. Bu da yatırım için gerekli sermayenin tasarrufu arttırarak ya da borçlanarak bulunmasını gerektirmektedir. Ancak DYY'ler borçlanma ve tasarrufa gerek kalmadan yatırım için gerekli sermayenin gelmesini sağlamakta ve üretim artışını olumlu yönde etkilemektedir.

DYY'lerin hangi ülkelere gittiğini belirleyen çeşitli faktörler vardır. DYY'lerin akışına bakıldığında gelişmiş ülkelerin daha çok DYY'yi çektiği açıktır. Çünkü gelişmiş ülkelerde piyasalar daha büyük ve derinleşmiştir. Özellikle finansal piyasalardaki istikrar yatırım yapmayı amaçlayan şirketlere güven vermektedir. Ayrıca, yetişmiş işgücü ve yeterli teknoloji de yatırımları çekmekte önemli etkenlerdir. Gelişmiş ülkelerde serbest piyasanın gelişmiş olması, dışa açık liberal politikaların izlenmesi ve yatırımcıları teşvik edici yasal düzenlemelerin bulunması yatırımcıyı çeken unsurlardır. Adil rekabet koşulları altında, yetişmiş işgücü ile büyük bir ekonomide yatırım yapmak yabancı yatırımcılara her açıdan daha güvenli ve çekici gelmektedir.

Gelişmiş ülkeler her ne kadar halen yatırımları çekmekte büyük bir güce sahip olsa da son 20 yılda gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar da artmaktadır. Artan rekabet koşulları ve maliyetleri azaltma isteği yatırımcıları daha ucuz işgücüne ve büyüme potansiyeline sahip gelişmekte olan piyasalara yönlendirmektedir.

1980 sonrasında dünyada yaşanan küreselleşme ve serbest piyasa politikaları ile birlikte uluslararası sermaye hareketleri artmıştır. Özellikle 2000 yılı sonrasında ise DYY'lerin gelişmiş ülkelere akışı azalmış ancak gelişmekte olan ülkelere akışı artmıştır. 1980 yılında gelişmekte olan ülkeler DYY'lerin sadece %13'ünü kendisine çekebiliyordu. Ancak bu oran 90'lı yıllarda artmış ve 2000 yılında %18'e çıkmıştır. DYY akışı yıllara göre düzenli bir artış izlenmemektedir. Ancak 2000 yılı sonrasında gelişmekte olan ülkelerin DYY akışından daha çok pay almaya başladığı görülmektedir. 2011 verilerine göre gelişmekte olan ülkelere DYY akışı %43'e çıkmış gelişmiş ülkelere olan akış da %49'da kalmıştır. Bu da göstermektedir ki gelişmekte olan ülkelere giden DYY son 20 yılda büyük artış göstermiştir. Özellikle Çin ve diğer Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri çok fazla yatırım çekmişlerdir. 2011 yılında gelişmekte

olan ülkelerin çekmiş olduğu 684 milyar ABD Doları yatırımın 120 milyar ABD Doları sadece Çin'e aittir.

Tablo 2.5: Yıllara Göre Gelişen ve Gelişmiş Ülkelere DYY Girişleri(milyar\$)

	1970	1980	1990	2000	2011
Dünya	13,35	54,08	207,5	1.400,5	1.524,4
Gelişen ülkeler	3,85	7,48	34,8	255,5	684,4
Gelişmiş ülkeler	9,49	46,58	172,5	1.138,0	747,9

Kaynak: unctadstat.unctad.org

Yabancı yatırımlar bir ülkeye sadece o ülkenin iç piyasası için gelmemektedir. Ev sahibi ülke ile birlikte o ülkeye yakın diğer piyasalara da açılmak için yatırım yapmaktadır. Örneğin Türkiye'ye gelen bazı yabancı yatırımcılar Türkiye üzerinden Orta Aysa ekonomilerine de ulaşma imkanı sağlamaktadır. Yada bir Uzak Doğu otomotiv firması Türkiye'yi üretim üssü olarak kullanmakta ve hem Türkiye hem de Avrupa pazarında satış yapmaktadır. Maliyetler ve kaynaklar açısından farklı ülkelere yatırım yapan firmalar aynı zamanda yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerin dış ticaretine de olumlu katkı sunmaktadır. İtalyan bir firma Türkiye'de ürettiği otomobilleri Avrupa'ya pazarlamakta ve Türkiye'nin ihracatına olumlu katkı yapmaktadır.

Son yıllarda Türkiye gibi diğer gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yatırım artışı ülke ekonomisini büyümesinde önemli pay sahibi olmaktadır. Özellikle büyük nüfusa sahip Çin, ucuz işgücü ve kaynaklarını yabancı yatırımcılara açmış ve bunu ihracatına da yansıtarak büyümesini hızlandırmıştır. Bir çok batılı ve büyük firma Çin'de üretim yapar hale gelmiştir. Ancak Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkeler ile yine ucuz maliyetler sunan bazı Uzakdoğu ya da Güneydoğu Asya ülkeleri bu yatırımları çekerken acaba adil rekabet koşullarını sağlıyor mu? Özellikle çocuk işçi çalıştırılması ve işçilerin bir çok haklardan yoksun ve sağlıksız koşullarda çok az ücretlerle çalıştırılması gibi sorunlar nedeniyle bu ülkelerin haksız rekabet yaptıkları suçlamalarını da gündeme getirmektedir. Özellikle de batılı firmaların bu gibi suistimallerin olduğu ülkelere üretim yapması birçok kişi ve kurumca eleştirilmektedir. Uluslar arası Çalışma Örgütü(ILO)'nün yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu veriler de göstermektedir ki

özellikle Afrika ve Asya bölgelerinde çocuk işçi sayısı gelişmiş ülkelerin kat kat üstündedir. ILO(2002)'nin yayınladığı bir çalışmada 2000 yılı itibariyle Asya ve Pasifik bölgesinde tahminlere göre 5-14 yaş arası ekonomik faaliyet⁸ içindeki çocuk sayısı 127,3 milyondur. O yaş aralığındaki toplam çocuk sayısına oranı %19 olmaktadır. Alt Sahara Afrika bölgesinde ise 48 milyon çocuk işçi olduğu tahmin edilmektedir. Ancak oran olarak Asya'dan daha fazladır ve %29 seviyelerindedir. Bu da çocukların yaklaşık 3'te 1'inin ekonomik faaliyet içinde olduğunu göstermektedir. Bu bölgeleri Latin Amerika-Karayipler ile Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgeleri takip etmektedir. En az çocuk işçi sayısı ve oranı gelişmiş ülkelerdedir.

Tablo 2.6: Dünyada 5-14 Yaş Arası Çocuk İşçi Sayısı ve Oranları

Bölge	Çocuk işçisayısı (Milyon)	Oran(%)
Gelişmiş Ekonomiler	2,5	2
Geçiş Ekonomileri	2,4	4
Asya&Pasifik	127,3	19
Latin Amerika&Karayipler	17,4	16
Alt Sahra Afrikası	48,0	29
Orta Doğu&Kuzey Afrika	13,4	15
Toplam	211	18

Kaynak: IPEC: Every child counts: New global estimates on child labour (Geneva, ILO, April 2002)

ILO(2002)'nin tahminlerine göre 15-17 yaş arası çalışan çocuk sayısına bakıldığında Asya ve Pasifik bölgesinde oranın %48'e ulaştığı görülmektedir. Yani 15-17 yaş arası çocukların yaklaşık yarısı ekonomik faaliyet içindedir.

⁸ Ekonomik faaliyet, kayıt dışı sektörün yanı sıra ödenmemiş, rahat ve illegal işler gibi çalışmalarını da içermektedir.

Tablo 2.7: Dünyada 15-17 Yaş Arası Çocuk İşçi Sayısı ve Oranları

Bölge	Çocuk işçi sayısı (Milyon)	Oran(%)
Gelişmiş Ekonomiler	11,5	31,3
Geçiş Ekonomileri	6	29,1
Asya&Pasifik	86,9	48,4
Latin Amerika&Karayipler	10,3	35
Alt Sahra Afrikası	18,1	44,8
Orta Doğu&Kuzey Afrika	7,5	31,8

Kaynak: Kaynak: IPEC: Every child counts: New global estimates on child labour (Geneva, ILO, April 2002)

Oran olarak bakıldığında 15-17 yaş arası çalışan çocukların gelişmiş ülkelerde de çok olduğu görülmektedir. Ancak sayı olarak bakıldığında nüfusun çok fazla olduğu Asya ülkelerinde bu yaşlarda çalışan çocuk sayısı da diğer bölgelerin kat kat üzerindedir. ILO(2002)'nin tahmin ettiği rakamlar göstermektedir ki az gelişmiş bölgelerde çocuk işçilerin çok fazla olduğu görülmektedir. Aslında küçük yaşta çalışmanın nedenlerinden biri de zaten yoksulluk ve dolayısıyla az gelişmişliktir. Ancak bu durumda, az gelişmiş ülkelerin daha düşük maliyetli işçi çalıştırmak için daha uygun ortam sunduğu ve sonuçta yabancı yatırımlar için daha cazip olduğu kaçınılmazdır.

Bir ülkenin DYY'leri kendine çekebilmesi için gerekli şartlar genel çerçevede ele alınacak olursa; ülkenin ekonomik, sosyal ve politik durumu önemlidir. Özcan ve Arı(2010) bu konudaki geçmiş çalışmaların da ışığında DYY'nin belirleyici unsurlarını bazı başlıklar altında toplamıştır.

Karlılık: Öncelikle karlılık yatırım yapacak şirket için en önemli etkenlerden biridir. Yatırım yapılacak ülkede kar olanakları; yerel piyasa beklentilerine ve yatırım iklimine bağlıdır(Özcan ve Arı,2010:70). Bilindiği gibi her şirket için en önemli unsur kardır. Kar potansiyeli görünmeyen bir piyasaya girmenin anlamı yoktur.

Piyasa Değişkenleri: Pazar büyüklüğü DYY'yi çekme açısından önemlidir. Büyük Pazar ölçek ekonomisi sağlamakta ve aynı zamanda finansal ve beşeri kaynaklar imkanlarının fazlalığını göstermektedir (Özcan ve Arı,2010:70). Yatırım yapılan ülkenin ekonomik büyüklüğü, nüfusu ve nüfus yapısı, büyüme oranı gibi etkenler bu başlık altına konabilir. Zira, nüfusu yüksek olan ve düzenli bir ekonomik büyüme gösteren ülkelerde hem talep hem de beşeri kaynak arzı fazla olacaktır. Çin ve Hindistan gibi nüfusundan dolayı ucuz işgücü arzı yüksek olmakta hem de büyümeden dolayı sürekli iç talep artışı bulunmaktadır. Bunlar da DYY'leri çekmek için önemli etkenlerdir.

Ticari etkiler: Yatırım yapılacak ülke ve çevresine ulaşım zor ise ihracat için ulaşım maliyetleri artmakta onun yerine doğrudan yatırım yapılarak pazara daha kolay ulaşma imkanı doğmaktadır (Özcan ve Arı,2010:70). Örneğin bir içecek firmasının Rusya'ya fabrika açmasıyla Rusya ve çevresindeki ülkelere daha kolay ulaşmakta ve ulaşım maliyetlerini azaltabilmektedir.

Politik istikrar: Riski sevmeyen yatırımcılar için yatırım yapılacak ülkedeki politik, ekonomik ve sosyal istikrar çok önemlidir(Özcan ve Arı,2010:70). Politik istikrarın olmadığı ülkelerin yönetimleri güven vermemekte ve her an farklı bir politik anlayışın yönetime geçmesiyle ekonomideki politikalar da değişebilmektedir. Bu da yatırımın güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Sadece ülke içinde değil o ülkenin çevresindeki ülkelerdeki politik belirsizlikler de yatırımcıları etkilemektedir. Örneğin Orta Doğu'da yaşanan iç karışıklıklar tüm bölgeyi etkilemekte ve bölgenin tamamını riskli konuma sokmaktadır.

Bölgesel ekonomik bütünleşme: serbest ticaret alanları ve gümrük birliklerine katılan ülkelerde yapılacak yatırım daha geniş pazarlara ulaşma imkanı sağlayacaktır(Özcan ve Arı,2010:71). Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesiyle yabancı yatırımcılar Türkiye'ye yaptıkları yatırımlar ile Avrupa pazarına daha kolay ulaşma imkanı sağlamıştır.

Döviz Kuru Etkileri: Döviz kurundaki dalgalanmalar DYY'ler üzerinde etkili olmaktadır (Özcan ve Arı,2010:71).

Vergiler: Yüksek vergi oranları yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz etkiye sahiptir (Özcan ve Arı,2010:71). Özellikle yüksek kurumsal vergiler yatırımcıları caydırabilmektedir.

Kurumlar: Kurumsal yetersizlik daha çok az gelişmiş ülkelerde görülmekte ve işlem maliyetlerini yükselterek DYY'lerin girişlerini azaltmaktadır (Özcan ve Arı,2010:71)

Yolsuzluk: Kamudaki etkinliğin düşmesine, rekabetin azalmasına ve hükümetin kredibilitésinin azalmasına neden olarak olumsuz etki etmektedir(Özcan ve Arı,2010:71)

Özelleştirme: Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımcı çekmesinde önemli rol oynamakta ve yatırımcılar için imkanlar yaratmaktadır (Özcan ve Arı,2010:70).

Fiziksel, Finansal ve Teknolojik Altyapı: Ulaşım ve iletişim sistemlerinin gelişmiş ve yeterli olması gerekmektedir(Özcan ve Arı,2010:70).

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları(YSY) Osmanlı Dönemi'ne dayanmaktadır. 1838'de başlayan kapitülasyonlar ile birlikte yabancılara tanınan imtiyazlar ile yabancı yatırımcıların Osmanlı topraklarına olan ilgisi artmaya başlamıştır. 1850'lerde özellikle başta demiryolu olmak üzere bankacılık, sanayi ve ticaret alanlarında yabancı yatırımlar başlamıştır. 1914 yılı itibariyle yabancı yatırımların %63'ü demiryollarına aittir (Pamuk, 1994:75). Osmanlı'da YSY yapan ülkelerin başında İngiltere ve Fransa gelmekteydi. İngiltere ve Fransa'dan sonra Almanya da Osmanlı topraklarında yatırımlara başlamıştır. Sonraki yıllarda da İngiltere'yi geride bırakacak düzeyde yatırımlarını arttırmıştır.

YSY öncelikle İstanbul'da yatırımlarını yoğunlaştırmış olmakla birlikte, demiryolları ve maden çıkarımı konusunda da Anadolu'nun diğer ülkelerinde yatırım yapmışlardır. Bunlara bir örnek olarak da Zonguldak Ereğli'yi gösterebiliriz.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ilk yıllarda sermaye yetersizliği nedeniyle özel sektör ve yabancı yatırımcıların ülke kalkınmasında önemli rolü olacağı

öngörülmüştür. Nitekim M. Kemal Atatürk 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde bunu açıkça dile getirmiştir:

“...efendiler, ekonomi alanında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki, yabancı sermayeye düşmanız. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza uymak koşuluyla yabancı sermayeye gerekli güvenceyi vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye bizim emeğimize katkıda bulunsun ve bizimle onlar için yararlı sonuçlar versin...”(Ökçün,1997:211).

Ancak, 1929 Büyük Buhranı tüm dünyayı olumsuz etkilemiş ve uluslar arası yatırımların azalmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllarda da hem yöneticilerin Yabancı Sermayeye şüpheli yaklaşımları hem de II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle daha korumacı bir ekonomi yöntemi izlenmiş ve yabancı sermaye akışı yavaşlamıştır. Yavan ve Kara(2003) çalışmalarında 1930-50 döneminde yabancı sermaye girişindeki yetersizliği üç nedene bağlamıştır. Bunlar:

1- 1929 Dünya Ekonomik Buhranı etkisiyle 1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk sonucu uluslararası yatırımların azalması(Bulutoğlu,1970:52; Tezel,1994:202; Tuncer,1968:17).

2- 1939-45 yılları arası II Dünya Savaşı'nın uluslararası yatırımları kesintiye uğratması

3- Devletçilik uygulaması nedeniyle 1928-45 yılları arasında 24 yabancı sermayeli firmanın millileştirilmesinin Yabancı sermaye girişini engellediği düşüncesi(Alpar,1978:132; Bulutoğlu,1970:108-110; Karluk,1983:46-47; Tuncer,1968:69-72). Ancak bu düşünce Ölçün(1997) ve Tezel(1994) gibi araştırmacılar tarafından kabul edilmemekte ve millileştirme döneminde dahi yeni yabancı şirketlerin faaliyete geçmesini örnek göstererek Cumhuriyet Hükümetinin yabancı sermayeye kapılarını kapamadığını ve yabancı sermayeye karşı olmadığını belirtmektedir(Yavan ve Kara 2003:28).

1950 yılından sonra daha liberal bir hükümetin başa geçmesiyle birlikte savaş sonrası yeni dünya düzeninde hızlı kalkınmanın aracı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmuştur. 1950 ve 1951 yıllarında hazırlanan ve yabancı yatırımları teşvik eden kısa kanunlar fazla bir sonuç vermeyince(Tuncer,1968:73-74),

1954 yılında 6224 sayılı geniş kapsamlı bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna rağmen çok fazla yabancı sermaye çekilemediği görülmektedir. 1950'den 1979'a kadar toplam sermaye 228 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır. Yabancı sermaye yatırımları bu dönemde en çok imalat sanayi alanındadır. İmalat sanayi içinde özellikle karayolu taşıtları, elektrik-elektronik, kimya ve lastik gibi yoğun sermaye ve yüksek teknoloji gerektiren alt sektörlerde yoğunlaşmıştır(Yavan ve Kara,2003:29). Bu dönemde ülkelere göre dağılıma bakıldığında en Almanya ve ABD'den yabancı sermaye gelmiştir.

Fiat (1954), BMC (1964), MAN (1966), Mercedes (1966), Renault (1969) firmaları bu dönemde ülkeye gelen yabancı yatırımlardır. Ayrıca ilaç sektöründe Sandoz (1956), Pfizer (1957), Roche (1958), Bayer (1962); metal eşyada AEG (1964), Bosch (1970); gıdada Pepsi (1964), Coca-Cola (1965) ve Tuborg (1967); ve lastik sanayinde Pirelli (1960) ve Goodyear (1961) firmaları bu dönemde Türkiye'ye yatırım yapan yabancıfirmalara örnek olarak gösterilebilir(Yavan ve Kara,2003:30).

1980 yılına gelindiğinde Türkiye'deki en önemli olay 12 Eylül 1980 askeri darbenin yönetime el koymasıdır. Ancak bu olaydan önce 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomi alanında çok önemli bir gelişme de yaşanmıştır. Bu kararlar Türkiye'nin ihracata dayalı, liberal bir piyasa sistemi ile kalkınmasını amaçlıyordu.(Yavan ve Kara,2003:30). Tabii ki liberal bir piyasa sisteminde dış ticaret ve yabancı yatırımlar önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Bunun için de ilk olarak 25 Ocak 1980'de başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Günümüzde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü olarak Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetleri devam etmektedir. 1980, 1984, 1986 ve 1995 yıllarında yapılan değişiklikler ile Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı daha liberal hale getirilmiştir.(Yavan ve Kara,2003:30).

1980 sonrasında, Türkiye'de izin verilen yabancı sermaye ve gerçekleşen yabancı sermaye miktarında önemli artışlar gözlenmiştir. 1980'de izin verilen yabancı sermaye 97 milyon ABD Doları ve gerçekleşen miktar 35 milyon ABD Doları iken 1990 yılında bu miktarlar sırasıyla 1,6 milyar ABD Doları ve 684 milyon ABD Doları'na çıkmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde gerek Türkiye'deki gerekse dünyadaki

ekonomik krizlerin olumsuz etkisi DYY miktarlarında da görülmektedir. Türkiye'nin 1994'te yaşadığı kriz ardından 1997-99 yıllarında yaşanan Uzakdoğu ve Rusya krizleri ve sonrasında 2001'de Türkiye'de yaşanan krizlerin olumsuz etkilerine rağmen gerçekleşen yabancı sermaye girişleri miktarı yukarı eğilimli olmuştur.

Tablo 2.8: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar(milyon \$)

	Toplam DYY(net)	Öz Sermaye (net)	Diğer Sermaye (net)	Gayrimenkul (net)
1985	99	--	--	--
1990	684	--	--	--
1991	810	810	--	--
1995	885	885	--	--
2000	982	982	--	--
2001	3352	3352	--	--
2002	1082	566	516	--
2003	1702	688	16	998
2004	2785	1092	350	1343
2005	10031	8134	56	1841
2006	20185	16982	281	2922
2007	22047	18394	727	2926
2008	19760	14712	2111	2937
2009	8663	6170	711	1782
2010	9036	6203	339	2494
2011	16047	14064	-30	2013
2012	12555	9504	415	2636

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (evds.tcmb.gov.tr)

2000 yılı itibariyle Türkiye'ye giren DYY miktarı 1 milyar ABD Doları sınırına dayanmıştır.2011 yılında 3,3 milyar ABD Doları'nı bulan DYY 2002'de krizin de etkisiyle azalmasına rağmen 2003 yılı itibariyle tekrar artışa geçmiş ve 2007 yılında 22 milyar ABD Doları ile rekor seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılı ve sonrasında ekonomide başlayan düzelmeye ve siyasi istikrarın olumlu etkisi Türkiye'yi yabancı yatırımlar için daha cazip hale getirmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında 20 milyar ABD Dolarını aşan DYY girişi 2009 yılında global ekonomik krizin de etkisiyle 10bin ABD Doları'nın altına

düşmüştür. Son yıllardaki yıllık ortalama iki milyar ABD Dolarını bulan gayrimenkul yatırımları da dikkat çekmektedir.

2.1.3. Büyüme

Ekonomik Büyüme, ekonominin üretim kapasitesinin artarak daha fazla mal ve hizmetin üretilmesi anlamına gelir. Ekonomik büyümenin ölçümünde reel GSYİH kullanılmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belli bir zaman dilimi içinde reel GSYİH’de meydana gelen artışı ölçmektedir. Bir ülkenin ekonomisindeki gelişmenin en önemli göstergesidir. Günümüzde bazı araştırmacılar kişi başı gelirdeki reel artışı da büyümenin göstergesi olarak dikkate almaktadır. Çünkü her ne kadar reel ekonomik büyüme sağlansa da hızlı nüfus artışı nedeniyle kişi başı gelirden artış daha az olmaktadır.

Ekonomik büyüme her ne kadar ekonomideki ilerlemenin bir göstergesi olsa da iktisadi kalkınmayı tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Kalınma, büyümeden daha geniş bir anlamı kapsar ve ekonominin yanı sıra sosyal, kültürel, siyasi, çevresel gibi bir çok alandaki gelişmeyi de yansıtır. Ekonomik anlamda gelişmiş ülkeler için iktisadi kalkınma sorunu yoktur. Bu sorun daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Ancak gelişmiş ülkeler için de ekonomik büyüme sorunu vardır. Belli bir doyunluğa ulaşmış gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme diğer gelişmekte olan ülkelere kadar hızlı olmamaktadır. Gelişmiş ülkelerin bu konudaki avantajı ise daha istikrarlı bir büyüme yaşamasıdır. Özellikle sürdürülebilir büyümenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü iktisadi kalkınmayı sağlamak için sürdürülebilir bir büyüme süreci yakalamak gereklidir. Hem küresel hem de bölgesel ya da ülkeye özgü ekonomik krizler büyüme için çok sert bir şekilde etkileyebilmektedir.

Ekonomik büyümeyi açıklamak için bir çok teori ortaya atılmıştır. Dönemlere göre büyümeyi etkileyen faktörler de farklı farklı açıklanmıştır. Merkantilistler büyümeyi dış ticaret fazlasına ve dış ticaret sonucu elde edilen kıymetli madenlere bağlamıştır. Fیزیokratlara göre ise tarım büyümenin tek yoludur. Daha sonra sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan liberal akımın savunucuları olarak Klasik iktisatçıların büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Adam Smith, büyüme için sermayenin yanında teknoloji ve sosyal faktörlerin önemine değinmiştir. Malthus nüfusa dayalı

büyüme teorisini geliştirmiştir. Schumpeter teknolojinin ekonomik büyümedeki olumlu etkisini ilk savunanlardandır. Liberal anlayışın yanında Marks'ın düşüncelerine dayanan sosyalist büyüme teorileri de ortaya çıkmıştır. Marks'a göre işgücü yani emek büyümenin en önemli unsurudur. Keynesyen iktisat anlayışının ortaya çıkmasından sonra post Keynesyen büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. İki iktisatçının benzer çalışma ve sonuçlara ulaşmasından dolayı adlandırılan Harrod- Domar büyüme teorisi ile çağdaş büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Harrod-Domar'dan başka diğer dışsal büyüme teorilerinden biri de Rosenstein-Rodan büyük itiş teorisidir. Rostow da büyüme teorisini açıklarken ülkelerin hangi büyüme aşamalarından geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Rostow beş aşamadan bahsetmektedir. Bunlar sırasıyla; geleneksel toplum aşaması, hazırlık aşaması, harekete geçiş aşaması, iktisadi olgunluk aşaması ve kitle tüketimi aşamasından oluşmaktadır. Daha sonra Neoklasik büyüme teorisi olarak da bilinen Solow büyüme teorisi gelmektedir. 1980'lere gelindiğinde Romer(1986) ve Lucas'ın(1988) çalışmaları ile birlikte içsel büyüme modeli ortaya çıkmıştır. Bu modelde teknolojik gelişme içseldir ve eğitim sağlık gibi alanlardaki kamu politikaları uzun dönemde büyümeyi olumlu etkilemektedir. Kısacası büyümeyi sistemin içinde aramakta ve sistemi etkileyen dışsal faktörleri kabul etmemektedir.

Ekonomik büyüme rakamlarına bakıldığında 1980'den sonra gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre çok daha iyi bir performans izledikleri görülmektedir. Onar yıllık dönemlerle bakıldığında dünya genelinde ve gelişmiş ülkelerde ortalama büyüme oranları düşmekteyken gelişmekte olan ülkeler için tam tersi bir durum söz konusudur.

Tablo 2.9: Ekonomilerin Ortalama Büyüme Oranları(%)

	1980-1989	1990-2000	2000-2010
Dünya	3,26	2,85	2,76
Gelişmekte Olan Ülkeler	3,54	4,88	6,05
Geçiş Ekonomileri	3,46	-4,54	5,70
Gelişmiş ülkeler	3,20	2,62	1,59

Kaynak:Unctadstat.org

Tablo2.9’da görüldüğü gibi tüm gruplarda 1980-89 arası ortalama büyüme rakamları %3 civarında iken 1990’larda ve 2000’li yıllarda durum gelişmekte olan ülkeler lehine değişmiştir. 2000-2010 yıllarında gelişmiş ülkeler için ortalama büyüme %1,59’a düşmüştür. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin ortalama büyümesi %6’yı geçmiştir. Geçiş ekonomilerinde ise durum biraz istikrarsız görünmektedir. Özellikle 1990’larda geçiş ekonomilerinde ortalama büyüme negatif düzeydedir. Bunun en önemli nedeni Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla oluşan yeniülkelerin sergilediği çok kötü ekonomik performanstır. Bocalama aşamasını atlattıktan sonra bu ülkeler de pozitif büyüme rakamlarına ulaşmıştır.

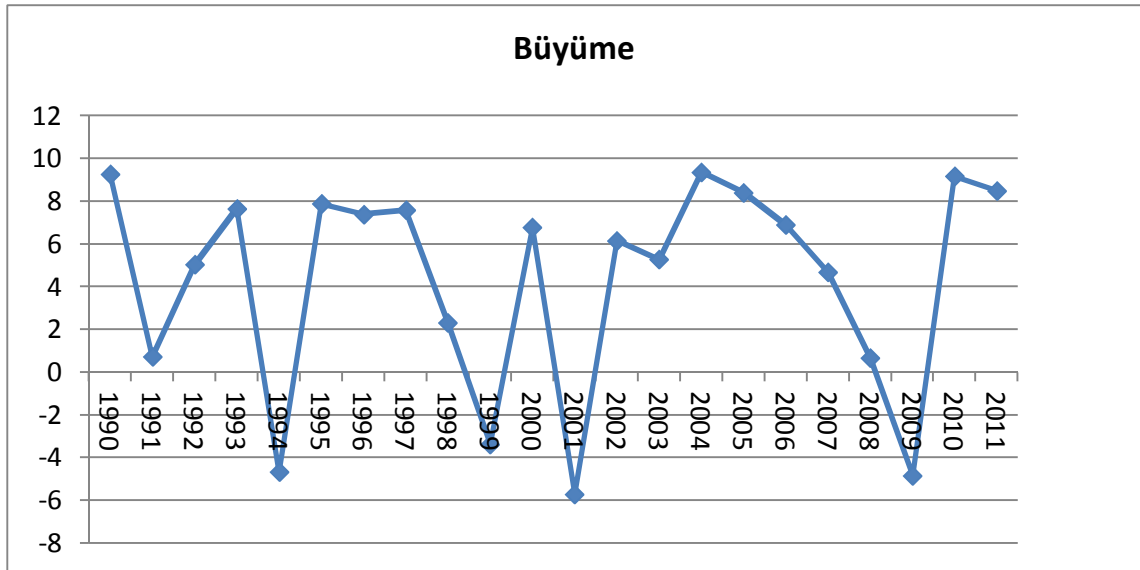
Ekonomik büyümede özellikle gelişmekte olan doğu asya ve pasifik ülkelerinin performansları çok yüksektir. Bölgedeki ülkelerin kişi başı GSYİH(sabit fiyatlarla) büyüme performanslarına göre 1990’dan 2008’e kadar geline dönemde kişi başı gelir 3,7 katına 2011 yılı sonu itibariyle de 4,6 katına çıkmıştır. Aynı dönemlerde Avrupa Birliği için bu rakamlar srasıyla 1,38 ve 1,36 katıdır. Kuzey Amerika ülkeleri için bakıldığında da bu değerler 1,4 katın altında kalmıştır. Kişi başı gelirdeki artış oranlarına bakıldığında Doğu Asya ve Güney Asya bölgelerindeki artışın dünya ortalamalarının çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin gelişimini tarihsel açıdan incelediğimizde Cumhuriyetin kurulmasından günümüze Türkiye’nin ekonomik anlamda çok farklı evrelerden geçtiği görülmektedir. Ülke, Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşıardan dolayı çok kötü bir ekonomi durumu karşı karşıyaydı. Ancak Mustafa Kemal Atatürk 1923 yılında, ülkenin yeni iktisadi politikalarını belirlemek üzere İzmir İktisat Kongresi’ni toplamıştır. Burada alınan kararlar doğrultusunda tarım, sanayi ve bankacılık sektörlerinde yeni adımlar atılmıştır. 1923’ten 1930 yılına kadar uygulanan politikalar karma bir ekonomik sistemin benimsendiğini göstermektedir. Özel girişim desteklenmiş ve serbest piyasa şartları benimsenmiştir. Ancak özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda devlet desteği sağlanmıştır. Tarım sektörünün üzerindeki Aşar vergisi kaldırılmış ve tarım, şeker gibi bazı tarımsal üretimler millileştirilmiştir. Osmanlı döneminde geri planda kalan sanayi bu dönemde öne çıkmış ve öncelikli hedef haline gelmiştir. Bankacılık sektöründe de İş Bankası’nın ve Merkez Bankası’nın kurulması bu dönemdeki önemli gelişmelerdendir. 1929 Büyük Ekonomik Buhran ile birlikte dünyada olduğu gibi Türkiye’de de

ekonomideki anlayış değişmiştir. 1930'dan sonra devletçilik ilkesi ekonomide geçerli olmaya başlamıştır. Bu dönemde sanayileşmeye önem verilmiştir. Devlet eliyle bir çok önemli fabrika kurulmuştur. 1939 yılına gelindiğinde 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ülke ekonomisi de olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Türkiye savaşın içinde olmamasına rağmen savaş koşulları nedeniyle çok zor bir dönem geçirmiştir. Savunma harcamaları artmış, üretim olumsuz etkilenmiştir. 1946 yılına gelindiğinde ise ülke siyasi olarak artık tek partili dönemden çıkmıştır. 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle devletçilik ilkesi çökmüş ve ekonomide liberal anlayış hakim olmuştur. Ancak 1950'lerde dış ticaret açıkları artmaya başlamıştır ve ekonomideki diğer olumsuzluklarla birlikte beş yıl sonrasında liberal anlayışa son verilmiştir. 1960'lara gelindiğinde planlı ekonomiye geçiş görülmektedir. Beşer yıllık kalkınma planları hazırlanarak uygulanmıştır. Milli geliri arttırmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için hazırlanan kalkınma planları sanayileşmeye önem vermiş ve ithal ikameci bir sanayi politikası izlemiştir. 1980'lerde beş yıllık kalkınma planları devam etmiştir. Ancak bu yıllarda ülke ekonomisi yine liberalleşmeye yönelmiş ve dış ticaretteki kısıtlar azaltılarak dünya ile bütünleşmenin yolu açılmıştır. Yine bu dönemde liberalleşme ve dışa açılmanın, dış ticaret açığının artması ve yüksek enflasyon gibi olumsuz sonuçları da olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomisi inişli çıkışlı bir yol izlese de eski devletçi anlayışa geri dönmemiştir. Liberalleşme ve dışa açılma hızlanarak artmıştır. Bu dönemdeki en önemli ekonomik olay Gümrük Birliği antlaşması'nın imzalanmasıdır. Bu antlaşma ile Avrupa Birliği ülkeleriyle olan ticari engeller kaldırılmıştır. Ancak bu dönemde gerek yurt dışında gerekse yurt içinde karşılaşılan ekonomik krizlerde ülke çok etkilenmiştir. Özellikle 1994, 2000 ve 2001 yılı krizleri ülke ekonomisini derinden etkilemiştir.

Tablo 2.10'da Türkiye'nin 1990 ve sonrası ekonomik büyüme performansı görülmektedir.

Tablo 2.10: Türkiye'nin 1990 ve Sonrası Reel Büyüme Hızı(%)

1990 ve sonrası dönemimdeki reel ekonomik büyüme rakamlarına bakıldığında krizlerin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında Türkiye reel büyüme rakamları eksi değerler almıştır. Yine 2009'da dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle bu yılda da negatif büyüme yani ekonomik anlamda küçülme yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında krizlerdeki sert düşümlere rağmen 1990 ve sonrasındaki 22 yılın 12 yılında ülke ekonomisi reel olarak %6'dan fazla büyümüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKROEKONOMİNİN TEMEL GÖSTERGELERİ İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Bu bölümde çalışma için seçilmiş olan sosyo kültürel faktörlerden din ve politik faktörlerden demokrasinin yine seçilmiş olan makroekonomik göstergelere nasıl bir etkisi olduğu üzerinde durulacaktır. Bir sonraki bölümde yapılacak olan uygulamadan önce bu konudaki örnek ampirik çalışmalar ışığında değişkenler arası olası etkilerden bahsedilecektir.

3.1.DIŞ TİCARET İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Tarımdan sonraki en eski ekonomik faaliyetlerden biri de ticarettir. Özellikle dış ticaret farklı toplumlar arasındaki ekonomik ilişkiyi açıklamada en önemli faktörlerden biridir. Finansal piyasaların henüz oluşmadığı hatta sanayinin dahi olmadığı çok eski zamanlardan günümüze kadar dış ticaret önemini korumuştur. Günümüzde özellikle küreselleşme ile birlikte ekonomik anlamda sınırların kalktığı bir dünyada yaşamaktayız. Uluslar arası ticari faaliyetler ulaşım ve iletişim gibi alanlardaki gelişmelerle birlikte çok fazla artış göstermiştir. Her ne kadar ülkeler arası ekonomik ilişkilerin çok fazla arttığı bir dünyada yaşıyor olsak da yine de iki ülke arasında bir ticari ilişki olabilmesi için bazı koşulların oluşması gerekir. Her ülkenin dış ticaretini etkileyen farklı ekonomik, fiziki ve sosyal koşulları vardır. Genel anlamda dış ticareti belirleyen öncelikli koşullar ülkelerin ekonomik büyüklükleri, döviz kurları ve buna bağlı olarak görece fiyatlar, ticareti teşvik edici ya da kısıtlayıcı ekonomik düzenlemelerdir. Ayrıca ülkenin fiziki kaynakları, diğer ülkelerle olan ulaşım imkanları da önemlidir. Bunların yanında ise yine politik ve sosyolojik faktörleri de göz ardı etmemek gerekir. Özellikle ülkeyi yöneten rejimin politik görüşleri ve uyguladığı politikalar ekonomik faaliyetleri de etkilemektedir. Örneğin dışa açık ve liberal bir ekonomi anlayışına sahip bir yönetim ile dışa kapalı ve korumacı bir yönetim arasında ekonomik faaliyetler açısından büyük farklılıklar vardır. Özellikle dış ticaretin

gelişmesine önemli katkı sağlayan dışa açık bir ekonomi anlayışı dış ticaretin gelişmesine faydalı olacaktır.

Birçok araştırma dış ticaretin belirleyicilerini açıklarken daha çok ekonomik faktörlere odaklanmıştır. Ancak son zamanlarda ise politik ve sosyolojik faktörlerin dış ticaret üzerindeki etkisi de araştırılmaya başlanmıştır. Özellikle demokrasi ve dinin dış ticaret üzerine etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmalarda daha çok iki ülke arasındaki demokratik yakınlık ya da dini yakınlık dikkate alınarak aralarındaki ticaretin büyüklüğü ölçülmüştür. Ayrıca yöntem olarak genellikle dış ticaret ile ilgili çalışmalarda sıkça görülen yerçekimi teorisi kullanılmıştır. Çünkü iki ülke arasındaki fiziki uzaklık ve ülkelerin ekonomik büyüklükleri de ticaret hacmini etkilemektedir.

Dış ticaret ticari engellerin kalkmasıyla birlikte son 20 yılda hızlı bir gelişim ve değişim göstermiştir. Gelişmiş ülkeler ekonomik büyüklükte olduğu gibi dış ticarete de en ön sıralarda yer almaktadır. Ancak bu durum son 20 yılda gelişmekte olan ülkeler lehine değişmektedir. 1991 yılında en çok ihracat yapan ülkelerin başında ABD, Almanya ve Japonya gelmekteydi. İlk 20 ülkenin içinde çoğunluğu gelişmiş ülkelere ve özellikle de Avrupa devletlerinden oluşmaktaydı. FreedomHouse'un yayınladığı politik özgürlükler ve sivil haklar verilerine göre ise bu 20 ülkenin içinde Çin, Singapur, Meksika ve Suudi Arabistan dışında diğer ülkeler yüksek demokrasi değerlerine sahip ülkelerdi. Özellikle Çin en düşük demokratik değerleri olmasına rağmen 10. sıradaydı. 2001 yılında ise Çin en çok ihracat yapan ülkeler içinde 6. Sıraya yükselmiştir. Ayrıca bu yıl itibariyle ilk 20 ülke içine Malezya ve Rusya da girmiştir. Çin, Malezya, Rusya, Meksika ve Çin'in demokrasi değerleri diğer gelişmiş ülkelere göre halen çok düşük seviyededir. 2007 yılına gelindiğinde ise Çin artık Almanya'dan sonra en çok ihracat yapan 2. ülke düzeyine gelmiştir. Ancak demokratikleşme anlamında bir ilerleme kaydetmemiştir. 2007'de en çok ihracat yapan ilk 20 ülkenin içinde artık daha fazla gelişmekte olan ülkenin var olması göstermiştir ki son yıllara doğru dış ticaretteki avantaj geliştirmekte olan ülkeler doğru kaymaktadır. Ancak en çok ihracat yapan ülkeler arasına giren Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri(B.A.E.) ve Rusya gibi ülkelerin petrol ve doğalgaz ihracatçısı oldukları ve bu ürünlerin fiyatlarındaki artışın ülkelerin ihracat verilerinin artmasına neden olduğu göz ardı edilmemelidir. Tam demokratik bir rejime sahip olmayan ülkeler ekonomik ve ticari anlamda hızlı bir gelişme göstermiş

olsalar da demokratik bir rejime sahip ABD, Kanada, Japonya, Güney Kore ve bir çok Avrupa ülkesi dış ticarete en önemli ülkelerin başında gelmektedir. Toplam ticaret verileri de ihracat verilerindeki sıralamayla uyusmaktadır.

Dini açıdan ele alındığında ise yine en çok ihracat yapan ülkelerin çoğunluğunun Hristiyan toplumlardan oluştuğu görülmektedir. İlk 20 ülkeye bakıldığında Çin, Japonya, Kore ve Singapur'un Budist; Malezya, Suudi Arabistan, B.A.E.'nin de Müslüman ülkeler olduğu görülmektedir. Ancak Hollanda ve Kore gibi bazı ülkelere toplumun çoğunluğunun bir tanrı inancı dahi olmadığı öne sürülmektedir.

İslam ülkeleri içinde ise en çok ihracat ve ithalat yapan başlıca ülkeler Malezya, Suudi Arabistan, Endonezya, BAE, Türkiye, İran ve Kuveyt'tir. Özellikle petrol ve doğalgaz ihracatı Suudi Arabistan gibi bazı Ortadoğu ülkelerinin dış ticaretine olumlu yansımaktadır.

Demokrasi ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışma bulunmaktadır. Genel görüş demokratik ülkelerde ekonomik kısıtlamalar ve dolayısıyla dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar daha az olduğu için demokrasi ile dış ticaret arasında pozitif bir ilişki olduğudur. Bazı hükümetler ticari kısıtlamaları kullanarak kendilerine siyasi destek sağlamak isteyebilirler. Ancak politik sistemdeki demokratikleşme hükümetlerin bu stratejiyi kullanma şansını azaltmaktadır(Milner ve Kubota, 2005:1).

Bliss ve Russett(1998) yaptıkları çalışmada demokratik ülkelerin birbirleriyle daha çok ticaret yaptığı hipotezini test etmişlerdir. Çalışma 1962-89 ve 1972-89 yılları arasındaki periyodu kapsamaktadır. 14 önemli ihracatçı ülkenin 68 ülke ile yaptıkları ticaret dikkate alınmıştır. Çalışmada, demokrasi ölçütü olarak Jagers ve Gurr(1995)'un Polity III veri seti kullanılmıştır. Ayrıca dil, ihtilaf, müttefiklik, dışa açıklık, uzaklık ve GSYİH gibi diğer etkenler de incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre ortak demokratik yönetim şekli, ortak dilin konuşulması ve dışa açıklık etkenleri daha fazla dış ticaret hacmi ile uyusmaktadır.

Yine iki ülke arasındaki dış ticaret ilişkisini etkileyen faktörleri inceleyen bir çalışma da Morrow, Siverson ve Tabares(1998) tarafından yapılmıştır. 1907-1990 yılları arası dönemdeki önemli güçler arasındaki ticari akımları incelemişlerdir. Yazarlar

çalışmada politikaların ticareti nasıl etkilediğini politik ilişkiler, demokrasi ve güvenlik başlıkları altında incelemişlerdir. Bu başlıklara göre ortaya konan hipotezlerden birine göre de daha fazla demokratikolan ülkeler arasında daha fazla ticaret akışı vardır. Çalışma sonucu göstermiştir ki demokrasinin ticaret akışı üzerinde pozitif etkisi vardır ve demokratik ülkeler arasında daha fazla ticaret akışı vardır.

Mansfield vd. (2000) yaptıkları çalışmada ülkelerin rejim tiplerinin ticaret üzerindeki etkisini 1960-1990 yılları arası dönemi dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışmaya göre demokratik ülkeler arasındaki ticari engellerin demokratik olmayan ülkelere kıyasla daha az olmaktadır. Çalışma sonucunda da buna paralel olarak iki demokratik ülke arasındaki ticaretin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre ülkenin rejim şekli dış ticareti etkilemektedir.

Mehanna(2003) yaptığı çalışmada politika ve kültürün Ortadoğu ticareti üzerindeki etkisini 1996-1999 dönemini dikkate alarak 33ülke için incelemiştir. Politik etkiler için ülkelerin politik özgürlükleri dikkate alınmıştır. Bu konuda Freedom House'dan faydalanılmış ve ülkeler özgür, yarı özgür ve özgür olmayan şeklinde 3 farklı tipte kategorize edilmiştir. Çalışmada ayrıca din ve dil faktörleri de kültürel etkileri ölçmek için kullanılmıştır. Ancak regresyon analizlerinde politik özgürlüklerin etkisi pozitif olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Demokrasinin iki ülke arasındaki ticarete olan etkisini inceleyen en kapsamlı çalışmalardan biri de Lim ve Decker(2007)'in 1948-1999 dönemini ve 217 ülkeyi içeren panel veri çalışmasıdır. Yine bu çalışmada da yerçekimi teorisi kullanılmıştır. Demokrasi değişkeni olarak Marshall veJaggers(2003)'dan alınan Polity IV veri seti kullanılmıştır. Çalışma demokratik ülkelerin daha çok mu ticaret yaptığı sorusuna evet yanıtını bulmuştur.

Demokratikleşmenin dış ticarete olan etkisini yerçekimi teorisi ilke inceleyen bir diğer araştırmacı da Yu(2010)'dur. Yu(2010) yaptığı çalışmada 157 IMF üyesi ülkenin 1962-1998 dönemini kapsayan panel veri setini kullanmıştır. Dış ticaret verisi olarak karşılıklı toplam ticaret yerine sadece ithalat verileri kullanılmıştır. Demokrasi verisi için Marshall ve Jaggers(2002)'dan alınan Polity IV veri seti kullanılmıştır. Çalışmanın

sonuçlarına göre diğer çalışmalarla benzer şekilde demokratikleşmenin dış ticareti arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.1:Demokrasi-Dış Ticaret ile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları

Makale	Yıllar	Ülke sayısı	Sonuç
Bliss ve Russett (1998)	1962-1989 1972-1989	14ülkenin 68 ülke ile dış ticareti	Ortak demokratik yönetim şekli (+) etkiliyor
Lim ve Decker (2007)	1948-1999	217	Demokratik ülkeler daha çok ticaret yapıyor
Mansfield v.d. (2000)	1960-1990		İki demokratik ülke arasında ticaret daha fazla
Mehanna (2003)	1996-1999	33	Politik özgürlükler (+) etkiliyor ama anlamlı değil
Milner ve Kubota (2005)	1970-1999	179	(+)
Morrow, Siverson ve Tabares (1998)	1907-1990		Daha demokratik ülkeler arasında daha fazla ticaret var
Yu (2010)	1962-1998	157	Demokratikleşme dış ticareti arttırıyor

Dinin dış ticaret üzerine etkisini inceleyen çalışmalar çok fazla olmamakla beraber ülke bazında bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Guo(2004) yaptığı çalışmada içinde dinin de bulunduğu kültürel faktörlerin dış ticarete olan etkilerini incelemiştir. Çalışmada sadece Çin ve ABD'nin diğer ülkeler ile olan ticaretini dikkate almıştır. 1987 ve 1997 olmak üzere iki baz yılı dikkate alarak yaptığı çalışmada çekim teorisini kullanarak dil ve dinin ABD ile diğer ülkeler ve Çin ile diğer ülkeler arasındaki ticareti nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Amprik sonuçlara göre dinin dış ticareti geriletici etkisi Çin'de ABD'ye göre daha anlamlı çıkmıştır. İhracat ve ithalat açısından ayrı ayrı bakıldığında ise farklı dine mensup olma ABD'nin ihracatını Çine göre daha fazla geriletiyor. Ancak tersine Çinin ithalatını daha çok geriletiyor.

Daha önce demokrasinin dış ticaret üzerine etkisinden de bahsedilen Mehanna(2003)'ya ait çalışmada Ortadoğu ülkelerinin dış ticaretini etkileyen politik ve kültürel faktörleri anlatılmaktadır. Bu çalışmada dinin de etkisi incelenmiştir ve sonuç olarak İslam ülkelerinin diğer dine mensup ülkelere göre çok daha az ticaret yaptığı görülmüştür.

Lewer ve Berg(2007) dini birlikteliğin dış ticaret üzerindeki olumlu etkisi hipotezini 84 ülkenin 1998 yılı karşılıklı dış ticaret verilerini kullanarak yer çekimi teorisi yöntemi ile test etmiştir. Çalışma sonucuna göre İslam ve Yahudi toplumları için ticaret yaptığı ülke ile aynı dini paylaşması karşılıklı ticareti etkilemiyor. Ancak Protestan, Budist, Konfüçyan, Hindu, Doğu Ortodoks Katolik dine mensup ülkelerde aynı dine sahip olmak karşılıklı ticareti artırıyor. Roman Katolik dine mensup ülkeler için ise daha az ticaret artışı söz konusudur.

3.2.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMALAR İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkeye portföy yatırımlarından farklı olarak fiziki anlamda kalıcı bir yatırımın yapılması özelliği taşıması nedeniyle ülkeler için tercih edilen ve arzulanan yatırım şeklidir. Başka ülkelere gelerek fabrika kurarak, mülk ve şirket satın alarak, şirketlere ortak olarak ya da yeni bir şirket kurarak o ülkeye sermaye akışı sağlayan çok uluslu şirketler geldiği ülkeler için çok önemli bir yatırım unsuru olmaktadır. Bu tip yatırımlar portföy yatırımları gibi kısa vadede geri dönüş imkanı olmayan uzun vadeli yatırımlardır. Bu gibi özelliklerinden dolayı doğrudan yabancı yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemi geçmişten bu yana hükümetler ve iktisatçılar tarafından vurgulanmaktadır. Ekonomik büyümeye ve işsizliğin azalmasına olan katkılarından dolayı özellikle ülke yöneticilerinin yani hükümetlerin öncelikleri arasında yer almaktadır. DYY'ler özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz sermaye ve üretim teknolojisindeki eksikliklerin giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. DYY'ler ile gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi yapılması imkanı da doğmaktadır. Yatırım için yetersiz sermayenin yanında araştırma ve geliştirme için de gerekli imkanların olmadığı ülkeler DYY'ler sayesinde bu imkanları sağlamaktadır. Her ne kadar bu ülkeler için DYY'lerin önemi bilinse de yeterli düzeyde yatırımcıyı ülkeye çekmekte sıkıntılar olabilmektedir. Bu tip ülkelere gelmeyi planlayan uluslararası firmalar için belli şartların oluşması gerekmektedir. Özellikle politik istikrar ve demokratik bir ortamın yatırım yapmak isteyen firmalar ve kuruluşlar için önemi kaçınılmazdır. Çokuluslu şirketler için demokrasi ve mülki hakların korunması kredibilitiyi sembolize ediyor. Demokrasiler kredibilitelerini, sağladıkları politik istikrar ve tutarlılık ile kazanıyorlar

(Pierpont,2007:13). Ayrıca Jakobsen ve De Soysa(2006) da çalışmalarında demokratik ülkelerin iyi düzenlenmiş rekabetçi bir pazarı olduğundan bahsetmektedir(Pierpont,2007:7). Çok uluslu şirketler için bu tip piyasalar riski daha az olan ve yatırım yapmak için daha çekici piyasalardır.

Pierpont(2007) çalışmasında 54 tane gelişmekte olan ve geçiş ülkelerinin 1986-1997 yılları arasındaki dönem verilerini kullanarak demokrasi ve mülki hakların o ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlara etkisini incelemiştir. İncelediği ülkeleri Asya, Doğu Avrupa, Latin Amerika, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve Alt Sahra Afrika'sı olmak üzere bölgelere ayırmıştır. Gelişmekte olan ülkeleri kişi başı gelirin en yüksek 10.000 ABD Doları olması kistasına dikkat ederek seçmiştir. Bağımlı değişken olarak ülkeye gelen kişi başı DYY'yi tercih etmiştir. Kontrol değişkenler olarak da piyasa büyüklüğünü belirtmek için GSYİH'yi, ekonomik gelişmeyi belirtmek için de kişi başı milli geliri tercih etmiştir. Diğer bir kontrol değişken olan dışa açıklığı da toplam ticaretin GSYİH'e bölünmesiyle elde ederek kullanmıştır. Ayrıca iç savaş riskini ve ekonomik istikrarı da kontrol değişkenler olarak kullanmıştır. Demokrasi değişkeni olarak ise önceki yazarların çalışmalarında kullandığı Polity IV veri setini kullanmıştır. Ayrıca mülki hakların etkisini incelemek için de Knack ve Keefer'in geliştirdiği ICRG'ye dayalı mülki haklar endeksini kullanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre Asya ülkelerinde demokrasideki gelişme kişi başı DYY girişini azaltıyor. Doğu Avrupa için ise demokrasinin kişi başı ülkeye gelen DYY'ye etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu görülüyor. Yine Latin Amerika için pozitif etki görülmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için ise çok az ve çok fazla demokratikleşmiş ülkelerin DYY'yi ülkeye çekmekte zorlandığı ancak ortalama demokrasiye sahip ülkelerin ise daha fazla DYY çektiği sonucu görülmektedir. Yani bir anlamda demokrasi ve DYY arasındaki ilişki grafiksel olarak ters U şeklindedir. Alt Sahra Afrikası ülkelerin içinde ise ortalama demokrasiye sahip ülkeler en yüksek DYY akışına sahiptir.

Cho ve Nieman(2008) sundukları çalışmada demokrasinin DYY'yi artırıp artırmadığını sorgulamışlardır. Çalışmada 90 ülkenin 1975-2003 yılları arasındaki verilerini kullanmışlardır. Ancak çalışmada soğuk savaş sonrasındaki yeni gelişmelerin etkisini görebilmek açısından 1992-2003 yılları arasında ayrı bir çalışmada yapılmıştır. Bu çalışmada da bağımsız değişken olarak DYY kullanılmıştır. Li ve Resnick(2003) ve

Jakobsen ve Desoysa(2006)'nın yaptığı çalışmalarda net DYY girişi kullanılırken Jensen(2003) Net DYY girişini GSYİH'nin yüzdesi olarak kullanmıştır. Bu çalışmada ise bunlara ek olarak toplam DYY girişini de kullanarak üç farklı bağımlı değişken ile modelleme yapmıştır. Yine bu çalışmada önceki çalışmaların kullanıldığı Polity IV veri seti demokrasi ölçümünde kullanılmıştır. Ayrıca Polity IV verisinin sağlamlığını test etmek için Freedom House Endeksi Polity IV verisinin yerine kullanılmıştır. Sonuçta iki veri setinin de benzer olduğu görülmüştür. Kontrol değişkenler olarak da satınalma gücü paritesine göre GSYİH, kişi başı GSYİH, büyüme oranı, dış ticaretin GSYİH'ye olan yüzdesi, hükümet harcamalarının GSYİH'ye oranı, birincil ihracatın GSHİH'ye oranı verileri kullanılmıştır. Ayrıca petrol üreten ülkeleri ve sermaye giriş kontrolü olan ülkeleri de kukla değişken olarak kullanılmıştır. Ayrıca döviz kuru dalgalanmaları ve dünyadaki toplam DYY girişini de kontrol değişkenler olarak alınmıştır. Çalışma sonucunda bütün dönem için pozitif bir ilişki bulunamadı. Ancak, soğuk savaş sonrası dönem için kurulan 3 modelden ikisinde demokratikleşmedeki artışın DYY girişini artırdığı sonucuna varılmıştır.

Demokrasi ile DYY'ler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışma da Busse(2003)'ye aittir. Çalışmasında 1972-2009 yılları arasında 69 gelişmekte olan ülke verisini kullanarak demokrasinin kişi başı DYY girişine olan etkisini ölçmüştür. Demokrasi verisi için Freedomhouse'ın politik haklar ve sivil özgürlükler veri setlerini kullanmıştır. Diğer değişkenler için de milli gelir, büyüme oranı ve dışa açıklık verilerini kullanmıştır. Veriler ulaşılabilirliği ölçüsünde toplanmıştır. Çalışmada öncelikle 4'er yıllık ortalamaları kullanarak bir panel veri analizi yapmıştır. Sonuçta gelişmiş politik özgürlükler ve sivil haklar daha yüksek kişi başı DYY girişi ile ilişkilidir(Busse, 2003:14). Çalışmanın diğer bölümünde ise 1972-1979, 1980-1989 ve 1990-1999 yıllarının ortalamalarını alarak kesit analizi yapmıştır. Buradan da 70'ler,80'ler ve 90'lar dönemlerini incelemiştir. Sonuç olarak 70'lerde DYY ile demokrasi arasında ilişki olmadığı ancak 90'larda olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür.

Ponce(2010) yaptığı çalışmada DYY'leri çekmek için ülkelerin politik ve sivil özgürlüklerindeki gelişmenin ne kadar etkin olduğunu ölçüyor. Çalışmasında Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1991-2003 yılları arasındaki verilerini kullanıyor. Bağımlı değişken olarak DYY girişlerini ülke GSYİH'sinin yüzdesi olarak alıyor.

Bağımsız değişkenler ise kişi başı gelir, enflasyon oranı, dış açık, küresel DYY, ideoloji, okuma yazma oranı, çoğunluğu kullanıyor. Ayrıca Doğu Avrupa Ülkeleri için de kukla değişken koyuyor. Çalışma sonucunda sivil özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımlara pozitif ancak azalan getiri yani ters u şeklinde etkisinin olduğu sonucuna varıyor. Belli bir demokrasi düzeyinden sonra doğrudan yabancı yatırımlar olumsuz etkileniyor.

Adam ve Filippaios(2007), yabancı yatırımlarda sivil ve politik özgürlüklerin etkisini incelemişlerdir. Çalışmada Amerikan çokuluslu şirketlerin OECD ve dışındaki ülkelere yaptığı yatırımları dikkate almıştır. 1989-1997 yılları arasında 105 ülke verisini kullanarak yaptıkları çalışmada sivil ve politik özgürlüklerin farklı etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Tüm ülkeler dikkate alındığında, sivil özgürlüklerin artışı ile yatırımlar arasında negatif ilişki vardır. Ancak OECD ülkeleri için bu pozitif iken OECD ülkeleri dışındakiler için negatiftir. Yani gelişmiş ülkelerde sivil özgürlüklerin artışı yabancı yatırımlara olumlu etki ederken gelişmemiş ülkeler için tam tersi söz konusudur. Ancak, politik özgürlüklerin etkisine bakıldığında politik özgürlüklerdeki artış yabancı yatırımları olumlu etkilemektedir.

Yang(2008) yaptığı geliştirmekte olan ülkeler için yaptığı çalışmada demokrasi ile DYY arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada 1983-2002 yılları arasındaki dönem dikkate alınarak 134 ülke verisi kullanılmıştır. Çalışmada ülkelerin demokrasilerini ölçen veri olarak PACL ve Polity IV olmak üzere iki tip veri seti kullanmıştır. Çalışma sonucunda demokrasi ile DYY arasında sistematik bir ilişkiye dair kanıt bulunamamıştır.

Yine politik rejimler ile DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan biri de Jensen(2003)'e aittir. Çalışmasında 114 ülke için demokrasinin DYY'yi ülkeye çekmekteki etkisini yatay kesit ve panel regresyon yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. Demokrasi verisi için Jagers ve Gurr(1998)'dan aldığı Polity III veri setini kullanmıştır. Bu veriye göre ülkeler -10'dan 10'a kadar (otokratik bir rejimden demokratik rejime doğru) derecelendirilmiştir. Analiz içinde diğer DYY belirleyicileri olarak da market büyüklüğü, gelişmişlik düzeyi, büyüme, dış ticaret, bütçe açığı,

hükümet harcamaları etkenlerini de dikkate almıştır. Sonuçta demokratik ülkelerin daha çok DYY çektiği sonucuna varılmıştır.

Bazı görüşler de çok uluslu şirketlerin politik ve sivil özgürlüklerin daha az olduğu politik baskıların fazla olduğu ülkeleri daha cazip görerek yatırım yaptığını savunmaktadır. Harms ve Ursprung(2002) da politik baskıların DYY'yi artırdığına dair görüşleri test etmek için yaptıkları çalışmada çapraz kesit ve panel regresyon analizi yöntemlerini kullanmışlardır. 1989-1997 yılları arasındaki veriler dikkate alınarak yapılan çalışmada Freedomhouse'un yayınladığı politik haklar ve sivil özgürlükler endeksini kaynak olarak kullanmışlardır. Sonuç olarak, çokuluslu şirketlerin politik ve sivil hakları göz ardı edilen işçilerin olduğu ülkeleri seçtiği görüşünün aksine bireysel özgürlüğün DYY'leri çektiği görülmüştür.

Li ve Resnick(2003) yaptıkları çalışmada 1982-1995 yılları arası 53 gelişmekte olan ülke için demokrasinin DYY'ye olan etkisini incelemiştir. Çalışmada standart hataları düzeltilmiş panel verileri(PCSE) tahmin yöntemini kullanmıştır. Sonuç olarak demokrasi mülkiyet haklarının korunmasını arttırarak DYY girişini teşvik etmektedir ancak demokrasideki gelişmenin doğrudan etkisi negatiftir.

Tablo 3.2: Demokrasi-DYY ile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları

Makale	Yıllar	Ülke Sayısı	Sonuç
Adam ve Filippaios (2007)	1989-1997	105	Sivil özgürlükler için Tüm ülkeler(-), OECD(+), OECD Dışı(-) Politik özgürlükler için (+)
Addison ve Hashnati(2003)	1970-1999	110	(+)
Asiedu ve Lien (2011)	1982-2007	112 gelişen	Eğer doğal kaynakların ihracattaki payı fazla ise demokrasi DYY'yi (-), payı az ise (+) etkiliyor
Blanton ve Blanton (2007)	1980-2003		(+)
Busse (2003)	1972-2009	69 gelişmekte olan ülkeler	1970'ler ilişki yok 1990'lar (+)
Cho ve Nieman (2008)	1975-2003 1992-2003	90	Soğuk Savaş sonrası dönem için (+)
Guerin ve Manzochi (2009)	1992-2004	14 gelişmiş 24 gelişen	Gelişmiş ülkelere gelişen ülkelere DYY akışını (+) etkiliyor.
Harms ve Ursprung (2002)	1989-1997	65 gelişmekte olan ülkeler	(+)
Jensen (2003)		114	(+)
Li ve Resnick (2003)	1982-1995	53 gelişen ülke	Mülkiyet hakları üzerinden (+) Doğrudan(-)
Mathur ve Singh (2013)	1980-2000	29 gelişmekte olan ülkeler	(-)
Pierpont (2007)	1986-1997	54 gelişmekte olan ülkeler	Asya(-) Doğu Avrupa(+)
Ponce (2010)	1991-2003	11 Latin Amerika, 15 doğu Avrupa ülkesi	Ters u şeklinde
Yang (2007)	1983-2002	134	Sistematik bir ilişki yok

Dinin ekonomiye etkisini inceleyen çalışmalar önceki bölümlerde bahsedilmişti. Ancak çalışmaların çoğu dinin ekonomik gelişmişlik ve büyüme üzerine etkisini incelemekteydi. Doğrudan yabancı yatırımlar gibi daha spesifik bir alana olan etkisini inceleyen yeterince çalışma olduğunu söylemek mümkün değil. Din ile DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da çoğunlukla dinin ekonomi ve dış ticaret üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalara dayandırılmaktadır. Ayrıca din ile DYY arasında direk ilişki kurmaktansa dinin toplum ve kurumlar üzerindeki etkisini ortaya koyarak bir bağlantı kurulmuştur. Özellikle dinin “güven” üzerindeki etkisi dikkate alınmıştır.

Guiso ve diğ.(2009) dini benzerliklerin güven üzerinde dini benzerlik olmayanlara kıyasla pozitif etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca dinin bir toplumda insanların benzer ahlaki değerler ve davranışları sergilemesini sağladığı düşüncesiyle aynı dine mensup farklı toplumlar arasında kültürel yakınlıkve güven ilişkisi artıyor(Hergueux,2012:5).

Hergueux(2012) dinin DYY'ye olan etkisini incelemek için yaptığı çalışmada 27 OECD ülkesi ile 190 ülke arasındaki karşılıklı DYY stoğu 2006 verilerini dikkate almıştır. Çalışmada yerçekimi teorisini kullanmıştır. DYY'ye etki eden değişkenler olarak dini benzerlikler, dil, uzaklık, sömürge ilişkisi ve sınır komşuluğunu kullanmıştır. Çalışma sonucunda iki ülke arasındaki hem dini benzerlikteki artış hem de dini benzerlikteki farklılaşma DYY'yi artırıyor. Ancak dinin farklılaşmanın daha fazla etkin olduğu görülüyor. Bu çelişkili sonucu ise şu şekilde açıklamaktadır. Görece olarak daha düşük kalitede kurumlara sahip ülkelerde dini benzerlik DYY'yi teşvik etmektedir ve tersi de dini farklılıklar için geçerlidir (Hergueux,2012:17).

3.3. BÜYÜME İLE DİN VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Din ve demokrasinin ekonomiye etkilerini inceleyen çalışmalarda genellikle bu değişkenlerin ekonomik büyüme ve kişi başı gelire etkisi incelenmiştir. Özellikle ekonomik gelişmenin en önemli göstergesi sayılan kişi başı gelire demokrasinin ve dinin etkisinin nasıl olduğuna dair araştırmalar son yıllarda artış göstermiştir. Bazı çalışmalarda ekonomik büyümenin demokrasiye etkisinin olup olmadığı ya da hangi yönde bir ilişki olduğu incelense de demokrasinin ekonomik büyümeye olan etkisini dolaylı ya da doğrudan inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

Helliwell (1994) çalışmasında demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki yönlü inceleyen araştırmacılarıdır. Çalışmasında 125 ülkenin 1960-85 yılları arasındaki kesit alan(cross-section) ve havuzlanmış toplu veriler(pooled data) kullanmıştır. Ancak çalışmasında zaman serilerini değil ortalama değerleri dikkate almış ve En Küçük Kareler(EKK) yöntemini kullanmıştır. Bağımlı değişken olarak ülkelerin 1986 yılındaki kişi başı reel gelirin logaritmasını almış ve 1960 verisinden çıkarmıştır. Bağımlı değişkenler olarak da demokrasi için Bollen 1960 endeksini kullanmıştır. Ayrıca 1960 yılındaki yatırım oranını ve yine 1960 yılındaki okullaşma

oranlarını da açıklayıcı değişken olarak kullanmıştır. Çalışmada yüksek gelir seviyesindeki ülkelerin daha demokratik yönetimi olduğu sonucuna varmış ancak bunun tersi olan demokrasinin ekonomiye etkisini negatif olduğunu bulmuştur. Ancak sonuç anlamlı seviyede çıkmamıştır.

Sirowy ve Inkeles (1990) çalışmasında demokrasinin büyümeye etkisini üç perspektife ayırmıştır. İlkinde, hızlı bir ekonomik büyüme için gereken politik uygulamaları gerçekleştirmek için otoriter bir rejim gerekir. İkincisinde demokratik rejimler de piyasayı genişletmekte ve ekonomik patlamayı sağlamakta otoriter rejimler kadar kapasitelidir. Üçüncü olarak da demokrasi ile ekonomik büyüme arasında sistematik bir ilişki yoktur (Helliwell, 1994:235-236).

Quinn ve Wooley (2001) de demokrasinin ekonomik performansı etkileyip etkilemediği sorusuna yanıt aramışlardır. Ancak diğer çalışmalardan farklı olarak sadece büyümeyi değil büyümedeki dalgalanmayı da dikkate almışlardır. Hipotez olarak da demokrasilerdeki ekonomik politikaların demokratik olmayanlara göre riskten kaçındığını, çünkü seçmenlerin risk almadığını ve dalgalanmalardan dolayı hükümeti cezalandırdıklarını saptamışlardır. Bu da ekonomik istikrarın demokrasinin derecesine bağlı olduğunu gösterir. Çalışma sonucu da hipotezlerini desteklemektedir.

Comeau (2003) demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında “Gastil Politik Haklar Endeksi”ni kullanmıştır. Politik Haklar endeksi ülkelere 1-7 arası değer vererek oluşturulmuştur. Çalışma 1972-89 yılları arasını ve 82 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışma sonucuna göre demokratik politik rejimler ekonomik refahı artırmada daha faydalıdır. Ancak rejim tipi ile büyüme arasında ters u şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki bulunmuştur. Yani demokratik haklardaki artış ile büyüme bir dereceye kadar pozitif ilişkili ancak bir seviyeden sonra tekrar tersine dönmektedir.

Tavares ve Wacziarg (2000) yaptıkları çalışmada demokrasinin hangi kanallardan büyümeye etkisi olduğunu dikkate almışlar ve ona göre ikisi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucuna göre demokrasi beşeri sermaye birikimini arttırarak ve gelir eşitsizliğini azaltarak büyümeyi desteklemektedir. Ancak yine demokrasi fiziki sermaye birikimi oranını düşürerek ve hükümet harcamalarının

GSMH'ye oranını arttırarak büyümeyi engellemektedir. Toplam etkiye bakıldığında ise demokrasi büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Heo ve Tan(2001)'ın 1950-1982 yılları arasında 32 ülkeyi kapsayan demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü inceleyen çalışmalarında Granger nedensellik testi yöntemini kullanmışlardır. Sonuca göre 11 ülke için büyümeden demokrasiye, 10 ülke için de demokrasiden büyümeye bir nedensellik vardır. Sekiz ülke için bir ilişki bulunamamıştır. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi belirleyen farklı etkenlerin de olması nedeniyle böyle bir karışık sonuç çıkmıştır(Heo ve Tan 2001:469).

Tablo 3.3: Demokrasi-Büyümeile İlgili Araştırmalar ve Sonuçları

Makale	Yıllar	Ülke sayısı	sonuç
Adelman ve Morris(1967)	1957-1962	74 az gelişmiş ülke	(+)
Alesina ve Rodrick(1994)	1960-1985	41	Anlamli değil
Barro(1996)	1960-1990	100	Politik özgürlüğün az olduğu yerlerde demokrasi artışı (+) etkiliyor Politik özgürlüğün Orta düzeyde olduğu yerlerde demokrasi artışı (-) etkiliyor
Baum&Lake(2003)	1967-1997	128	Dolaylı olarak (+) etkisi var
Bhalla(1997)	1973-1992	90	(+)
Comeau(2003)	1972-1989	82	(+), ayrıca ters u şeklinde.
De Haan ve Sierman(1995)	1973-1988, 1961-92	96	Anlamli değil
Dick(1974)	1959-1968	59	(+)
Feng(1997)	1960-1980	96	karışık
Helliwell(1994)	1960-1985	125	Anlamli bir ilişki çıkmamıştır
Leblang(1997)	1960-1969 1970-1979 1980-1989	70	(+)
Marsh(1988)	1973-1979	55 az gelişmiş ülke	Anlamli bir ilişki çıkmamıştır
Perotti(1996)	1960-1985	67	Anlamli bir ilişki çıkmamıştır
Persson&Tabellini(2007)	1960-2000	123	(+)
Przworski&Limongi(1997)	1950-1990	139	Demokrasilerde büyüme dengeli
Przworski ve diğ.(2000)	1950-1990	141	Anlamli değil ya da pozitif
Sloan ve Tedin(1987)	1960-1980	20 Latin Amerika ülk.	(-)
Weede(1993)	1980-1988	93 ülke	Anlamli değil

Barro ve McCleary(2003), Grier(1997), Noland(2005) ve Blum ve Dudley(2001)'in çalışmalarını dinin ekonomiye olan etkilerini inceleyen çalışmalardan bazıları olarak sayabiliriz. Barro ve McCleary(2003) cennet ve cehennem gibi dini inanışların insanlarda doğruluk, çalışma isteği gibi düşünceleri tetikleyerek ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığını ancak kliseye devam etmenin ise olumsuz etki yaptığını bulmuştur. Çünkü kiliseye bağlılığın ekonomik unsurların dini harcamalara yönelerek büyümeyi olumsuz etkilediğini öngörmüştür.

Grier (1997) de Kuzey ve Güney Amerika'daki İspanyol, Fransız ve İngiliz sömürgesi altındaki ülkelerin farklı ekonomik gelişmişlik seviyelerin nedenini sorgulamıştır. Sonuç olarak Katolik mezhepli İspanya sömürgesindeki ülkelerin Protestan mezhepli İngiliz Sömürgesindeki ülkelere farklı ekonomik gelişmeye sahip olduğunu görerek Protestanlık'ın ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmasında 1961-1990 yılları arasındaki verileri kullanmıştır.

Yine dinin ekonomik performansa etkisini inceleyen Noland(2005) da dine bağlılığın ekonomi üzerinde etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca İslam'ın da düşünülenin aksine ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemediğini söylemiştir.

Guiso ve diğ.(2003)'nin 66 ülkenin 1981-1984, 1990-1993 ve 1995-1997 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptığı çalışmada dinlerin ekonomik büyümeye yardım eden tutumlara etkisini incelemiştir. Buradan hareketle Hristiyanlık'ın ekonomik büyümeyi sağlamada etkili olan tutumları olumlu etkilediği sonucuna varmıştır. İslam için negatif bir ilişki bulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA

Uygulama aşamasında Doğrudan Yabancı Yatırım, Dış Ticaret ve Büyüme ayrı ayrı incelenmiştir. Her bir çalışmada kullanılan veriler, yöntem, ekonometrik uygulama ve ampirik sonuçlar ortaya konmuştur.

4.1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIÇİN UYGULAMA

4.1.1.Veri

Çalışmada sosyokültürel ve politik faktörlerin dış ticaret ve DYY üzerine etkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Her iki incelemede de 71 ülkenin 1994-2007 yılları arasındaki 14 yıllık verileri kullanılmıştır. Kullanılan ülke verileri ve yıllar verilerinin elde edilebilirliğine bağlı olarak seçilmiştir. Ayrıca verilerin logaritmik değerleri kullanılacağı için negatif değerli verilerin olmamasına dikkat edilerek ülkeler seçilmiştir. Ülkelerin listesi ek.3'te verilmiştir.

Öncelikle, din faktörünün verileri ülkedeki en çok inanılan dine göre belirlenmiştir. Din olarak İslam, Hristiyanlık ve diğer dinler şeklinde ayırım yapılmış ve kukla değişken kullanılmıştır. Örneğin, İslam inancına sahip ülkeler için İslam kukla değişkeni 1 değerini almış, Müslüman olmayan ülkeler için 0 değerini almıştır. Aynı şekilde Hristiyan ve diğer dinler kukla değişkenleri için de aynı yöntem uygulanarak üç ayrı din kukla değişkeni için seriler oluşturulmuştur.

Ülkelerin demokratik düzeylerini ölçmede kullanılan en önemli referanslardan biri de Freedomhouse adlı bağımsız kuruluşun sunduğu verilerdir. Demokrasi değişkeni için iki ayrı veri kullanılmıştır. Freedomhouse'dan alınan veriler politik haklar(PR) ve sivil özgürlükler(CL) endeksleridir. Bu iki veri kullanılarak ülkelerin ne kadar demokratik yapıya sahip oldukları hakkında fikir elde edilebilmektedir. Bu endeksler ek:4 ve ek:5'te belirtilen soruların cevapları kullanılarak oluşturulmaktadır. Bu veriler

1-7 arasında değer almakta olup, 1'e yaklaştıkça o ülkede politik haklar ve sivil özgürlüklerin iyileştiğini; 7'ye yaklaştıkça ise kötüleştiğini göstermektedir.

DYY verisi için literatürde temel olarak ülkeye giren net yabancı yatırımlar kullanılmıştır. Net DYY'ler, yabancı yatırımcıların o yıl içinde ülkeye getirdiği toplam yatırımların o yıl içinde ülkeden çektiği toplam yatırımlardan çıkarılmasıyla bulunmuştur. Bazı ülkeler için bu veri bazı dönemlerde negatif değer alabilmektedir. Bu da net yatırımın dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Ponce(2010) ve Bütthe ve Milner(2008) çalışmalarında DYY'nin GSYİH'ne yüzde oranını kullanmışlardır. Ancak Busse(2003), Chakrabarti(2001) ve Pierpont(2007) yaptıkları çalışmalarda kişi başı net DYY girişlerini dikkate almışlardır. Bu çalışmada da kişi başı DYY verisi kullanılması uygun görülmüştür. UNCTAD'ın yayınladığı kişi başı DYY verileri kaynak olarak kullanılmıştır.

DYY'leri etkileyebilecek farklı etkenler de kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Bu değişkenler belirlenirken DYY'lerin belirleyicilerini açıklayan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Ekonomik gelişmenin göstergesi olarak büyüme oranı(GROWTH) kullanılmıştır. Ülkelerin ekonomik gelişmesi yabancı yatırımcıların ülke ekonomisinin geleceği hakkında bilgi edinmesinde bir gösterge olarak kullanılabilir. Yüksek büyüme oranına sahip ülkelerin daha çok DYY çekmesi beklenir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı(UNCTAD)'ın yayınladığı ortalama büyüme oranı verileri kaynak olarak kullanılmıştır.

Dışa açıklık oranı(OPEN) da ülkenin dış ticaretinin ekonomisindeki önemini ortaya koymaktadır. Dışa açıklık oranı ülkenin ihracat ve ithalat toplamalarının GSYİH'a bölünmesiyle elde edilir. Bilindiği gibi yabancı yatırımcılar bir ülkeye yatırım yaparken sadece o ülkeyi değil o ülkenin ihracat yaptığı diğer ülkeleri de ürünleri için bir pazar potansiyeli olarak dikkate alır. Dışa açıklığı yüksek olan bir ülke hem ürettiğini dışarıya satabilme gücü olduğunu hem de dışarıdan satın alma gücü olduğunu gösterir. Bu tarz ülkeler yatırımcılar için daha cazip hale gelmektedir. Bu sebeple aralarında pozitif bir ilişki olması beklenir. Dışa açıklık oranının hesaplanması için Dünya Ticaret Örgütü'nün resmi internet sitesinden alınan ihracat ve ithalat rakamları ile IMF'nin

Dünya Ekonomik Görünümü(WEO) veritabanından alınan ABD Doları bazlı cari fiyatlarla GSYİH rakamları kullanılmıştır.

Enflasyon oranı(ENFSON) da bir ülkenin ekonomisindeki istikrarı gösterme açısından önemlidir. Yüksek enflasyonlu ekonomilerde fiyat istikrarsızlığı aynı zamanda ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmekte ve yabancı yatırımcılar açısından güvenilir bir ülke olmaktan çıkmaktadır. Bu sebeple yüksek enflasyonlu ülkelerin daha az DYY çektikleri düşünülebilir. Veri seti olarak IMF'nin Dünya Ekonomik Görünümü(WEO) veritabanından alınan yılsonu enflasyon oranları kullanılmıştır.

Ekonomik istikrarın önemli ölçülerinden biri de finansal istikrardır. Her ne kadar DYY'ler kısa vadeli finansal yatırımlar olmasa da finansal varlıklarını serbest bir şekilde kullanabilmeleri veya aktarabilmeleri önemlidir. Finansal açıklık ölçüsü olarak Chin-Ito Endeksi(KAOPEN) kullanılmıştır. Bu endeks Menzie D. Chinn ve Hiro Ito adlı iki araştırmacının oluşturduğu ve ilk olarak Journal of Economic Development adlı dergide 2006 yılında yayınladıkları makalede tanıtılmıştır. Endeks IMF'nin yayınladığı bilgilere dayalıdır. Veri kaynağı olarak Chinn ve Ito(2006) ile Chin ve Ito(2008)'nun yayınladığı makaleler gösterilmektedir. Son olarak 2010 yılında endeks güncelleştirilmiştir ve çalışmada kullanılan veriler internet sitesinden alınmıştır. Finansal anlamda daha serbest olan ekonomilerin DYY'leri daha fazla çekmesi beklenir.

Ayrıca gelişmiş ülkeler için kukla değişken(DEVELOPED) kullanılmıştır. Bilindiği gibi gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere göre kişi başı geliri daha fazla olan ülkelerdir. Ayrıca bu ülkelerde ekonomi daha büyük ve istikrarlıdır. Teknoloji ve yetişmiş insan kaynağı oranı diğer ülkelere nazaran daha fazladır. Altyapı sorunları yoktur. Veriler de göstermektedir ki DYY'lerin uzun yıllar boyunca bu ülkelere daha fazla akmıştır. Hem siyasi hem de ekonomik anlamda istikrara kavuşmuş olan gelişmiş ülkelerin daha fazla DYY çekmesi beklenir. Gelişmiş ülkeler belirlenirken IMF'nin Dünya Ekonomik Görünümü(WEO) veritabanı dikkate alınmıştır.

Kullanılan veriler ve açıklamaları aşağıda gösterilmiştir.

FDI: Kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırımlar.(Logaritması alınmıştır).

GROWTH: Ortalama reel büyüme oranı yüzde(%) değeri

OPEN:Dışa açıklık oranı yüzde(%) değeri.(İhracat +İthalat)/gsyih. (Logaritması alınmıştır).

ENFSON: Yıl sonu enflasyon oranıyüzde(%) değeri

KAOPEN: Finansal açıklık endeksi

DEVELOPED: Gelişmiş ülkeler için kukla değişkeni. Gelişmiş ülkeler için 1 diğerleri için 0.

PR: Politik haklar. (1-7) arası değer almaktadır.

CL: Sivil özgürlükler. (1-7) arası değer almaktadır.

İSLAM: İslam dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

HRİSTİYAN: Hristiyan dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

OTHER: İslam ve Hristiyan dini haricinde Budizm, Hinduizm vb. inançların yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. Herhangi bir dine inanmayan ve Yahudi inancına sahip ülkeler de dahildir. Bu ülkeler için 1 diğerleri için 0.

Tablo 4.1’de çalışmada kullanılan değişkenler arası korelasyon değerleri verilmiştir. Bu değerlere göre kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırımlar ile sivil özgürlükler ve politik haklar endeksi negatif ilişkilidir. Ayrıca enflasyon ve İslam dini de negatif ilişkili çıkmıştır. Bu sonuçlara göre demokrasideki artış ile ülkeye giren yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki vardır. Ayrıca büyüme, ticari dışa açıklık, finansal açıklık ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile yabancı yatırımlar arasında pozitif korelasyon olduğu görülmektedir.

Tablo4.1: Değişkenler Arası Korelasyon

OTHER	HRİSTİYAN	ISLAM	CL	PR	DEVELOPED	KAOPEN	ENFSON	OPEN	GROWTH	FDI	Değişkenler
0,02	0,32	-0,37	-0,56	-0,46	0,53	0,60	-0,15	0,24	0,10	1,00	FDI
0,18	-0,21	0,08	0,11	0,14	-0,09	-0,03	-0,31	0,07	1,00		GROWTH
0,25	-0,17	-0,02	0,03	0,09	-0,01	0,06	0,08	1,00			OPEN
-0,05	-0,01	0,06	0,12	0,11	-0,08	-0,15	1,00				ENFSON
-0,01	0,31	-0,33	-0,51	-0,46	0,49	1,00					KAOPEN
0,11	0,27	-0,38	-0,53	-0,49	1,00						DEVELOPED
0,03	-0,64	0,67	0,94	1,00							PR
0,05	-0,63	0,65	1,00								CL
-0,28	-0,72	1,00									ISLAM
-0,47	1,00										HRİSTİYAN
1,00											OTHER

4.1.2.Yöntem

Çalışmada hem ülke hem de zaman boyutunu gösteren bir veri seti kullanılacaktır. Bu nedenle kullanılabilir ekonometrik yöntem olarak panel veri analizi uygun görülmüştür. Öncelikle politik haklar, sivil özgürlükler ve dinler için ayrı ayrı regresyon denklemleri oluşturulmuştur. Bu denklemler aşağıda belirtildiği şekildedir.

Denklem 1:

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GROWTH_{it} + \beta_2 OPEN_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 KAOPEN_{it} + \beta_5 DEVELOPED_{it} + \beta_6 CL_{it} + e_{it}$$

Denklem 2:

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GROWTH_{it} + \beta_2 OPEN_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 KAOPEN_{it} + \beta_5 DEVELOPED_{it} + \beta_6 PR_{it} + e_{it}$$

Denklem 3:

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GROWTH_{it} + \beta_2 OPEN_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 KAOPEN_{it} + \beta_5 DEVELOPED_{it} + \beta_6 ISLAM_{it} + e_{it}$$

Denklem 4:

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GROWTH_{it} + \beta_2 OPEN_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 KAOPEN_{it} + \beta_5 DEVELOPED_{it} + \beta_6 HRISTIYAN_{it} + e_{it}$$

Denklem 5:

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GROWTH_{it} + \beta_2 OPEN_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 KAOPEN_{it} + \beta_5 DEVELOPED_{it} + \beta_6 OTHER_{it} + e_{it}$$

Amprık çalışmaya başlamadan önce kullanılan değişkenlerin birim kök testleri yapılmıştır. Her bir değişkenin düzeyde durağan olup olmadığı Levin Chu test yöntemi ile test edilmiştir. Değişkenlerin birim kök testleri tablo 4.2’de belirtilmiştir. Buna göre veriler belirtilen olasılık değerleri içinde düzeyde durağan haldedir.

Tablo 4.2:DYY için Birim Kök Testleri

Değişken	İnd. intercept	İnd. İntercept&trend
OPEN	-5,22***	-12,81***
FDI	-5,69***	-11,44***
GROWTH	-14,51***	-16,65***
ENFSON	-263,49***	-207,26***
KAOPEN	-16,70***	-11,40***
CL	-9,44***	-7,30***
PR	-4,71***	-5,84***

*** %1 anlamlılık düzeyini ifade eder. Akaike bilgi kriteri(AIC) kullanılmıştır.

Kullanılan verilerde eksiklik olmadığı için dengeli panel veri analizi yöntemi ile tahmin yapılmaktadır. Ancak tahmin yapmadan önce panel veri analizinde hangi yöntemin kullanılacağına kara vermemiz gerekmektedir. Öncelikle panel veri modelinde birim ve zaman etkilerinin varlığını test etmemiz gerekmektedir. Eğer birim ve zaman etkileri bulunamaz ise klasik modelin geçerli olduğu öngörüsü ile model tahmin edilir. Ancak birim ve zaman etkilerinin var olduğu durumda klasik modelin kullanımı uygun olmadığı için sabit ya da rassal etki modellerinden biri tercih edilir. Bu tercihi yapmakta ise Hausman testi kullanılmaktadır.

4.1.3. Analiz

Öncelikle klasik modelin test edilmesi gerekmektedir. Klasik modelin testi için F testi, olabilirlik oranı testi(LR) ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı(LM) testleri yapılmıştır. Bu testlerde hipotezler şu şekilde kurulmaktadır:

$H_0: \mu_i=0$ (Tüm birim etkileri sıfıra eşit)

F testi için test istatistiği (70,919) serbestlik dereceli F dağılım tablosu ile karşılaştırılmaktadır. Olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Buna göre birim etkilerin sıfıra eşit olduğu H_0 hipotezi reddedilmektedir. Benzer şekilde LR ve LM testlerinin de verdiği olasılık oranı sonuçlarına göre birim etkilerin standart hataların sıfır olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmekte ve dolayısıyla birim etkinin var olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre klasik model uygun değildir.

Tablo 4.3: DYY için Birim Etkileri Testi

	F testi	LR testi(χ^2)	LM testi(χ^2)
Denklem 1	17,44***	562,78***	1837,09***
Denklem 2	18,11***	573,48***	1849,74***
Denklem 3	18,93***	599,71***	1955,52***
Denklem 4	17,83***	571,33***	1865,41***
Denklem 5	19,34***	612,05***	2003,95***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Klasik modelin uygun olmadığı ortaya çıktıktan sonra sabit etkiler tahmincisi ile tesadüfi(rassal) etkiler tahmincisiinden hangisinin kullanılmasının uygun olduğunun test edilmesi gerekmektedir. Bunun için en çok kullanılan yöntem Hausman(1978) spesifikasyon testidir. Panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır(Tatoğlu,2012:179). Bu testte;

Temel hipotez: Açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur.

Alternatif hipotez: Açıklayıcı değişkenler ile birim etki korelasyonludur.(Tatoğlu,2012:180).

Modeller için yapılan test sonuçları tablo 4.4’de belirtilmiştir.

Tablo.4.4: DYY için Hausman Test Sonuçları

	χ^2 değeri	χ^2 olasılık değeri
Denklem 1	3,13	0,6794
Denklem 2	8,34	0,1384
Denklem 3	7,12	0,1295
Denklem 4	4,58	0,3328
Denklem 5	5,32	0,2556

Her bir model için yapılan test sonuçlarında verilen χ^2 olasılık değerlerine göre H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç tesadüfi etkiler tahmincisinin kullanılmasını uygun kılmıştır.

Tablo 4.5’te belirtilen tesadüfi etkiler tahmincisi sonuçlarına göre değişkenlerin DYY’lere etkileri görülmektedir.

Tablo 4.5:DYY için Panel Veri Tesadüfi Etki Tahmin Sonuçları

	Denlem 1 katsayılar	Denlem 2 katsayılar	Denlem 3 katsayılar	Denlem 4 katsayılar	Denlem 5 katsayılar
GROWTH	0,051*** (6,88)	0,054*** (7,13)	0,055*** (7,21)	0,056*** (7,31)	0,055*** (7,23)
OPEN	0,961*** (6,96)	1,143*** (8,14)	1,146*** (8,10)	1,190*** (8,45)	1,192*** (8,30)
ENFSON	-0,001*** (-3,12)	-0,001*** (-3,05)	-0,001*** (-3,02)	-0,001*** (-3,04)	-0,001*** (-3,07)
KAOPEN	0,335*** (8,28)	0,396*** (9,67)	0,399*** (9,85)	0,392*** (9,67)	0,400*** (9,85)
DEVELOPED	0,988*** (3,30)	1,518*** (4,88)	1,455*** (4,47)	1,445*** (4,75)	1,748*** (5,64)
CL	-0,362*** (-7,50)				
PR		-0,072* (-1,66)			
ISLAM			-0,587* (-1,93)		
HRISTIYAN				0,840** (3,19)	
OTHER					-0,674* (-1,84)
CONSTANT	1,088* (1,73)	02,832 (-1,39)	-0,887 (-1,49)	-1,697*** (-2,79)	-1,215** (-2,07)

Not: olasılık değerleri; * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** %1 anlamlılık düzeyinde

Ancak, modellerde heteroskedastisite ve otokorelasyon sorunu olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle tesadüfi etkiler modelinde heteroskedastisite olup olmadığını sınamak için Tatoğlu(2012) Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı(LM) testi ile Levene, Brown ve Forsythe'nin testlerini önermektedir. Çalışmada Levene, Brown ve Forsythe'nin test yöntemi kullanılarak test yapılmıştır. Yapılan testlerin sonuçları tablo 4.6.'da gösterilmiştir. F testi olasılık sonuçlarına göre heteroskedastisite olduğu görülmektedir.

Tablo 4.6: DYY için Levene, Brown ve Forsythe'nin Heteroskedastisite Testi Sonuçları

	w_0	w_{50}	w_{10}
Denklem 1	4,134***	2,949***	3,630***
Denklem 2	3,846***	2,784***	3,405***
Denklem 3	3,836***	2,764***	3,357***
Denklem 4	3,825***	2,760***	3,350***
Denklem 5	4,078***	2,750***	3,339***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yapılan testlerin sonuçlarında olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Buna göre sonuçlar, $(w_0, w_{50}$ ve $w_{10})$ (70,923) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırılarak “ birimlerin varyansı eşittir” şeklinde kurulan hipotez reddedilmekte ve heteroskedastisite olduğu görülmektedir.

Ayrıca, tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını sınamak için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'nın Durbin Watson(DW) testi ile Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez(LBI) testleri kullanılmıştır. Test sonuçlarında elde edilen değerler kritik değer olan 2'den küçük ise otokorelasyon var diyebiliriz. Bunun yanı sıra Lagrange Çarpanı(LM) ve Düzeltilmiş Lagrange Çarpanı(ALM) testleri ile de modeller sınanmıştır. Bu testlerde otokorelasyon katsayısının sıfıra eşit olduğu ve hem birim etkinin hem de otokorelasyonun birlikte sıfıra eşit olduğu hipotezleri sınanmaktadır.(Tatoğlu,2012:227). Tablo 4.7'de sonuçları verilen testlere göre otokorelasyonun varlığı görülmüştür.

Tablo 4.7: DYY için Otokorelasyon Testleri Sonuçları

	DW	LBI	LM	ALM	LM(birleşik)
Denklem 1	0,867***	1,119***	701,99***	123,65***	1960,75***
Denklem 2	0,845***	1,100***	724,26***	132,49***	1982,22***
Denklem 3	0,844***	1,099***	734,99***	126,11***	2081,63***
Denklem 4	0,844***	1,099***	713,49***	125,87***	1991,27***
Denklem 5	0,844***	1,099***	714,32**	124,97***	2128,92***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tesadüfi etkiler yöntemi ile tahmin edilen modeller için birimler arası otokorelasyon sınaması da yapılmıştır. Bunun için Pesaran ve Friedman testleri kullanılmıştır. Buradan elde edilen ve tablo 4.8'de gösterilen olasılık değerlerine göre otokorelasyon yoktur şeklinde kurulan hipotez reddedilmiştir. Birimler arası korelasyon tespit edilmiştir.

Tablo 4.8: DYY için Birimler Arası Otokorelasyon Testleri Sonuçları

	Pesaran	Friedman
Denklem 1	28,041***	139,588***
Denklem 2	34,281***	168,325***
Denklem 3	35,137***	171,773***
Denklem 4	34,570***	168i904****
Denklem 5	34,316***	169,199***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Kurulan ekonometrik modelde görüldüğü üzere heteroskedastisite ve otokorelasyon sorunları bulunmaktadır. Bu durumda farklı bir tahmin yöntemi gerekmektedir. Bu konuda panel veri modellerinde, heteroskedastisite ve dönemsel ve uzamsal korelasyonu dikkate alan ilk çalışma Parks(1967) tarafından yapılmıştır

(Tatoğlu,2012:253). Parks, daha sonra Kmenta(1986) tarafından tanıtılan Olası Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) yöntemini önermiştir (Tatoğlu,2012:253). Buna göre modeller FGLS yöntemi ile tekrara tahmin edilmiştir.

Tablo 4.9:DYY için Panel Veri FGLS Yöntemi Tahmin Sonuçları

	Denklem 1 Katsayılar	Denklem 2 katsayılar	Denklem 3 katsayılar	Denklem 4 katsayılar	Denklem 5 katsayılar
GROWTH	0,0399*** (4,09)	0,0507*** (4,55)	0,055*** (4,97)	0,049*** (4,23)	0,0399*** (5,06)
OPEN	1,177*** (7,03)	0,618*** (4,17)	0,602*** (3,77)	0,647*** (3,83)	0,806*** (15,20)
ENFSON	-0,0014*** (-8,41)	-0,0015*** (-11,57)	-0,0015*** (-11,03)	-0,0013*** (-9,46)	-0,001*** (-6,47)
KAOPEN	0,492*** (9,09)	-0,549*** (8,87)	0,596*** (8,56)	0,608*** (9,03)	0,475*** (14,33)
DEVELOPED	0,448** (2,35)	0,661** (2,03)	1,052*** (4,00)	0,986*** (3,89)	1,600*** (10,25)
CL	-0,272*** (-6,04)				
PR		-0,272*** (-4,01)			
ISLAM			-1,068*** (-3,77)		
HRISTIYAN				1,180*** (4,77)	
OTHER					-0,513*** (-2,74)
CONSTANT	-0,231 (-0,28)	1,933** (2,35)	1,119 (1,45)	0,006 (0,01)	0,382** (1,63)

Not: olasılık değerleri; * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** %1 anlamlılık düzeyinde

Modelin genel anlamlılığını sınavan Wald istatistiği anlamlı çıkmıştır. Sivil özgürlükler, politik haklar ve din faktörleri için kullanılan değişkenlerin katsayı işaretlerinde rassal etki model sonuçları ile karşılaştırıldığında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

4.2. DIŞ TİCARET İÇİN UYGULAMA

4.2.1. Veri

Bu bölümde bir ülkede Demokrasi ve dini inanışların Dış Ticaret'in önemine etkisi incelenmektedir. Önceki bölümde belirtildiği gibi yine 1994-2007 yılları arasındaki 71 ülkenin veri seti kullanılmıştır. Demokrasi ve din faktörleri için aynı değişkenler kullanılmıştır. Kontrol değişkenler olarak ise farklı değişkenler kullanılmıştır. Çünkü DYY ile Dış ticarete etki eden değişkenler farklılık göstermektedir. Bu değişkenlere geçmeden önce belirtilmesi gereken bir konu bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışma literatürde belirtilen çalışmalardan farklılık göstermektedir. Çünkü geçmiş çalışmalar belli bir ülkeyi ya da ülkeleri referans alarak yapılmaktaydı. Bu çalışmalarda genellikle dış ticarete sıklıkla kullanılan Yerçekimi teorisi kullanılmaktaydı. Bu teoride ekonomik büyüklük ve ülkeler arasındaki fiziki uzaklık iki temel değişken olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise bir ülke yerine tüm ülkelerin dış ticarete verdiği önem ve dış ticaretin ülke ekonomisindeki önemi dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Bu yüzden bağımlı değişken olarak dışa açıklık göstergesi kullanılmıştır. Dışa açıklık göstergesi her bir ülkenin toplam dış ticaretinin(ihracat + ithalat) GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmektedir. Bu oran dış ticaretin ülke ekonomisindeki önemini ortaya koymaktadır.

Kontrol değişkenler olarak ise Ekonomik büyüme, enflasyon, doğrudan yabancı yatırımlar, nüfus ve Dünya Ticaret Örgütü üyeliği kullanılmıştır.

Ekonomik büyüme ile dış ticaret arasında pozitif bir ilişki vardır. Ekonomideki büyüme ülke içindeki üretimin arttığını göstermekte ve bu üretim artışı da ihracatı arttırmaktadır. Aynı zamanda büyüme ile alım gücü artmakta ve ithal ürünlere talep artmaktadır.

Enflasyon ile dış ticaret arasında her ne kadar doğrudan ilişki olduğu düşünülme de enflasyonun tüketimi arttırdığı söylenebilir. Yüksek enflasyon oranları beklenen enflasyonu da etkilemektedir. Fiyatlardaki artış beklentisi tüketimi erkene çekmektedir. Ayrıca enflasyondaki artış döviz kurunun da artması beklentisi yaratır. Bu da ithal ürünlerin fiyatlarında artışa neden olur. Rasyonel bir tüketici fiyatlarının artması

beklenen bir ürünü daha ucuza almak için daha erken davranır. Bu sebeple enflasyonun dış ticaret ile pozitif bir ilişki içinde olması beklenir.

DYY'ler bilindiği gibi ülke içindeki üretimi arttırmaktadır. Bu üretim sadece ülke içindeki talebe karşı değil aynı zamanda ihracat amaçlı da yapılmaktadır. Bunun en önemli örneğini Türkiye'de fabrika kuran yabancı otomotiv şirketlerinde görebiliriz. Ayrıca yatırımlardaki artış hammadde ve benzeri ürünlerin ithalatını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yabancı yatırımların da dış ticareti arttırıcı bir etkisi olacaktır.

Nüfusun dış ticarete etkisi kaçınılmazdır. Nüfusun yüksek olması talebinde yüksek olmasını beraberinde getirir. Bunun dış ticarete özellikle ithalatı olumlu etkilemesi beklenir. Ancak, yüksek nüfus iç talebin de yükselmesine neden olur ve üretimin önemli bir kısmının ülke içinde satılmasını sağlar. Bu da ihracata olumsuz etki yapabilir. Bu sebeple nüfusun dış ticarete olan etkisinin negatif olarak çıkması şaşırtıcı olmaz. Ülkelerin yıllara göre nüfus verileri IMF'nin WEO veritabanından alınmıştır.

Bilindiği gibi dış ticarete ülkeler birçok engel koyabilmektedir. Ancak küreselleşme ile birlikte serbest ticaret anlayışı artmıştır. Ülkeler hem bire bir hem de toplu şekilde ticari antlaşmalar yapmakta gümrük engellerini kaldırmaktadır. Küresel anlamda en geniş ticari antlaşma olarak Dünya Ticaret Örgütü(WTO)'nü görebiliriz. Dünya ticaret örgütüne üye olan ülkelerin dış ticarete daha az kısıtlamalar koyduğu göz önüne alınırsa bu örgüte üye olan ülkelerin daha çok ticaret yapabildikleri düşünülebilir. Bu açıdan Dünya Ticaret Örgütü'nün ülkelerin dış ticaretine olumlu katkı yapması beklenir. Ancak günümüzde birebir antlaşmalar ve AB, NAFTA gibi toplu ticaret antlaşmaları daha fazla önem arz etmektedir. Bu nedenle Dünya Ticaret Örgütü'nün anlamlı bir etkisinin olup olmayacağı tartışmalıdır. WTO üyeleri, kuruluşun resmi internet sitesinden üyelik tarihleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

Kullanılan veriler ve açıklamaları aşağıda gösterilmiştir.

OPEN: Dışa açıklık oranı yüzde(%) değeri.(İhracat +İthalat)/gsyih. (Logaritması alınmıştır).

FDI: Kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırımlar.DYY/nüfus. (Logaritması alınmıştır).

GROWTH: Ortalama reel büyüme oranı yüzde(%) değeri

ENFSON: yıl sonu enflasyon oranıyüzde(%) değeri

WTO: Dünya Ticaret Örgütü'ne üye ülkeler kukla değişkeni. Üye ülkeler için 1 diğerleri için 0.

LPOP: Ülke nüfusu.(Logaritması alınmıştır).

PR: Politik haklar. (1-7) arası değer almaktadır.

CL: Sivil özgürlükler. (1-7) arası değer almaktadır.

ISLAM: İslam dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

HRISTIYAN: Hristiyan dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

OTHER: İslam ve Hristiyan dini haricinde Budizm, Hinduizm vb. inançların yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. Herhangi bir dine inanmayan ve Yahudi inancına sahip ülkeler de dahildir. Bu ülkeler için 1 diğerleri için 0.

Tablo 4.10'da bu çalışma için kullanılan değişkenler arası korelasyon değerleri verilmiştir. Buna göre dışa açıklık oranı kişi başı doğrudan yabancı yatırımlar, büyüme oranı, enflasyon oranı, sivil özgürlükler ve politik haklar endeksleri ile pozitif ilişkili çıkmıştır. PR ve CL ile pozitif korelasyon çıkması göstermektedir ki demokrasi ile dış ticaret arasında negatif bir ilişki vardır. İslam ve diğer dinler ile dışa açıklık arasında pozitif korelasyon çıkmasına karşın hristiyanlık ile negatif ilişki çıkmıştır. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile nüfus da dışa açıklık oranı ile negatif korelasyonludur. Buradan hareketle Dünya ticaret Örgütü üyeliğinin dış ticaretin ülkedeki payını arttırmada rolü olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 4.10: Değişkenler Arası Korelasyon

OTHER	HRİSTİYAN	ISLAM	CL	PR	LPOP	WTO	ENFSON	GROWTH	FDI	OPEN	Değişkenler
0,25	-0,17	-0,02	0,03	0,09	-0,46	-0,13	0,08	0,07	0,24	1,00	OPEN
0,02	0,32	-0,37	-0,56	-0,46	-0,29	0,40	-0,15	0,10	1,00		FDI
0,18	-0,21	0,08	0,11	0,14	0,03	0,03	-0,31	1,00			GROWTH
-0,05	-0,01	0,06	0,12	0,11	-0,02	-0,16	1,00				ENFSON
-0,04	0,30	-0,30	-0,59	-0,58	-0,02	1,00					WTO
0,11	-0,11	0,03	-0,29	0,16	1,00						LPOP
0,03	-0,64	0,67	0,94	1,00							PR
0,05	-0,63	0,65	1,00								CL
-0,28	-0,72	1,00									ISLAM
-0,47	1,00										HRİSTİYAN
1,00											OTHER

4.2.2.Yöntem

Bu çalışmada da bir önceki DYY için kullanılan 71 ülkenin 14 yıllık veri seti kullanılmıştır. Ekonometrik yöntem olarak panel veri analizi uygun görülmüştür. Öncelikle politik haklar, sivil özgürlükler ve dinler için ayrı ayrı regresyon denklemleri oluşturulmuştur. Bu denklemler aşağıda belirtildiği şekildedir.

Denklem 1:

$$OPEN_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 GROWTH_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 WTO_{it} + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 CL_{it} + e_{it}$$

Denklem 2:

$$OPEN_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 GROWTH_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 WTO_{it} + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 PR_{it} + e_{it}$$

Denklem 3:

$$OPEN_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 GROWTH_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 WTO_{it} + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 ISLAM_{it} + e_{it}$$

Denklem 4:

$$OPEN_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 GROWTH_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 WTO_{it} + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 HRISTIYAN_{it} + e_{it}$$

Denklem 5:

$$OPEN_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it} + \beta_2 GROWTH_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 WTO_{it} + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 OTHER_{it} + e_{it}$$

Amprik çalışmaya başlamadan önce kullanılan değişkenlerin birim kök testleri yapılmıştır. Her bir değişkenin düzeyde durağan olup olmadığı Levin Chu test yöntemi ile test edilmiştir. Değişkenlerin birim kök testleri tablo 4.11’de belirtilmiştir. Buna göre veriler belirtilen olasılık değerleri içinde düzeyde durağan haldedir.

Tablo 4.11: Dış Ticaret için Birim Kök Testleri

Değişken	İnd. intercept	İnd. İntercept&trend
OPEN	-5,22***	-12,81***
FDI	-5,69***	-11,44***
GROWTH	-14,51***	-16,65***
ENFSON	-263,49***	-207,26***
LPOP	-5,97***	8,56
CL	-9,44***	-7,30***
PR	-4,71***	-5,84***

Kullanılan verilerde eksiklik olmadığı için dengeli panel veri analizi yöntemi ile tahmin yapılmaktadır. Bu bölümde yine DYY için kullanılan yöntemin aynısı takip edilmiştir. Buna göre yine klasik model mi yoksa rassal ya da sabit etki modellerinden biri mi kullanılacağına karar vermek için gerekli testler yapılmıştır.

4.2.3. Analiz

Öncelikle klasik modelin test edilmesi gerekmektedir. Klasik modelin testi için F testi, Olabilirlik Oranı Testi(LR) ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı(LM) testleri yapılmıştır. Tablo 4.12’de bu testlerin sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.12: Dış Ticaret için Birim Etki Testleri

	F testi	LR testi(χ^2)	LM testi(χ^2)
Denklem 1	107,36***	1727,50***	4516,62***
Denklem 2	102,08***	1662,14***	4597,52***
Denklem 3	105,74***	1691,69***	4539,73***
Denklem 4	98,19***	1630,86***	4552,26***
Denklem 5	92,99***	1583,73***	4376,44***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4.12’de verilen sonuçlara göre klasik modelin uygun olmadığı görülmektedir. Rassal ya da sabit etkinin varlığını sınamak için Hausman testi yapılmıştır. Yapılan Hausman testinin sonuçları tablo..’da belirtilmiştir.

Tablo 4.13: Dış Ticaret için Hausman Test Sonuçları

	χ^2 değeri	χ^2 olasılık değeri
Denklem 1	150,12	0,000
Denklem 2	132,76	0,000
Denklem 3	90,63	0,000
Denklem 4	95,25	0,000
Denklem 5	92,03	0,000

Hausman test sonuçlarına göre tüm denklemler için sabit etki görülmektedir. Sabit etki yöntemi ile tahmin edilmesi uygundur.

Dış ticaret için yapılan her model için DYY’de yapıldığı gibi heteroskedastisite ve otokorelasyon olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Sabit etkiler modelinde heteroskedastisite için Değiştirilmiş Wald Testi kullanılmıştır. Sonuçlara göre heteroskedastisite vardır.

Tablo 4.14:Dış Ticaret için Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedastisite Sınaması

	χ^2 değeri	χ^2 olasılık değeri
Denklem 1	7829,67	0,000
Denklem 2	10332,98	0,000
Denklem 3	10375,58	0,000
Denklem 4	10375,58	0,000
Denklem 5	10375,58	0,000

Sabit etkiler modelinde otokorelasyon testi için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson(DW) ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez (LBI) testi uygulanmıştır. Ayrıca birimler arası otokorelasyonun varlığı için Tatoğlu(2012) kitabında Pesaran(2004) ve Friedman(1937) testlerini uygun görmüştür. Test sonuçları tablo 4.15'de verilmiştir. Olasılık değeri sonuçlarına göre(tablo..) H_0 hipotezi reddedilmekte ve otokorelasyonun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.15: Dış Ticaret için Otokorelasyon Testleri Sonuçları

	DW	LBI	Pesaran	Friedman
Denklem 1	0,679***	0,939***	15,115***	81,355
Denklem 2	0,643***	0,903***	17,694***	104,890***
Denklem 3	0,643***	0,903***	17,687***	104,639***
Denklem 4	0,643***	0,903***	17,687***	104,639***
Denklem 5	0,658***	0,903***	17,687***	104,639***

*** %1 anlamlılık düzeyini, ** %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Dış ticaret için yapılan tahminlerde otokorelasyon ve heteroskedastisite'nin çıkması DYY'de olduğu gibi denklem tahminlerinin FGLS yöntemi ile tekrar tahmin edilmesini gerektirmiştir. Buna göre FGLS tahmin sonuçları tablo4.16.'da verilmektedir.

Tablo 4.16: Dış Ticaret'in FGLS ile Tahmini

	Denklem 1 katsayılar	Denklem 2 katsayılar	Denklem 3 katsayılar	Denklem 4 katsayılar	Denklem 5 katsayılar
GROWTH	0,002*** (2,51)	0,0007 (0,68)	0,002*** (2,38)	0,0017** (2,02)	0,0014 (1,42)
FDI	0,021*** (4,31)	0,023*** (3,49)	0,18*** (3,49)	0,022*** (4,28)	0,013*** (3,04)
ENFSON	0,0001*** (2,38)	0,0001** (1,77)	0,0001** (2,08)	0,0001** (2,16)	0,0001** (2,47)
LPOP	-0,162*** (-9,71)	-0,155*** (-8,68)	-0,171*** (-5,71)	-0,199*** (-6,23)	-0,156*** (-6,14)
WTO	0,0006 (0,02)	-0,129 (-0,55)	-0,002 (-0,05)	0,017 (0,49)	-0,026 (-1,24)
CL	0,0319*** (3,26)				
PR		0,0308*** (3,65)			
ISLAM			0,073 (0,92)		
HRISTİYAN				-0,382*** (-3,88)	
OTHER					0,450* (3,66)
CONSTANT	5,402*** (27,55)	5,327*** (29,11)	5,585 (20,60)	6,05*** (16,87)	5,433** (22,98)

Not: olasılık değerleri; * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** %1 anlamlılık düzeyinde

4.3. BÜYÜME İÇİN UYGULAMA

4.3.1. Veri

Bu bölümde makroekonomik göstergeler içinde en önemlilerinden biri olan ekonomik büyüme'nin kültürel ve politik faktörlerden nasıl etkilendiği ekonometrik

analiz ile incelenecektir. Çalışmada kullanılan veriler 1994-2007 yıllarını ve 70 ülkeyi⁹ kapsamaktadır. Bu çalışmada da sosyokültürel faktör olarak din kullanılmaktadır. Politik faktör olarak ise demokrasiyi temsil etmek üzere ülkelerin CL ve PR verileri kullanılmaktadır.

Büyümeyle etkileyen ekonomi dışındaki faktörleri inceleyen çalışmalardan daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu çalışmanın sonuçları da bize geçmiş çalışmalar ile karşılaştırma yapma imkanı tanıyacaktır. Son yirmi yılda demokrasi ve dinin ekonomik büyüme üzerine etkisi olup olmadığı ortaya konmuş olacaktır.

Demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda Noland(2005), Yang(2008), Tavares ve Wacziarg(2000) ve Comeu(2003)'nun kullandıkları kontrol değişkenleri dikkate alınmıştır. Buna göre çalışmada demokrasi ve din değişkenlerinin yanında kontrol değişkenleri olarak dışa açıklık oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, enflasyon, nüfus, toplam yatırımlar, devlet harcamaları ve gelişmiş ülkeler için kukla değişkenleri kullanılacaktır.

Dış Ticaretteki gelişmelerin ekonomiyi olumlu etkilemesi beklenmektedir. Ancak reel ekonomik büyümenin dikkate alınmış olması ve dış ticaret değişkeni olarak dış ticaret açıklığının kullanılıyor olması iki değişken arasındaki ilişkinin nasıl çıkacağı konusunda net bir tahmin yapmayı zorlaştırmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların geldiği ülke ekonomisine katkısının pozitif olması beklenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf yetersizliği nedeniyle yeterince yapılamayan yatırımlar doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde artmaktadır. Ancak DYY'lerin hangi sektörlere geldiği de büyüme katkısı açısından önemlidir. Balasubramanyam ve diğ.(1996)'ne göre dışa odaklı ticaret anlayışındaki gelişmekte olan ülkelerde içe odaklı olanlara göre DYY'ler büyümeyi daha fazla hızlandırmaktadır. Sonuç olarak geldiği sektöre ve geldiği ülkedeki ekonomi politikalarına bağlı olarak gelişmekle birlikte DYY'lerin büyüme etkisinin olumlu olması beklenir.

⁹ DYY ve Dış Ticaret için seçilen ülkeler kullanılmıştır. Ancak bu çalışma için veri eksikliği nedeniyle Türkmenistan veri setinden çıkarılmıştır.

Enflasyonun ülke ekonomisindeki istikrarsızlığın bir belirtisi olması nedeniyle büyüme olumsuz etki etmesi beklenir.

Devletin ekonomiye olan etkisini gözden kaçırmamak gerekir. Her ne kadar liberal ve serbest bir ekonomi anlayışından bahsedilse de devletin yaptığı harcamalar ekonomide önemli yer tutmaktadır. Yang(2008) çalışmasında devletin ekonomik büyüklüğü ölçüsü olarak devlet tüketimlerinin GSYİH'ye yüzde oranını dikkate almıştır. Benzer şekilde Noland(2005) dinin ekonomiye etkisini incelerken ve Tavares ve Wacziarg(2000) da demokrasinin büyüme olan etkisini incelerken kamu veya devlet tüketimini kontrol değişken olarak kullanmıştır.

Yatırımların ekonomik gelişmeye ve büyüme katkı sağlamayan en önemli etkenlerden biridir. Çünkü yatırım demek üretimi arttırmak için yapılan harcamalar demek ve dolayısıyla üretimin artması demektir. Ekonomistler ekonomik büyümedensöz ettiklerinde, teknolojik ilerleme ve ek fabrika, makine teçhizat ve diğer kaynak artışlarından söz ediyorlar demektir(Parasız,2003:9). Buna göre yatırımlardaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklenir.

Nüfusun büyüme doğrudan etkisi olmamakla birlikte işgücündeki artışı sağlayarak üretim imkanlarını arttırmasının yanı sıra tüketimi tetikleyerek de ekonomik büyüme etkisi olması beklenir. Burada nüfusun yapısı yani ekonomiye katkı sağlayacak nüfusun oranı da önemlidir. Nüfusu yüksek olan ülkelerde eğitim ve benzeri imkanlardaki eksiklikler beşeri sermayeyi olumsuz etkilemekte ve verimli ve üretime katkı sağlayabilecek nüfusun daha az oranda olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple nüfus ile büyüme arasında pozitif bir ilişki beklenmemektedir.

Gelişmiş ülkelerde büyüme daha istikrarlıdır. Ancak bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkeler gerek dış ticaret gerekse yabancı yatırımlar ve gerekse rekabetçi maliyet imkanları sayesinde üretim imkanlarını geliştirmiştir. Buna karşılık gelişmiş ülkeler daha düşük büyüme sağlamıştır. Unctad'ın verdiği 1995-2010 arası ortalama reel büyüme rakamlarına göre gelişmiş ülkelerin bu dönemdeki büyüme ortalaması %2,13 iken gelişmekte olan ülkeler için bu rakam %5,34'dür. 2000 yılı sonrası ortalamalarda gelişmiş ülkeler için daha düşük değerler gözlenirken gelişmiş ülkelerde

daha da artmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki beklenmemektedir.

GROWTH: Ortalama reel büyüme oranı yüzde(%) değeri

OPEN: Dışa açıklık oranı yüzde(%) değeri.(İhracat +İthalat)/gsyih. (Logaritması alınmıştır).

FDI: Kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırımlar.DYY/nüfus. (Logaritması alınmıştır).

ENFSON: Yıl sonu enflasyon oranıyüzde(%) değeri

LPOP: Ülke nüfusu.(Logaritması alınmıştır).

DEVELOPED: Gelişmiş ülkeler için kukla değişkeni. Gelişmiş ülkeler için 1 diğerleri için 0.

GOVCONS: Hükümet Harcamalarının GSYİH'ye yüzde(%) oranı

INVEST: Toplam Yatırımların GSYİH'ye yüzde(%) oranı

PR: Politik haklar. (1-7) arası değer almaktadır.

CL: Sivil özgürlükler. (1-7) arası değer almaktadır.

ISLAM: İslam dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

HRISTIYAN: Hristiyan dininin yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. İslam ülkeleri için 1 diğerleri için 0.

OTHER: İslam ve Hristiyan dini haricinde Budizm, Hinduizm vb. inançların yaygın olduğu ülkeler kukla değişkeni. Herhangi bir dine inanmayan ve Yahudi inancına sahip ülkeler de dahildir. Bu ülkeler için 1 diğerleri için 0.

Bu çalışmada kullanılan değişkenler arası korelasyon sonuçları tablo 4.17’de belirtilmiştir. Çıkan sonuçlara göre büyüme oranı le PR ve CL değerleri pozitif korelasyonludur. Yani demokrasi ile büyüme arasında negatif ilişki görölmektedir. Hristiyanlık dışındaki İslam ve diğer dinler ile büyüme arsında pozitif korelasyon çıkmıştır. Ayrıca dışa açıklık, kişi başı doğrudan yabancı yatırımlar, toplam yatırımların oranı ve nüfus ile büyüme arasında pozitif ilişki çıkmıştır. Enflasyon ve hükümet harcamalarının oranı ile büyüme arasında ise negatif ilişki çıkmıştır.

Tablo 4.17: Değişkenler Arası Korelasyon

OTHER	HRİSTİYAN	ISLAM	CL	PR	INVEST	GOVCONS	LPOP	DEVELOPED	ENFSON	FDI	OPEN	GROWTH	Değişkenler
0,188	-0,217	0,088	0,128	0,158	0,247	-0,206	0,026	-0,099	-0,275	0,097	0,079	1,00	GROWTH
0,256	-0,164	-0,025	0,024	0,090	0,288	0,202	-0,460	-0,010	0,079	0,240	1,00		OPEN
0,022	0,320	-0,370	-0,572	-0,463	0,065	0,407	-0,299	0,529	-0,166	1,00			FDI
-0,048	0,014	0,023	0,084	0,074	0,079	0,002	-0,001	-0,080	1,00				ENFSON
0,105	0,261	-0,372	-0,527	-0,491	-0,083	0,362	-0,108	1,00					DEVELOPED
0,103	-0,124	0,053	0,212	0,191	0,031	-0,263	1,00						LPOP
-0,074	0,187	-0,146	-0,292	-0,284	0,001	1,00							GOVCONS
0,302	-0,246	0,027	0,137	0,157	1,00								INVEST
0,046	-0,629	0,654	0,932	1,00									PR
0,060	-0,625	0,640	1,00										CL
-0,273	-0,709	1,00											ISLAM
-0,484	1,00												HRİSTİYAN
1,00													OTHER

4.3.2.Yöntem

Bu çalışmada da bir önceki dış ticaret için kullanılan Türkmenistan hariç 70 ülkenin 14 yıllık veri seti kullanılmıştır. Ekonometrik yöntem olarak panel veri analizi uygun görülmüştür. Öncelikle politik haklar, sivil özgürlükler ve dinler için ayrı ayrı regresyon denklemleri oluşturulmuştur. Bu denklemler aşağıda belirtildiği şekildedir.

Denklem 1:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 DEVELOPED_{it} \\ + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 GOVCONS_{it} + \beta_7 INVEST_{it} + \beta_8 CL_{it} + e_{it}$$

Denklem 2:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 DEVELOPED_{it} \\ + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 GOVCONS_{it} + \beta_7 INVEST_{it} + \beta_8 PR_{it} + e_{it}$$

Denklem 3:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 DEVELOPED_{it} \\ + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 GOVCONS_{it} + \beta_7 INVEST_{it} + \beta_8 ISLAM_{it} + e_{it}$$

Denklem 4:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 DEVELOPED_{it} \\ + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 GOVCONS_{it} + \beta_7 INVEST_{it} + \beta_8 HRISTIYAN_{it} + e_{it}$$

Denklem 5:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 OPEN_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_3 ENFSON_{it} + \beta_4 DEVELOPED_{it} \\ + \beta_5 LPOP_{it} + \beta_6 GOVCONS_{it} + \beta_7 INVEST_{it} + \beta_8 OTHER_{it} + e_{it}$$

Amprik çalışmaya başlamadan önce kullanılan değişkenlerin birim kök testleri yapılmıştır. Her bir değişkenin düzeyde durağan olup olmadığı Levin Chu test yöntemi ile test edilmiştir. Değişkenlerin birim kök testleri tablo4.18’de belirtilmiştir. Buna göre veriler belirtilen olasılık değerleri içinde düzeyde durağan haldedir.

Tablo 4.18:Büyüme için Birim Kök Testleri

Değişken	İnd. intercept
GROWTH	-14,283***
OPEN	-5,245***
FDI	-5,768***
ENFSON	-262,246***
LPOP	-5,943***
GOVCONS	-7,727***
INVEST	-5,708***
CL	-9,442***
PR	-4,714***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Kullanılan verilerde eksiklik olmadığı için dengeli panel veri analizi yöntemi ile tahmin yapılmaktadır. Bu bölümde yine DYY için kullanılan yöntemin aynısı takip edilmiştir. Buna göre yine klasik model mi yoksa rassal ya da sabit etki modellerinden biri mi kullanılacağına karar vermek için gerekli testler yapılmıştır.

4.3.3. Analiz

Öncelikle klasik modelin test edilmesi gerekmektedir. Klasik modelin testi için F testi, Olabilirlik Oranı Testi(LR) ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı(LM) testleri yapılmıştır. Tablo 4.19’da bu testlerin sonuçları verilmiştir.

Tablo 4.19: Büyüme için Birim Etki Testleri

	F testi	LR testi(χ^2)	LM testi(χ^2)
Denklem 1	2,89***	33,85***	46,72***
Denklem 2	2,90***	34,05***	47,49***
Denklem 3	3,02***	42,96***	65,37***
Denklem 4	2,71***	30,50***	42,30***
Denklem 5	3,02***	40,54***	57,65***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4.19’da verilen sonuçlara göre klasik modelin uygun olmadığı görülmektedir. Rassal ya da sabit etkinin varlığını sınamak için Hausman testi yapılmıştır. Yapılan Hausman testinin sonuçları tablo 4.20’de belirtilmiştir.

Tablo 4.20: Büyüme için Hausman Test Sonuçları

	χ^2 değeri	χ^2 olasılık değeri
Denklem 1	33,29	0,000
Denklem 2	33,01	0,000
Denklem 3	23,60	0,000
Denklem 4	27,28	0,000
Denklem 5	31,34	0,000

Hausman test sonuçlarına göre tüm denklemler için sabit etki görülmektedir.

Büyüme için yapılan her model için heteroskedastisite ve otokorelasyon olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Sabit etkiler modelinde heteroskedastisite için Değiştirilmiş Wald Testi kullanılmıştır. Tablo 4.21’de verilen sonuçlara göre heteroskedastisite vardır.

Tablo 4.21: Büyüme için Değiştirilmiş Wald Testi ile Heteroskedastisite Sınaması

	χ^2 değeri	χ^2 olasılık değeri
Denklem 1	28044,56	0,000
Denklem 2	33970,45	0,000
Denklem 3	29158,83	0,000
Denklem 4	29158,83	0,000
Denklem 5	29158,83	0,000

Sabit etkiler modelinde otokorelasyon testi için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson(DW) ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez (LBI) testi uygulanmıştır. Ayrıca birimler arası otokorelasyonun varlığı için Pesaran(2004) testi uygun görmüştür. Test sonuçları tablo'da verilmiştir. Tablo 4.22'de belirtilen olasılık değeri sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmekte ve otokorelasyonun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.22: Büyüme için Otokorelasyon Testleri Sonuçları

	DW	LBI	Pesaran
Denklem 1	1,487***	1,745***	7,453***
Denklem 2	1,490***	1,745***	7,799***
Denklem 3	1,488***	1,747***	7,720***
Denklem 4	1,488***	1,747***	7,720***
Denklem 5	1,488***	1,747***	7,720***

*** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Büyüme için yapılan tahminlerde otokorelasyon ve heteroskedastisite'nin çıkması denklem tahminlerinin FGLS yöntemi ile tekrar tahmin edilmesini gerektirmiştir. Buna göre sonuçlar tablo 4.23'te verilmektedir.

Tablo 4.23: Büyüme'nin FGLS ile Tahmini

DEĞİŞKENLER	Denklem 1 katsayılar	Denklem 2 katsayılar	Denklem 3 katsayılar	Denklem 4 katsayılar	Denklem 5 katsayılar
OPEN	0,719	0,414	0,871	0,0187	0,0531
FDI	0,582***	0,785***	0,487***	0,519***	0,579**
ENFSON	-0,006***	-0,006***	-0,006***	-0,005***	-0,006***
GOVCONS	-0,309***	-0,231***	-0,325***	-0,249***	-0,226***
INVEST	0,145***	0,154***	0,148***	0,147***	0,121***
LPOP	-0,317	-0,084	-0,241	-0,240	-0,303
DEVELOPED	0,134	0,104	-0,268	-1,164	0,331
CL	0,461*				
PR		0,378**			
ISLAM			1,100**		
HRISTIYAN				-1,997***	
OTHER					1,970**
CONSTANT	1,647	-1,304	2,254	6,124	5,169

Not: olasılık değerleri; * %10 anlamlılık düzeyinde, ** %5 anlamlılık düzeyinde, *** %1 anlamlılık düzeyinde

4.4. ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Büyüme, DYY ve Dış ticaret için yapılan ampirik analizin regresyon tahmin sonuçları her iki değişken için de analiz kısmında gösterilmiştir. Elde edilen çıktılar ile DYY, büyüme ve dış ticaret için ayrı ayrı yorum yapılacaktır.

Öncelikle DYY'ler ile ilgili yapılan ilk analizde demokrasi ve din faktörlerinin etkisini ayrı ayrı inceleyebilmek için 5 eşit denklem kurulmuştur. Demokrasi ve dini temsil eden değişkenlerin etkisini analiz etmeden önce kontrol değişkenlerle ilgili birkaç yorum

yapılabilir. Kontrol değişkenler, analizin daha sağlıklı yapılması için DYY'leri etkileyen diğer faktörlerden oluşmaktadır.

Öncelikle büyümenin kişi başi DYY'ye etkisi bütün denklemlerde beklendiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Büyüme rakamları ülkenin ekonomik gelişmesi hakkında yabancı yatırımcılar için önemli bir gösterge konumundadır. Özellikle düzenli şekilde ekonomik büyüme gösterebilen ülkeler ekonomilerinin geleceği açısından olumlu sinyaller vermektedir. Busse(2003), Yang(2008) ve Büthne ve Miller(2004) de çalışmalarında büyümenin DYY'a olumlu etkisi olduğu sonucu bulmuştur.

Dış ticaretin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi de pozitif çıkmıştır. Bu da analiz öncesi beklentiler ile uyuşmaktadır. Dış ticaret olarak dışa açıklık oranı kullanılmıştır. Dışa açıklık oranı yüksek ülkelerin daha fazla DYY çektikleri görülmektedir. Yine Busse(2003), Harms ve Ursprung(2007), Büthne ve Milner(2004), Yang(2008) ve Pierpont(2007) da aynı yönde sonuca ulaşmıştır. Ayrıca DYY'nin belirleyicilerini araştıran Chakrabarti(2001) yaptığı çalışmada örnek gösterdiği Kravis ve Lipsey(1982), Culem(1988), Edwards(1990) ve Pistorresi(2000)'nin çalışmaları ile aynı sonuca varmış ve dışa açıklığın DYY üzerinde önemli ve üstelik pozitif bir etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Enflasyonun DYY üzerine etkisi negatif ve anlamlı çıkmaktadır. Ancak katsayı çok küçük kalmıştır. Ancak buna rağmen yine de denilebilir ki enflasyon ile DYY'ler arasında ters bir ilişki vardır. Yüksek enflasyonlu ülkeler yabancı yatırımcıyı çekmekte diğer ülkelere nazaran daha başarısızdır. Çünkü yüksek enflasyon oranları yabancı yatırımcılar için ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesidir (Ponce,2010:17). Ekonomik istikrarın olmadığı bir ülkeye yatırım yapmanın riski de yüksektir.

Finansal açıklık göstergesinin DYY'ye etkisi beklendiği gibi pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Büthe ve Milner(2008) de finansal açıklığın yabancı yatırımcılara yatırım sermayelerini ülkeye getirmede ya da geri götürmede ve karlarını ülkeden çıkarmada kolaylık sağlayacağını öngörmektedir. Bu finansal serbestlik yatırımcılara o ülke için güven vermekte ve yatırımı teşvik etmektedir.

Gelişmiş ülkeler kişi başı gelirin belli bir rakamın üzerinde olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerin daha çok yabancı yatırım çekmesi beklenir. Bir çok çalışma kişi başı geliri kullanmıştır. Ancak bu veri gelişmiş ülkeleri tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu sebeple çalışmada kukla değişken kullanılması uygun görülmüştür. Ayrıca kişi başı gelir veri setinde durağanlık sorunu bulunmaktadır. Ayrıca hem GSYİH ya da kişi başı GSYİH'nin hem de büyüme rakamlarının eşdoğrusallık sorunu nedeniyle aynı anda kullanılması uygun görülmemiştir. Analiz sonucuna göre gelişmiş ülkelerin DYY'yi çekmekteki etkisi çok açık şekilde görülmektedir. Her ne kadar son yıllarda gelişmekte olan ülkelerin daha fazla DYY çekmeye başladığı görülse de analiz yapılan yıllar dikkate alındığında ve kişi başına düşen DYY dikkate alındığında yine gelişmiş ülkeler daha fazla DYY çekmektedir.

Kontrol değişkenlerin DYY'lere etkisi beklentiler yönünde olmuştur. Analizimizde asıl konu sosyo-kültürel ve politik faktörleri temsil eden demokrasi ve din göstergelerinin DYY'ye etkileridir.

Demokrasi değişkeni olarak CL ve PR kullanılmıştır. Bu değişkenlerin DYY'ye olan etkisi geçmiş çalışmalar ışığında önceki bölümlerde açıklanmıştı. Buradaki analiz sonuçlarına göre hem CL hem de PR'nin katsayısı negatif ve anlamlı çıkmıştır. Verinin özelliğinden dolayı verideki rakamsal artış daha az demokratikleşmeyi gösteriyor. Katsayının negatif çıkması demokrasi ile DYY arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Demokratikleşmenin yabancı yatırımcılar için önemli olduğu ve demokratik ülkelerin diğer ülkelere göre kişi başına daha fazla DYY çektiği ortaya çıkmıştır.

Dinin etkisini incelediğimiz denklemleri üç farklı şekilde oluşturmuştuk. İslam, Hristiyanlık ve diğer olarak kategorize ettiğimiz din faktörünün etkisi analiz sonuçlarında görülmektedir. Sonuçlara göre İslam ve diğer dine mensup ülkelerin DYY'ye olan etkisi negatiftir. Ancak Hristiyan toplumların çoğunlukta olduğu ekonomilerin DYY ile ilişkisi pozitifdir. Bu sonuçlar çok şaşırtıcı değildir. Çünkü Hristiyan ülkeleri ekonomik anlamda daha gelişmiştir. Ayrıca Hristiyan ülkeleri daha demokratik yönetim ve yaşam anlayışına sahiptir. Bunu korelasyon tablosundan da görebilmekteyiz. Ancak İslam ülkeleri ve diğer dine mensup ülkeler için de tersi durum

söz konusudur. Demokrasinin DYY'ye olan etkisi ile birlikte değerlendirildiğinde Hristiyan dininin diğerlerinin aksine DYY ile pozitif ilişkili olması beklenen bir durumdur. Son yıllarda daha çok gelişmekte olan ülkeler ve hatta gelişmemiş ülkeler kategorisinde bulunan Müslüman ülkeler de yabancı yatırımları çekmektedir. Özellikle Ortadoğu'daki petrol yatırımları buna örnek gösterilebilir. Ayrıca çoğunlukla Asya ülkelerini kapsayan diğer dine mensup ülke ekonomileri de son yıllarda ucuz işgücü ve hammadde gibi üretim avantajları sağlayarak daha fazla yabancı yatırım çekebilmektedir. Ancak kişi başı DYY verileri dikkate alındığında bu yeterli görülmemektedir.

Dış ticaret ile ilgili yapılan ve tablo 4.16'da verilen analiz sonuçlarına göre büyümenin dışa açıklık oranına etkisi olumlu çıkmıştır. Ekonomik büyümenin dış ticarete olumlu yansımaları zaten beklenen bir durumdur. Dışa açıklık değerleri dikkate alındığında büyümenin yine pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Ancak beklenilenden daha az bir etki görülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların dış ticarete etkisi beklendiği üzere olumlu olmuştur. Bir ülkenin dış ticaret potansiyeli zaten yabancı yatırımları ülkeye çekmekte önemli bir etkidir. Özellikle günümüzde bir ülkeye yapılacak yatırım için sadece o ülkenin talep potansiyeli değil o ülkenin çevresindeki ülkelerin de talep potansiyeli dikkate alınmaktadır. Örneğin bir Uzakdoğu otomobil firması ya da bir Amerikan içecek şirketi Türkiye'ye yatırım yaparken sadece Türkiye'yi değil aynı zamanda hem Avrupa'yı hem de Ortadoğu'yu ve hatta Orta Asya'yı da bir pazar olarak görmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler çokuluslu şirketlerin dış ticarete olan katkısını görerek ülkeye daha fazla yabancı yatırım gelmesi için çabalamaktadır. Bu sayede yeterli ekonomik büyümeyi sağlamakta engel teşkil eden iç piyasadaki talep yetersizliği sorununu dış piyasalara açılarak aşmaya çalışmaktadır.

Enflasyonun da dış ticarete etkisi beklendiği gibi pozitif ancak çok küçük çıkmıştır. Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde faiz oranları daha yüksektir. Ayrıca döviz kurunda da artış beklentisi vardır. Bu durumdaki bir ekonomide üretim yapmaktansa faiz getirisi sağlamak daha caziptir. Ya da üretim yapılacaksa bunun dış pazarlar için olması daha uygundur. Çünkü ürünü daha pahalıya satabilmekte ve ayrıca

döviz getirisi sağlamaktadır. Yurtiçi piyasası için yeterli üretimin olmayışı ithalat ürünlerine talebi de arttırmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklık yükselmekte ve büyüme ile dışa açıklık arasında pozitif bir ilişki doğmaktadır.

Ülke nüfusunun dış ticaret ile ilişkisi negatif çıkmıştır. Nüfusun normalde hem talebi hem de üretimi arttırıcı bir etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi yüksek nüfuslu ülkelerde üretimi iç talep tüketmekte ve ihracatı göreceli olarak azaltmaktadır. Yani iç talep hem ekonomik büyüklüğü arttırmakta hem de ihracatın daha fazla artmasını engellemektedir. Zaten yüksek nüfuslu ülkeler yabancı yatırımları çekerek üretimi yerleştirmekte ve ithalatın daha fazla artmasını engellemektedir. Örneğin Çin'de 1999 yılında 565bin adet otomobil üretmiştir. Bu rakam 2007 yılına gelindiğinde 6,38 milyona ulaşmıştır. 2011 yılı itibariyle 14 milyonu geçmiştir. Bu rakamlar otomotiv üretiminde lider konumdaki Japonya ve Almanya'nın üretim rakamlarının çok üstündedir. Japonya 1999'da 8,1 milyon Almanya ise 5,3 milyon otomobil üretimine sahipti. Yıllar sonra bile bu rakamlarda çok fazla artış olmamış ve 2011 yılı itibariyle Japonya 7,1 Almanya ise 5,8 milyon adete ulaşmıştır. Çin'deki bu kadar yüksek üretim rakamlarına rağmen otomobil ihracatı çok gerilerde kalmıştır. 2011 yılında dünya otomobil ihracatının %24'ünü Almanya %13'ünü de Japonya karşılamıştır. Ancak Çin sadece %0,6'sını karşılamış ve bu rakam ile Türkiye'nin %1'lik payından da aşağıda kalmıştır¹⁰. Bu da göstermektedir ki yüksek nüfus üretimin iç talep tarafından karşılanmasını sağlamaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin dış ticarete etkisi anlamlı çıkmamıştır. WTO üyeliği ülkelerin daha fazla dışa açık olmasında önemli bir gösterge olabilir. Ancak, günümüzde bir çok ülke WTO üyesi olsa da bölgesel ve ikili anlaşmalar dış ticareti arttırmada daha fazla rol oynamaktadır. Bu konudaki en önemli örneklerden biri de Avrupa Birliği(AB)'dir. AB ülkeleri kendi aralarında gümrük duvarları olmadan serbest ticaret yapabilmektedir. AB bununla da yetinmeyip üçüncü ülkeler ile de ticaret antlaşmaları yapmaktadır.

¹⁰Otomobil üretim rakamları oica.net internet sitesinden, otomobil ihracat oranları da www.trademap.org sitesinden alınmıştır.

Demokrasi ile dış ticaret arasındaki ilişkiye bakıldığında ise DYY için yapılan analizden farklı bir sonuç çıkmıştır. Denklemden CL ve PR'nin katsayı işaretleri pozitif çıkmıştır. Bu sonuca göre demokratikleşme ile dış ticaret arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Politik haklar ve sivil özgürlüklerin daha az olduğu ülkelerde dışa açıklığın daha fazla olması şaşırtıcı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dış ticarete dinin etkisi incelendiğinde İslam dini ve diğer dine mensup ülkelerin dış ticaretin ülke ekonomisindeki payı yükselttiği görülmektedir. Ancak İslam dini için sonuç anlamlı çıkmamıştır. İslam dininin ticareti teşvik edici söylemleri olmasına rağmen günümüz dünyasında Müslüman ülkelerde dış ticaretin ekonomideki yerinin yeterince olmadığı görülmektedir. Diğer ülkeler için de %10 anlamlılık düzeyinde pozitif ilişki çıkmıştır. Mistik dinlere inanışların yoğun olduğu bu ülkelerde dış ticaretin önemli olduğu görülmektedir. Zaten son yirmi yılda özellikle Uzakdoğu ülkelerinin dünya dış ticaretindeki ağırlığının arttığı bilinmektedir. Özellikle Çin, Kore ve Hindistan gibi ülkelerin ağırlığı çalışma sonucuna da etki etmiştir. Günümüzde dünya işlerinden kendini sıyırmak isteyen insanların özellikle seçtiği Budist anlayışının ülkelerin ekonomi politikalarına aynı şekilde yansımadağı görülmüştür. Nüfusun da yoğun olduğu bu gibi ülkelerde yerel kaynaklarla kendi kendine yetebilmek daha zordur. Ülke refahını arttırmak için dış ticaret de önemli bir araç haline gelmiştir. Uzakdoğu ülkeleri de bu fırsatı iyi değerlendirerek dış ticarete önem vermiştir. Hristiyan ülkeler için ise sonuç negatif çıkmıştır. Literatürdeki çalışmalarda çoğunlukla ülkeler arasındaki ticaret ve ülkelerin aynı dini paylaşıp paylaşmaması dikkate alınmaktadır. Bu çalışma dışa açıklığın dikkate alınmış olması literatürdeki çoğu çalışmadan farkını ortaya koyan en önemli özelliktir. Bu yüzden beklenenden farklı sonuçlar çıkması muhtemeldir.

Din ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelediğimiz çalışmada 70 ülkenin verileri kullanılarak FGLS yöntemiyle panel veri analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan kontrol değişkenler ile din ve demokrasi değişkenlerinin etkisi tek tek aşağıda açıklanmıştır.

Dışa açıklığın büyümeye etkisi uygulanan beş denklemden de pozitif çıkmasına karşın hiçbirinde %10 anlamlılık düzeyine dahi ulaşamamıştır. Korelasyon tablosunda

da büyüme ve dışa açıklık arasında düşük de olsa pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Gerek Yang(2008)'in demokrasi ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında gerekse de Nolan(2005)'in din ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada dışa açıklığın büyümeye etkisi negatif bulunmuştur. Ancak sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre de dışa açıklığın büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu söyleyemeyiz.

Doğrudan Yabancı Yatırımların büyümeye olan etkisi tüm analizlerde pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Buna göre Kişi başı yabancı yatırımların artması büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle, ülke içi tasarrufların yetersiz kaldığı gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların ekonomiye katkısı gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olmaktadır. Özellikle üretime yönelik bu yatırımlar büyümeyi hızlandırıcı bir etki yapmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kullandığımız enflasyonun büyümeye etkisi beklendiği gibi negatif ve anlamlı çıkmıştır. Düşük oranda da olsa enflasyon ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Kamu tüketim harcamalarının büyümeye etkisine bakıldığında sonuç negatif ve anlamlı çıkmıştır. Burada harcamaların GSYİH'ye oranı dikkate alınmakta ve devletin ekonomideki büyüklüğünü göstermek için kullanılmaktadır. Devlet, kamu harcamaları ile toplam tüketime katkı yapmakta ve büyümeyi teşvik etmekte gibi görünebilir. Ancak kamu tüketim harcamalarının ekonomideki oranının yüksek olması ülke ekonomisinin devlete olan bağımlılığının da yüksek olduğunu gösterir. Kamu kesimi özel sektöre göre daha az verimlidir ve kamu yararı için çalışmaktadır. Kar amacı gütmeyen ve yüksek verimliliğe sahip olmayan kamu kesimi ekonominin büyümesine olumlu katkı yapamayacaktır.

Toplam yatırımların ekonomik büyümeye etkisi tüm denklemler için pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Kamu ve özel sektör yatırımlarını kapsayan toplam yatırımlar üretimi arttırmakta ve büyümeyi hızlandırmaktadır. Özellikle devletin altyapı yatırımları ile özel sektörün hizmet ve sanayi amaçlı yatırımları ekonomi canlandırmaktadır.

Nüfusun ekonomik büyümeye etkisi negatif çıkmıştır. Ancak hiçbir denklem için nüfusun katsayısı anlamlı çıkmamıştır. Comeau(2003) ve Yang(2008) da çalışmalarında nüfusun büyümeye etkisini negatif bulmuştur. Beşeri sermayenin ekonomik kalkınmadaki önemi dikkate alındığında, yüksek nüfuslu ülkelerde ya da hızlı nüfus artışı görülen ülkelerde eğitim eksikliği nedeniyle yeterli beşeri sermaye sağlanamamaktadır. Beşeri sermaye yetersizliğini sadece eğitim imkanlarıyla açıklamak yeterli değildir. Nitekim Becker(1995)'e göre beşeri sermaye iş stajı, beceri, bilgi, sağlık ve yaşam alanlarının durumunu da içermektedir(Comeau,2003:14).

Gelişmiş ülkeler için eklenen kukla değişken için de anlamlı katsayılar bulunamamıştır. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme oranları gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır. Kişi başı gelir düzeyini veri olarak kullanan bazı çalışmalar da negatif etki bulmuştur.

Demokrasinin göstergeleri olarak kullandığımız CL ve PR değişkenlerinin katsayılarına bakıldığında pozitif olduğu görülmektedir. Buna göre ülkelerin daha demokratik olması daha fazla büyüdükleri anlamına gelmemektedir. Aksine, demokrasilerinin zayıf olduğu ülkeler daha fazla büyümektedir. Demokrasi ve kalkınmışlık arasında belirgin bir ilişki olduğu gerçeğine rağmen önceki bazı çalışmaların da sonuçlarının negatif çıkması bu çalışma için beklenmedik bir sonuç elde edilmediği söylenebilir. Burada kalkınmışlık ile ekonomik büyümenin birbirlerinden ne kadar farklı kavramlar olduğu bir kez daha görülmektedir.

Dinin büyümeye olan etkisine bakıldığında ise İslam ve diğer dinlerin pozitif etkili olduğu, hristiyanlığın ise negatif etkili olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında kapitalizmin özellikle Protestan mezhebine bağlı hristiyan ülkelerde hızlıca geliştiği tezini öne süren Weber'in fikirleri günümüzde tersine dönmüş durumdadır. Belki de bunun en önemli etkisi Müslümanlar'ın ve mistik dinlere inananların yaşadığı ülkelerin de artık kapitalist sisteme ayak uydurdıkları ve oyunu kurallarına göre oynamaya başladıklarını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyo-kültürel ve politik faktörlerden din ve demokrasinin seçilmiş makroekonomik değişkenlerden dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme üzerine etkileri incelenmiştir. Çalışmada toplam 71 ülkenin 1994-2007 yılları arasındaki 14 yıllık verileri kullanılmıştır. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada her bir makroekonomik değişken için beş farklı analiz yapılmış ve denklem kurulmuştur. Çalışmada kullanılan testlerin sonuçlarına göre FGLS tahmin yöntemi seçilerek ekonometrik analiz yapılmıştır.

Ekonometrik çalışmanın sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile demokrasi arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Demokrasinin göstergeleri olarak seçilen sivil özgürlükler ve politik haklar ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlara pozitif etki yapmaktadır. Dinin etkisine bakıldığında ise Hristiyan inancının yoğun olduğu ülkeler daha fazla kişi başı doğrudan yabancı yatırım çekmektedir. Ancak İslam ülkeleri ve diğer dinlerin ise yabancı yatırımları çekmede negatif bir etkisi bulunmaktadır.

Din ve demokrasinin dış ticarete olan etkilerine bakıldığında ise demokrasinin dış ticareti olumlu etkilemediği görülmektedir. Sivil özgürlükler ve politik haklar endeksinin katsayılarının pozitif çıkması demokrasideki gelişmenin dışa açıklık oranını azalttığı anlamına gelmektedir. Müslüman ve diğer dinler'in katsayıları da pozitif çıkmıştır. Ancak İslam dini için katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Diğer dinler için de %10 anlamlılık düzeyinde bir pozitif ilişki söz konusudur. Hristiyan dini için ise katsayı negatif ve anlamlı çıkmıştır.

Ekonomik büyüme ile ilgili sonuçlara bakıldığında da dış ticaret ile benzer sonuçlar çıktığı görülmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlükler endeksinin katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Demek oluyor ki, demokrasideki artış ile büyüme ters ilişkilidir. Yani demokrasinin az olduğu ülkeler incelenen dönem içinde daha fazla ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Yine Hristiyan ülkelerin aksine Müslüman ve diğer dine mensup ülkeler daha iyi ekonomik büyüme performansı göstermiştir. İslam ve diğer dinler değişkenlerinin katsayılarının yüksek pozitif değerler alması ve istatistiksel

olarak anlamlı çıkması bu dinlerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Hristiyanlık ve demokrasi değişkenlerinin makroekonomik değişkenleri aynı yönde etkilediği görülüyor. Zaten ekonomik gelişmişlik ve demokrasi açısından Hristiyan ülkeler daha fazla ilerlemiş durumdadır. Hristiyan ve gelişmiş toplumların diğer ortak özellikleri nedeniyle dinin makroekonomik değişkenlere etkisi de dolaylı yoldan aynı olmaktadır. Yine Müslüman ve diğer dine mensup ülkeler de daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ve demokratik açıdan çok yol alması gereken ülkelerdir. Bu durumdaki ülkeler dış ticaret ve büyümede başarılı olmalarına rağmen henüz doğrudan yabancı yatırımları çekmekte demokratik ülkeler kadar başarılı olamamıştır. Güven ve istikrarın yabancı yatırımları çekmekte halen önemli bir gösterge olduğu görülmektedir. Dinin ekonomik gelişmeyi engelleyici ya da teşvik edici unsurları olabilir. Ancak bu doğrudan etkisi olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü günümüzde her ne kadar toplumlar belli bir dine mensup insanlardan oluşsa da dine bağlılık ya da dinin emirlerine bağlılık günümüz ekonomik sistemi içinde kararlarımızı fazla etkileyememektedir. Dinin yorumlanışına göre insanların ekonomideki davranışları değişmektedir. Weber de dini farklı şekilde yorumlayan Protestanlığın nasıl güçlü bir ekonomik sistemi doğurduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Çalışma sonucunda görülmektedir ki sosyokültürel ve politik faktörlerin de makroekonomik değişkenler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu etkenlerin ekonomiyi doğrudan olmasa da ekonomik unsurlara yön veren iktisadi anlayışı ve zihniyeti etkileyerek dolaylı yoldan ekonomiyi etkileyebilmektedir. Günümüzde toplumlar birbirlerinden çok daha fazla etkilenmekte ve birbirine yakınsamaktadır. Ancak kültürel değerler ve politik anlayış ülkeleri ayrıştırmakta halen etkilidir. Tam anlamıyla demokrasiyi sindiremeyen ülkeler gelişme gösterse de bunu topluma yayma konusunda yetersiz kalmaktadır. Ekonomik büyüme en önemli makroekonomik hedeflerden biri olsa da asıl hedef toplumun hayat standardının hem sosyal hem de ekonomik olarak gelişmesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adam, A. ve Flippaios, F. (2006) “Foreign Direct Investment And Civil Liberties: A New Perspective”, *European Journal of Political Economy*, s.23, ss.1038-1052
- Adelman, I. ve Morris, C. T. (1980) “The Religious Factor in Economic Development”, *World Development*, c.8, s.7-8, ss.491-501
- Addison, T. Ve Hashnati, A. (2003) The New Global Determinants of FDI Flows to Developing Countries The Importance of ICT and Democratization” *WIDER Discussion Paper*, s.2003/45
- Akdede, S. H. (2010) “Do More Ethnically and Religiously Diverse Countries Have Lower Demokratization?”, *Economic Letters*, s.106, ss.101-104.
- Akgün, A ve Buluş, B. (2005) “Politik Kültür ve Ekonomik Kalkınma”, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Derl.: M. Kar ve S. Taban (Ekin Kitabevi), ss.140-169
- Alesina, A. ve Rodrik, D. (1994) “Distributional Politics and Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, c.109, s.2, ss.465-490
- Alpar, C. (1978) *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, AİTİA Yayınları: Ankara
- Altay, B. (2005) “Kültür ve Kalkınma”*İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Derl.: M. Kar ve S. Taban (Ekin Kitabevi), ss.115-138
- Asiedu, E. ve Lien, D. (2011) “Democracy, Foreign Direct Investment and Natural Resources”, *Journal of International Economics*,c.84, ss.99–111
- Balasubramanyam, V.N., Salisu, M. ve Sapsford, D. (1996) “Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries”, *Economic Journal*, c.106, s.1, ss. 92–105.

- Barro, R. J.(1996) “Democracy and Growth”,*Journal of Economic Growth*, c.1, s.1, ss.1-27
- Barro, R. J. and McCleary, R. (2003)“Religion and Economic Growth Across Countries”, *American Sociological Review* c.68, ss.760–81.
- Becker, G. S. (1995) “Human Capital and Poverty Alleviation”*HRO Working Paper*52
- Bhalla, S. S. (1997) “Freedom and Economic Growth: A Virtuous Cycle?” *Democracy’s Victory and Crisis*, Derl: A. Hadenius(Cambridge University Press), ss.195-241.
- Blanton, S. L. Ve Blanton, R. (2007) “What Attracts Foreign Investors? An Examination of Human Rights and Foreign Direct Investment”, *Journal of Politics*, c.69, s.1, ss.143-155
- Bliss, H. Ve Russett, B. (1998) “Democratic Trading Partners: the Liberal Connection, 1962-1989”, *The Journal of Politics*, c.60, s.4, ss.1126-1147
- Blum, U. ve Dudley, L. (2001) "Religion and Economic Growth: Was Weber Right?,"*Journal of Evolutionary Economics* , c.11, s.2, ss. 207-230.
- Boulakia, J. D. C. (1971) “ Ibn Khaldun: A Fourteenth-Century Economist”, *Journal of Political Economy*, c.79, s.5, ss.1105-1118
- Bulutoğlu, K. (1970) *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*, Gerçek Yayınları: İstanbul
- Burkhart, R. E. Ve Lewis-Beck, M. S. (1994) “Comperative Democracy: The Economic Development Thesis”, *American Political Science Review*, c.88, ss.903-910
- Busse, M. (2003) “Democracy and FDI”, *Hamburg Institute of International Economics*, Disscussion paper 220

- Büthe, T. Ve Milner, H. V. (2008) “The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI Through International Trade Agreements?”, *American Journal of Political Science*, c.52, s.4, ss.741-762
- Chakrabarti, A. (2001) “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-country Regressions”, *Kyklos*, c.54, s.1, ss. 89–114.
- Chen, J. (2007) “ Goodbye Marx, Hello Confucius: Ideological Paradigm Change in Economic Transition of PRC”, *CSI Symposium*, University of Innsbruck, http://www.uibk.ac.at/csi/symposium/2007/goodbye-marx-hello-confucius_chen.pdf
- Chin, M. D. Ve Ito, H. (2006) “What matters for Financial Development? Capital Controls, Institutions and Interactions” *Journal of Development Economics*, c.81, s.1, ss.163-192
- Chin, M. D. Ve Ito, H. (2008) “A New Measure of Financial Openness” *Journal of Comparative Policy Analysis*, c.10, s.3, ss.309-322
- Cho, O. ve Nieman, M.D.(2008) “Does Democracy Impact FDI Inflows?” Midwest Political Science Association: Chicago, IL, April 3-6, 2008.
- Comeau, L. (2003) “Democracy and Growth: A Relationship Revisited”, *Eastern Economic Journal*, c.29, s.1
- Cromer, E.B. (1909) *Modern Egypt*, 2 vols., Macmillan: New York
- Cuadros, A., Orts, V. ve Alguacil, M. (2004) “Openness and Growth: Re-examining Foreign Direct Investment, Trade and Output Linkages in Latin America”, *Journal of Development Studies*, c.26, ss.167–92.
- Culem, C. G. (1988) “The Locational Determinants of Direct Investments Among Industrialized Countries” *European Economic Review*, s.32, ss.885-904

- De Haan, J. ve Siermann, C. L. J. (1995) "A Sensitivity Analysis of The Impact of Democracy and Economic Growth" *Empirical Economics*, c.20, s.2, ss.197-215
- De Haan, J. ve Sturm, J. (2003) "Does More Democracy Lead to Greater Economic Freedom? New Evidence for Developing Countries" *European Journal of Political Economy*, c.19, s.3. ss.547-563
- Delacroix, J.(1995) "Religion and Economic Action: The Protestant Ethic, the Rise of Capitalism and the Abuses of Scholarship," *Journal of the Scientific Study of Religion*, c.34, s.1, ss.126-127
- Dethier, J.J., Ghanem, H., ve Zoli, E. (1999) "Does Democracy Facilitate Economic Transition? An Empirical Study of Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union" *Journal for Institutional Innovation, Development and Transition*, c.3, ss.15-30.
- De Melo, M., Denier, C., Gelb, A. (1996) "From Plan to Market: Patterns of Transition" *World Bank Economic Review*, c.10, ss.397- 424
- Dick, J. W. (1974) " Authoritarian Versus Nonauthoritarian Approaches to Economic Development", *Journal of Political Economy*, c.82, ss.911-27
- Djankov, S. and B. Hoekman (2000) "Foreign investment and productivity growth in Czech enterprises" *The World Bank Economic Review*, c.14, s.1 ss.49–64.
- Erkan, H. (1998) *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara
- Edwards, S. (1990) "Capital flows, foreign direct investment, and debt-equity swaps in developing countries" *NBER Working Paper*, s.3497.
- Fedderke, J.W. ve Romm, A.T. (2006) "Growth Impact and Determinants of Foreign Direct Investment Into South Africa, 1956–2003", *Economic Modelling*, c.23, ss.738–760.

- Feng, Y.(1997) “Democracy, Political Stability and Economic Growth”, *British Journal of Political Science*, c.27, ss.391-418
- Friedman, M. (1937)” The Use of Rans to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance”, *Journal of the American Statistical Association*, c.32, ss.675-701
- Fukuyama, F., (1992) *The End of History and The Last Man*. Penguin: London
- Glaeser, E., Ponzetto, G. ve Shapiro, J. (2005)“Strategic Extremism: WhyRepublicansand Democrats Divide on Religious Values”*Quarterly Journal of Economic*sc.120, ss.1283–330.
- Goody, J. (2003) “Religion and Development: Some Comperative Considerations”, *Development*, c.46, s.4, ss.64-67
- Grier, R. (1997)“The Effect of Religion on Economic Development: A Cross National Study of 63 Former Colonies”*KYKLOS*, c. 50, s.1, ss.47 – 62
- Guiso, L., Sapienza, P ve Zingales, L. (2003) “People’s Opium? Religion and Economic Attitudes”, *Journal of Monetary Economics*, c.50, s.1, ss.225-282
- Guiso, L., Sapienza, P ve Zingales, L. (2009)“Cultural Biases in Economic Exchanges?”*QuarterlyJournal of Economic*sc.124, s.3, ss.1095-1131.
- Guerin, S.S. ve Manzocchi, S. (2009) “Political Regime and FDI From Advanced to Emerging Countries”, *Review of World Economics*, c.145, s.1, ss.75-91
- Guo, R. (2004) “How Culture Influences Foreign Trade: Evidince From The U.S. and China” *The Journal of Socio-economics*, c.33, ss.785-812
- Handelman, H. (2000) *The Challenge of Third World Development*, Prentice Hall: New Jersey
- Harms, P. ve Ursprung, H. W. (2002) “Do Civil and Political Repression Really Boost Foreign Direct Investments?” , *Economic Inquiry*, c.40, s.4, ss.651-663

- Hausman, J. A. (1978) "Specification Test in Econometrics", *Econometrica*, c.46, s.6, ss.1251-1271
- Helliwell, J. F. (1994) "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, c.24, s.2, ss.225-248
- Heo, U. ve Tan, A. C. (2001) "Democracy and Economic Growth: A Casual Analysis", *Comparative Politics*, c.33, s.4, ss.464-473
- Hergueux, J. (2012) "How Does Religion Bias the Allocation of Foreign Direct Investment? The Role of Institutions", IFS Working Paper s.6
- Huber, E., Rueschemeyer, D ve Stephens, J. D. (1993) "The Impact of Economic Development on Democracy", *The Journal of Economic Perspectives*, c.7, s.3, ss.71-86
- Iannaccone, L. R. (1999) "Introduction to the Economics of Religion," *Journal of Economic Literature*, c.36, ss. 1465-1495.
- IMF (1993) "Balance of Payments Manual", Fifth Edition. International Monetary Fund: Washington D.C.
- IMF(2012) "World Economic Outlook Databases", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/index.aspx>
- IPEC(2002) "Every Child Counts: New Global Estimates on Child Labour", International Labor Office: Geneva
- Iyer, S.(2007)"Religion and Economic Development", *Working Paper*, University of Cambridge
- İnalçık, H. (1970) "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy" *Studies in the Economic History of the Middle East*, Derl: M.A.Cook(Oxford University Press: London), ss.207-218

- Jagers, K. ve Gurr, T. R. (1995) "Tracking Democracy's Third Wave With the Polith III Data", *Journal of Peace Resource*, c.32, s.4, ss.469-482
- Jakobsen, J. ve De Soysa, I. (2006) "Do Foreign Investors Punish Democracy? Theory and Emprics, 1984-2001", *Kyklos*, c.59, s.3, ss.383-410
- Jensen, N. M. (2003) "Democratic Governance and Multinational Corporations: Political Regimes and Inflows of Foreign Direct Investment", *International Organization*, c.57, s.3, ss.587-616
- Karlık, R. (1983) *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO Yayınları: İstanbul
- Kravis, I. B. ve Lipsey, R. E. (1982) "The Location of Overseas Production and Production for Export by U.S. Multinational Firms", *Journal of International Economics*, c.12, ss.201-223
- Kuran, T. (1997) "Islam and Underdevelopment: an old Puzzle Revisited", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, c.153, s.1, ss.41-71
- Kutlu, E. (2005) "Bilgi ve Kalkınma", *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Derl.: M. Kar ve S. Taban (Ekin Kitabevi), ss.89-114
- Leblang, D. A. (1997) "Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time-Series Evidence", *British Journal of Political Science*, c.27, s.3, ss.453-472
- Lehrer, E. (2004) "Religion as a Determinant of Economic and Demographic Behaviour in the United States", *Population and Development Review*, 30, ss.707-26
- Levine, R. ve Renelt, D (1992) "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions" *American Economic Review*, c.82, ss. 942-963.
- Lewer, J.J. ve Breg, H.V.D. (2007) "Religion and International Trade", *American Journal of Economics and Sociology*, c.66, s.4, ss.765-794

- Li, Q. ve Reuveny, R. (2003) “Economic Globalization and Democracy: An Empirical Analysis” *British Journal of Political Science*, c.33, ss.29-54
- Li, Q. and Resnick, A. (2003) “Reversal of Fortune: Democratic Institutions and Foreign Direct Investment Inflowsto Developing Countries”, *International Organization*, c.57, ss. 175–211.
- Lim, J. J. and Decker, J. H. (2007),“Democracy and Trade: An Emprical Study” *MPRA Paper s.6077*
- Londregan, J. B. ve Poole, K. T. (1994) “Does High Income Promote Democracy?” *World Politics*, c.49, ss.1-30
- Lopez-Cordova, J. E. ve Meissner, C. M. (2008) “The Impact of International Trade on Democracy: A Long-Run Perspective”, *World Politics*, c.60, s.4, ss.539-575
- Lucas, R. E. Jr. (1988) “On the Mechanics of Economic Development” *Journal of Monetary Economics*, c.22, ss.3-42.
- Mansfield, E.D., Milner,H.V. ve Rosendorff,B.P. (2000) “Free to Trade: Democracies, Autocracies,and International Trade”, *American Political Science Review*, c.94, s.2, ss.305–321.
- Marsh, R. M. (1988) “Sociological Explanations of Economic Growth”, *Studies in Comparative International Development*, c.23, s.4, ss:41-76
- Marshall, M. G. ve Jagers, K. (2003) *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2003*, College Park, MD: Center of International Development and Conflict Management
- Marwah, K. ve L. Klein (1996) “What are Some Prospects for India’s Joining the Asian Growth Process? In Asia Pacific Economic Co-operation: Theory and Practice”, *Research in Asian Economic Studies*, Derl.: R. Hooley et al c.7, Part B, JAI Press, ss.419-439.

- Mathur, A. ve Sing, K. (2013) “Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy”, *Applied Economics*, c.45, s.8, ss. 991-1002.
- Mehanna, R. A. (2003) “Do Politics and Culture Affect Middle East? Evidence From Gravity Model”, *Review of Middle East Economics and Finance*, c.1, s.2, ss. 155-170
- Milner, H. Ve Kubota, K.(2005) “ Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries”, *International Organization*, c.59, s.1, ss.107-143
- Morrow, J. D. , Siverson, R. M. ve Tabares, T. E. (1998) “ The Political Determinants of International Trade: The Major Powers,1907-90”, *American Political Science Review*, c.92, s.3, ss.649-661
- Nasution, M. E. (2009) “Islamic Spirit and Morale in Economics” *Journal of International Development and Cooperation*, c.15, s.1-2, ss.113-124
- Noland, M. (2005)“Religion and Economic Performance”, *World Development*, s.33, ss.1215–1232.
- North, C. ve Gwin, C. (2004)“Religious Freedom and the Unintended Consequences of State Religion”,*Southern Economic Journal*, s.71, ss.103–117.
- North, D.C. (1993) “The Paradox of the West” *Economics Working Paper Archive*. Washington University-St. Louis, Missouri.
- Olson, M. (1993) “Dictatorship, Democracy and Development”, *American Political Science Review*, c.87, s.3, ss.567-576
- Oslington, P. (Derl.) (2003) *Economics and Religion*, vols. 1 and 2. The International Library of Critical Writings in Economics 167. Edward Elgar Publishing: Cheltenham
- Ökçün, A. G. (1997) *Türkiye İktisat Kongresi: 1923-İzmir*, SPK Yayınları: Ankara

- Özcan., B. ve Arı, A. (2010) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, s.12, ss.65-88.
- Öztürk, N. (2005) “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2005-1, ss.27-44
- Pamuk, S. (1994)*Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul
- Parasız, İ. (2003) *İktisada Giriş*, Ezgi Kitabevi:Bursa
- Parks, R. (1967) “Efficient Estimation of A System of Regression Equations When Disturbances Are Both Serially and Contemporaneously Correlated”, *Journal of American Statistical Association*, c.62, ss.500-509
- Perotti, R. J. (1996), “Growth Income Distribution and Democracy”, *Journal of Economic Growth*, c.1, s.2, ss.149-187
- Persson, T. ve Tabellini, G. (2007) “The Growth of Democracy: Is it Heterogenous and How Can It Be Estimated”, *NBER Working Paper*, s.13150
- Pesaran, M. H. (2004) “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels” University of Cambridge, Faculty of Economics, Cambridge Working Papers in Economics, s.0435
- Pierpont, B. (2007 “Democracy, Property Rights and FDI in Developing Countries A Regional Analysis”, *Honors Project, Paper 4*, http://digitalcommons.maclester.edu/economics_honors_projects/4/ Erişim Tarihi (10.01.2010)
- Pistoresi, B. (2000) “Investimenti Diretti Esteri e Fattori di Localizzazione: L’America Latina e il Sud Est Asiatico”, *Rivistadi Politica Economica*, c.90, ss.27-44

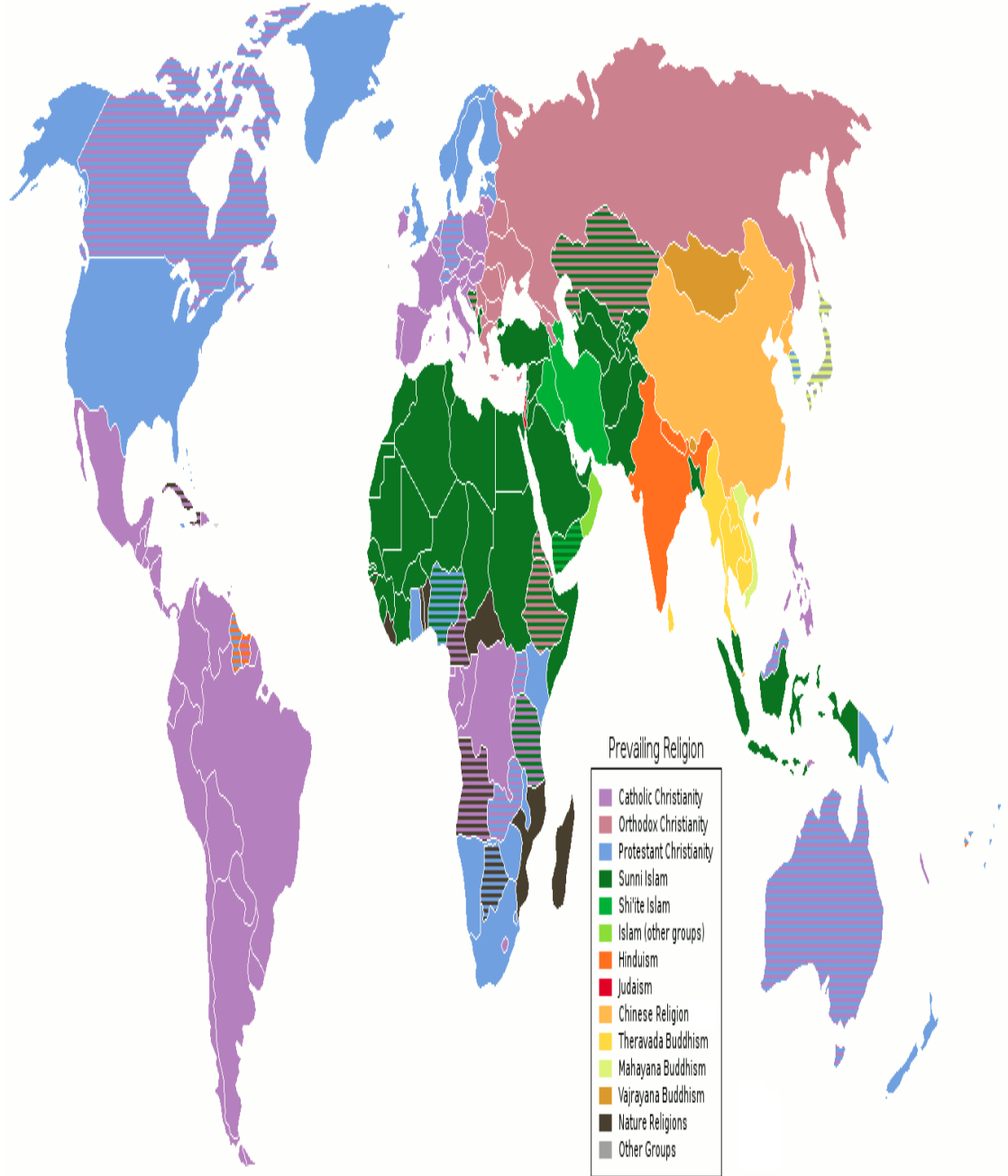
- Quinn, P. D. ve Wolley, J. T. (2001), "Democracy and National Economic Performance: The Preference for Stability", *American Journal of Political Science*, c.45, s.3, ss.634-657
- Ponce, A. (2010) "Foreign Direct Investment and Civil Rights: Testing Decreasing Returns to CivilRights", *MPRA Paper*, s.22020
- Przeworski, A. ve Limongi, F. (1997) "Democracy and Development" *Democracy's Victory and Crisis*, Derl: A. Hadenius(Cambridge University Press), ss.163-194.
- Przeworski, A., Alvarez, M. E., Cheibub, J. A.ve Limongi, F.(2000)*Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge University Press: UK.
- Ramirez, M. D. (2006) "Is Foreign Direct Investment Beneficial for Mexico? An EmpiricalAnalysis, 1960-2001", *World Development* c.34, s.5, ss.802-817.
- Renan, E. (1883), *L'Islamisme et la Science*, Transcript of Sorbonne Lecture, March 29, Calman Levy:Paris
- Rigobon, R. Ve Rodrik, D.(2004) "Rule of Law, Democracy, Openness and Income: Estimating the Interrelationships", *NBER Working Paper*, s.10750
- Romer, P.M. (1986) "Increasing Returns and Long-Run Growth" *Journal of Political Economy*, c.94, s.5, ss.1002-1037.
- Schumann, J. (2007) " Economics in Religion: What Do Original Sources Say?", *CSI Symposium*, University of Innsbuck, http://www.uibk.ac.at/csi/symposium/2007/economics-inreligions_schumann.pdf
- Sirowy, L. and Inkeles, A.(1990) "The Effects of Democracy on Economic Growth andInequality: A Review.", *Studies in Comparative International Development*, c.25, ss.: 126-157.

- Sloan, J. ve Tedin, K. L. (1987) “The Consequences of Regime Type for Public Policy Outputs”, *Comparative Political Studies*, c.20, s.1, ss.98-124
- Stiglitz, J. E. (1996) “Some Lessons From the East Asian Miracle”, *World Bank Research Observer*, c.11, s.2, ss.151-177
- Sukidi (2006) “Max Weber’s Remarks on Islam: The Protestant Ethic among Muslim Puritans”, *Islam and Cristian-Muslim Relations*, c.17, s.2, ss.195-205
- Tatoğlu, F. Y. (2012) *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayıncılık: İstanbul
- Tavares, J. ve Wacziarg, R. (2000) “How Democracy Effects Growth”, *European Economic Review*, s.45, ss.1341-1378
- TCMB (2013), “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”,<http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>
- Tezel, Y. S. (1994) *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:İstanbul
- Torun, İ. (2002) “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlak” ”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c.3, s.2
- Tuncer, B. (1968) *Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları: Ankara
- Türköne, M. (2007) *Siyaset*, Lotus Yayınevi:Ankara
- UNCTAD (2012) “Unctadstat Devoted to Development Database”, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sRF_ActivePath=p,15912&sRF_Expanded=p,15912
- Ülgener,S. (1981) *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yayınları:İstanbul
- Ülgener, S. (1983) *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*, Mayaş Yayınları:Ankara

- Weber, M.(1930)*The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Çev.: Talcott Parsons), Scribner's: New York
- Weber, M.(2008) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev.:Zeynep Gürata), Ayraç Kitabevi Yayıncılık:Ankara
- Weede, “The Impact of Democracy or Repressiveness on the Quality of Life, Income Distribution and Economic Growth Rates”, *International Sociology*, c.8, s.2, ss177-195.
- Yang, B. (2007) “Autocracy, Democracy, and FDI Inflows to the Developing Countries”, *International Economic Journal*, c.21, s.3, ss.419-439
- Yao, S. and Wei, K. (2007) “Economic Growth in the Presence of FDI: The Perspective of Newly Industrialising Economies”, *Journal of Comparative Economics* c.35, ss.211-234.
- Yavan, N. ve Kara, H. (2003) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, c.1, s.1, ss.19-42.
- Yılmaz, M.(2010)“Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* c.8, s.1, ss.241-260
- Yu, M. (2010) “Trade, Democracy and The Gravity Equation”, *Journal of Development Economics*, s.91, ss.280-300

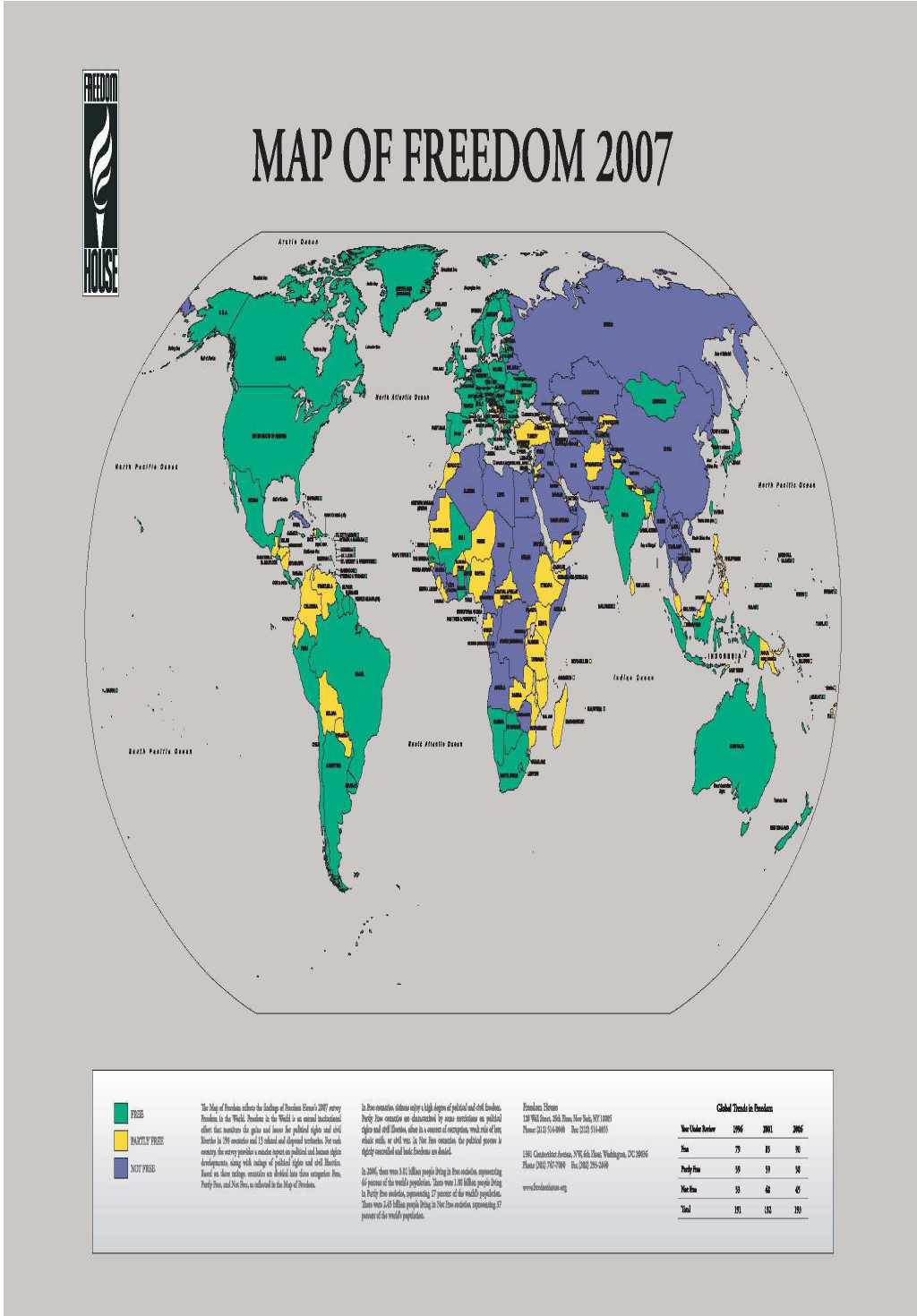
EKLER

Ek1: Dinlerin Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak:religionsmajorities.png

Ek2: 2007 Yılı için Dünya Özgürlük Haritası

Kaynak: Freedomhouse.org

Ek3:Çalışmaya Dahil Olan Ülkeler

ABD	İsveç	Romanya
Arjantin	İtalya	Rusya
Arnavutluk	Jamaika	Senegal
Avusturya	Kamboçya	Singapur
Bangladeş	Katar	Slovakya
Beyaz Rusya	Kazakistan	Slovenya
Birleşik Krallık (İngiltere)	Kıbrıs	Srilanka
Brezilya	Kolombiya	Sudan
Bulgaristan	Kore(Güney)	Suriye
Cezayir	Kosta Rika	Suudi Arabistan
Çin	Letonya	Şili
Dominik Cumhuriyeti	Macaristan	Tacikistan
Estonya	Malezya	Tunus
Fas	Meksika	Türkiye
Filipinler	Mısır	Türkmenistan
Finlandiya	Moğolistan	Ukrayna
Fransa	Moldova	Umman
Gana	Nijerya	Uruguay
Guatemala	Norveç	Ürdün
Gürcistan	Pakistan	Vietnam
Hindistan	Panama	Yunanistan
Hollanda	Paraguay	
İran	Peru	
İspanya	Polonya	
İsrail	Portekiz	

Ek 4: PR Endeksini Oluşturmada Kullanılan Sorular

1-Hükümet ya da ulusal otorite özgür ve adil bir seçim ile mi seçildi?

2-Ulusal yasama temsilcileri özgür ve adil bir seçim ile mi seçildi?

3-Seçim kanunları ve yapısı adil mi?

4-İnsanların farklı siyasi partiler organize etme hakkı ya da rekabetçi siyasi gruplar arasında seçme hakkı var mı? Sistem bu rekabetçi partilerin veya grupların yükselip alçalmasına açık mı?

5-Muhalefetin seçimler yoluyla destek sağlama veya güç kazanması için önemli ölçüde muhalif oy ve gerçekçi ihtimal var mı?

6-İnsanların siyasi tercihleri askeriyeinin, yabancı güçlerin, otoriter partilerin, dini hiyerarşilerin, ekonomik oligarşilerin ya da diğer güçlü grupların egemenliğinden bağımsız mı?

7-Kültürel, etnik ve diğer azınlık grupları tam anlamıyla politik haklar ve seçim fırsatlarına sahip mi?

8- Seçilmiş hükümet başkanı ve ulusal yasama temsilcileri hükümet politikalarını özgürce belirleyebiliyor mu?

9-Hükümet yaygın yolsuzluklardan arınmış mı?

10-Hükümet seçimler arasında seçmenlere hesap verebilir durumda mı ve bu durum açık ve şeffaf bir şekilde işliyor mu?

11-Hükümet ya da işgalci güç ülkenin veya bölgenin etnik yapısını bir kültürü yok etmek ya da başka bir grup lehine siyasi dengeyi sağlamak için kasıtlı bir şekilde değiştiriyor mu?

Kaynak: www.freedomhouse.org

Ek 5: CL Endeksini Oluşturmada Kullanılan Sorular

1-Özgür ve bağımsız medya veya diğer kültürel ifade biçimleri var mı?

2-Dini kurumlar ve topluluklar kamu ve özelde inançlarının gereğini yerine getirebilmekte ve kendilerini ifade edebilmekte özgür mü?

3-Akademik özgürlük var mı ve kapsamlı siyasi telkinlerden bağımsız bir eğitim sistemi var mı?

4-Açık ve özgür bir şekilde özel tartışma imkanı var mı?

5-Toplanma, gösteri yapma ve kamuya açık tartışma özgürlüğü var mı?

6-Hükümet dışı organizasyonlar için özgürlük var mı?(not:sivil organizasyonları,ilgi gruplarını,vakıfları vs. içerir)

8-Serbest sendikalar, köylü kuruluşları ya da eşdeğerleri var mı? Etkin toplu pazarlık var mı ya da serbest meslek kuruluşları ya da özel kuruluşlar var mı?

9-Sivil ve ceza davalarında hukukun üstünlüğü var mı? Polis doğrudan sivil denetim altında mı?

10-Gerek sistemi destekleyen gerekse karşı olan grup tarafından yapılmış olsun politik terör, haksız hapis, sürgün veya işkenceden korunma imkanı var mı?

11-Yasalar, politikalar ve uygulamalar toplumun çeşitli kesimleri arasında eşit muameleyi garanti ediyor mu?

12-Devlet seyahat, ikamet seçimi, çalışma hakkı ya da yüksek öğrenim hakkını kontrol ediyor mu?

13-Vatandaşların özel mülkiyet ve özel sektörde faaliyet hakları var mı? Özel sektör faaliyetlerini hükümetin yetkilileri, güvenlik güçleri, siyasi partiler ya da organize suçlar haksız bir şekilde etkiliyor mu?

14-Cinsiyet eşitliği, evleneceği eşi seçme ve aile büyüklüğünü içeren kişisel sosyal haklar var mı?

15-Fırsat eşitliği var mı ve ekonomik sömürüden kaçınma imkanı var mı?

Kaynak: www.freedomhouse.org

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Halil UÇAL
Doğum Yeri ve Tarihi : Kuyucak 20.09.1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Boğaziçi Üniversitesi, İktisat
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Adnan Menderes Üniversitesi, (Arş. Gör.2005-...)

İletişim

e-posta Adresi : hucal@adu.edu.tr

Tarih : 31.05.2013